

REVISTA ARHIVELOR

OCTOMBRIE • NOIEMBRIE • DECEMBRIE 4/1986

REVISTA ARHIVELOR

ORGAN AL DIRECTIEI GENERALE A ARHIVELOR
STATULUI DIN REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA

Apare de patru ori pe an

Redacția : București, B-dul Gheorghe Gheorghiu-Dej, nr. 29,
sector 5

Telefon : 60.32.81

CUPRINS

600 DE ANI DE LA URCAREA PE TRON A DOMNITORULUI MIRCEA CEL MARE

- R. CONSTANTINESCU — Considerații asupra limitelor
cronologice și teritoriale ale stăpînirii lui
Mircea cel Bătrîn (1386—1393) (II) 361
V. VELIMAN — O cronică turcească despre domnia
lui Mircea cel Mare 372

„ASTRA”. 125 ANI DE LA ÎNFIINȚARE

- *** — Documente 366

TEORIE ȘI PRACTICĂ ARHIVISTICĂ

- A. C. HALICHIAS — Editarea documentelor scrise
în limba latină (masă rotundă) 416

ACHIZIȚII NOI

- *** — F.A.S. Argeș, Teleorman 426

PREZENTĂRI DE FONDURI ȘI COLECȚII

- ȘT. CERVATIU — Documente referitoare la moșia
Cordăreni, păstrate la Arhivele Statului Botoșani . . 430

OPINII

- A. ADAMACHE — Sugestii pentru o teorie a valorizării
documentului arhivistic 442

ȘTIINȚE SPECIALE

- M. D. CIUCĂ — Un falsificator de documente și hmo-
soavele false ale orașelor Tîrgoviște și Pitești . . 449

CRONICA VIETII ȘTIINȚIFICE 465

RECENZII ȘI PREZENTĂRI 468

REVISTA REVISTELOR 472

CONSILIUL DE CONDUCERE

Maria Pîrvulescu — președinte,
Liviu Boar, Ioana Burlacu,
Nicolae Chipurici, Iulian Cârțână,
Constantin Condrea, Costin Feneșan,
Ana-Cristina Halichias,
Ștefan Hurmuzache,
Gheorghe I. Ioniță,
Dumitru Ivănescu, Corneliu Lungu,
Alexandru Matei, Eleonora Mitrescu,
Nicolae Mocioiu, Mircea Mușat,
Alexandru Nastovici, Nicolae Nistor,
Florea Oprea, Emilia Poștăriță,
Mihai Rachieru, Traian Rus,
Ștefan Ștefănescu, Mioara Tudorică,
Silvia Vătafu-Găitan

COLEGIUL DE REDACȚIE

Ioana Burlacu, Costin Feneșan,
Ana-Cristina Halichias,
Ștefan Hurmuzache, Corneliu Lungu,
Eleonora Mitrescu,
Alexandru Nastovici, Florea Oprea,
Maria Pîrvulescu,
Mioara Tudorică — președinte
Silvia Vătafu-Găitan

Redactor șef :

Mioara TUDOR.CĂ

Redactor principal :

Ana-Cristina HALICHIAS

Secretar de redacție :

Alexandru NASTOVICI

600 DE ANI DE LA URCAREA PE TRON A DOMNITORULUI MIRCEA CEL MARE

Considerații asupra limitelor cronologice și teritoriale ale stăpînirii lui Mircea cel Bătrîn (1386—1393) (II)

RADU CONSTANTINESCU

Chestiunea stăpînirii Dobrogei continuă să rămînă una de controversă. Sînt, astfel, și astăzi istorici ce continuă să creadă, asemenea lui N. Iorga și C. C. Giurescu, că Mircea ar fi moștenit, pur și simplu, această provincie, părere ce se sprijină numai pe o triplă ipoteză — neargumentată — a lui Ilie Minea din 1916.⁵⁷ Istoricul ieșean socotea astfel că mama lui Mircea vodă, anume Calinichia, ar fi fost o fiică a despotului Dobrotici, întrucît numele ei pare să fie grecesc, ca și titlul de despot, iar cel mai apropiat despot de hotarele muntenești era cel dobrogean; or, titlul despotal al lui Mircea apărînd chiar într-un hrisov de la 1387, ar însemna că el nu era un rezultat al vreunei inițiative personale oarecare, ci un drept moștenit, firește prin această Calinichia, iar nu prin neașul Radu Vodă. De fapt, însă, Calinichia — ce apare și în pomelnicul moldovean al Bistriței de la 1467 — este un nume călugăresc, pe care mama voievodului — olteancă de neam, așa cum o arată hrisoavele ce-i amintesc moșiile de la apus de Olt — avea să și lăsa abia după călugărirea ei; pe de altă parte, nu știm ca Dobrotici să fi avut vreo fiică, ba mai mult, ca asemenea fiică să fi fost mama lui Mircea; în fine,

⁵⁷ *Urmașii lui Vladislav I și politica orientală a Ungariei*, în „Conversări literare”, 50 (1916), p. 685—696, 856—865. Cf. P. P. Panaitescu, *Mircea cel Bătrîn*, p. 46—47.

hrisovul, datat în 1387 de către Timotei Cipariu⁹⁸, este de dată mai recentă⁹⁹, pare-se de la 1412/1413—1415 abia, așadar de la sfârșitul domniei¹⁰⁰. Oricum, la 27 mai 1367, atunci când Ivânco încheia cu genezeii un tratat comercial, Dobrogea aparținea zăestuii¹⁰¹. Înscăunat în 1386 la Caverna și Caliacra, Ivanco moștenise de la înaintașul său Dobrotici un ținut întins, între piemontul balcanic (Zagora, stăpânită deja la 1385 de către despotul Cavarnei) și Mangalia, luată în 1368 de la „tătalui” Dimitrie¹⁰². Gurile Dunării și nordul Dobrogei nu-i aparțineau însă, se pare, deși la 1366 Dobrotici controla Vicina (Episcopia Grecilor, la Somova, în Delta)¹⁰³.

Intrucât singura noastră sursă de informare pentru istoria evenimentelor istoriei dobrogeene din anii următori, 1388—1399, este compilația lui Johann Löwenklau din 1588—1591¹⁰⁴, se cuvine a zăbovi pentru început asupra ei, cu atât mai mult cu cât ea este deseori citată, dar rareori citită.

Izvoii esențiali pentru Leunclavius pare astfel a-l fi constituit o culegere de anale otomane pînă la anul 1550, editate abia în secolul nostru, chiar sub acest titlu (*Fevarih-i al-i Osman*)¹⁰⁵. Varianta cunoscută compilatorului german diferă însă foarte mult de textul imprimat și, așa cum însuși recunoaște, cu diferite prilejuri, Löwenklau recurge și la alți cronicari turci, pe care nu-i numește întotdeauna. Pot fi, totuși, constatate coincidențe remarcabile cu *Düstur-name* a lui Enverfi și *Djihan-name* a lui Mehmed Neşri — opere istorice de mare amploare și însemnătate, aflate în numeroase manuscrise —, precum și *Beda'i ul-veka'i* al lui Hodja Husein, citat ca „Annales Beccani” (col. 302, 442 etc.); analele anonime de la 1550 sînt folosite prin mijlocirea traducerii germane, după un codice izambuliot, a lui Johann Gaudier-Spiegel, traducere trecută la rîndul ei în latinește de către Löwenklau însuși și tipărită de el în 1588¹⁰⁶. De asemenea, *Pandectele istoricilor turci* pe care le-am mai pomenit¹⁰⁷, compilate de Löwenklau la 1588, dovedesc, fără putință de tăgadă, că savantul german s-a adresat, în repetate rînduri, pentru lămuriri și completări, istoricilor bizantini Ducas și Chalcocondil, din care a strecurat pasaje întregi în corpul cronicilor sale otomane. În sfîrșit, așa cum remarcă recent și Răzvan Theodorescu¹⁰⁸, numeroase instituții politice menționate la Löwenklau

⁹³ „Arhivă pentru filologie și istorie”, Blaj, 1867—1869, p. 77—78.

⁹⁸ I. Minea însuși, *Din trecutul stăpînirii românești asupra Ardealului. Pînderea Amlașului și Făgărașului*, București, 1914, p. 18, nota 19, îl data între 1406 și 1415. Este vorba de hrisovul *Documenta Romaniae historica*, B, I, nr. 28, p. 63—64.

¹⁰⁰ Stoica Nicolaescu, *Documente inedite de la Mircea cel Bătrîn*, în „Bucureștii”, 1 (1935), 2, p. 314—317 îl data 1392—1394, iar P. P. Panaitescu, *Documentele Țării Românești*, p. 81—83 și *Mircea cel Bătrîn*, p. 188 în 1402—1408. Pentru datele propuse de noi vom oferi argumente într-un alt loc, unde vom restabili cronologia privilegiilor Coziei.

¹⁰¹ V. Zlătar, G. Kacarov, *Dogovorăt na knjaz Ivanko sin Dobrotičev s genezeite ot 1387 god.*, „Izvestia na Bălgarskoto Istoricesko Družestvo”, 3 (1911), 17—37 și M. Andreev, V. Kutikov, *Dogovorăt na dobrudžanskia vladetel Ivanko s genezeite ot 1387 god.*, Sofia 1960, p. 98—103.

¹⁰² Acceptăm aici opinia lui M. M. Alexandrescu Dersca-Bulgaru, *La seigneurie de Dobrotici, fief de Byzance*, in *Actes du XIV-e Congrès international d'études byzantines*, II, Bucarest, 1975, p. 13—20.

¹⁰³ Cf. O. Iliescu, *A stăpînit Dobrotici la gurile Dunării ?*, „Pontica”, 4 (1971), 371—375.

¹⁰⁴ *Historia Musulmana Turcarum de monumentis ipsorum excerpta*, Frankfurt, 1591.

¹⁰⁵ Extrase privind istoria României sînt traduse în culegerea *Cronici turcești privind Țările Române*, alcătuită de M. Guboglu și M. Mustafa, I, București, 1966, p. 48—52 și 180—181.

¹⁰⁶ Vezi mai sus, partea I, nota 29.

¹⁰⁷ *Pandectele lui Löwenklau* apar în anexa la analele menționate.

¹⁰⁸ *Op. cit.* supra n. 88.

sînt traduse și interpretate în funcție de sursele juridice bizantine pe care, tot ei, se pregătea să le editeze în acei ani, publicîndu-le la Frankfurt (1596).

Iată ce spun, astfel, analele lui Leunclavius despre evenimentele din 1388, urmînd cu fidelitate istoria pierdută a lui Filip „Hanivaldus“ sau „Hanivaldanus“, dragoman al lui Murad I:¹⁰⁹ Silistra era la acea vreme sub stăpînirea lui Șışman al III-lea (col. 268), căruia turcii îi cer orașul. Cu același prilej, osmanlii atacă și pe „Dobritzensis regulus et haeres“ (col. 272), „regulus“ însemnînd firește „bey“, termenul turcesc obișnuit la cronicarii epocii pentru a desemna un principe oarecare; „haeres“ (moștenitor, *zade*) se referă, bineînțeles, la „Dobritzensis“, așadar „moștenitorul lui Dobriță“, care n-ar fi trimis, potrivit înțelegerii dinainte, oaste în ajutor sultanului. Ceva mai jos însă numele este lămurit altfel: „Dobritza nomen est, Doberi oppidi nomen factum, quod Zosimus noster in 2. cum Haema monte conjungit“, adică „Dobriță este un nume, care nume se trage de la cel al tîrgului Dobâr, pe care Zosim al nostru în (cartea) a 2-a, îl pune în legătură cu „Zagora“. Totul pare foarte enigmatic, întrucît nu știm cine poate fi acel Zosim. După toate, însă, ni se oferă și o altă explicație (col. 265), anume: „Altul, fiul lui Dobriță, care era emirul Varnei, cu ținutul învecinat, anume „Dobrite“, derivînd astfel numele ținutului de la cel al stăpînitorului și citind în acest sens pe Chalcondil, care „îi dă numele stîlcit, Dobrodicia“.

Dobrota sau Dobriță (nu Dobrotici!) stăpînește Varna, oraș bine întărit, pe care turcii nu prea trag nădejde să-l dobîndească lesne. Doi frunțași din cetate se strecoară însă în tabăra turcească și se arată gata să dea orașul pe mîna comandanțului otoman, Iacși beg. Acesta, momit de făgăduielile lor, se apropie de cetate și îl lasă pe cei doi să revină în oraș, chipurile pentru a atrage de partea turcilor și pe alți locuitori. Cum însă, odată plecați, cei doi frunțași nu mai dau niște semn de viață, Iacși beg pleacă îndărăt, fără a încerca vreun asediu. În schimb, grosul oștilor turcești, cu Ali pașa, izbutește să ocupe prin surprindere, într-o noapte, cetatea „Piravada“, stăpînită pînă atunci de un anume Husein, cu titlul de „porcolaba“, cîmpă vorba localnicilor, — deși ar fi pîrut mai plauzibil ca un asemenea pîrcălab turcesc să fi fost instalat abia după ocuparea orașului de către otomani. După această ispravă, Ali pașa se îndreaptă spre cetatea „Venuzena“ sau „Venziņa“ (col. 269). Aceasta nu pare să fie altceva decît Bizye, iar „Piravada“ trebuie să fie una și aceeași cu „Buruvada“, supusă mai tîrziu (1411, de fapt 1414), de către Musa, plecat din Vidin cu oștile lui Mircea vodă, înspre „Materna“, adică Madara, așa cum susțin *Analele* de la 1550¹¹⁰. *Pandectele* lui Löwenklau dovedesc, în orice caz, că „Piruvada“ era capitala despotatului lui Ivanco, Cavarna, adică¹¹¹. Iar acum, să ne îndreptăm către cele ce se spun în *Istoria* dragomanului lui Murad despre aceste tîrguri, cetăți și întregul ținut, atunci cînd însemnează cele ce privesc războiul purtat de sultanul Murad împotriva lui Șașmîn-Baba. Și zice el că ținutul emirului Șașmîn ibn Iskender se află pe malul Dunării, înspre Edirne, pînă la ținutul Iflakului, ce se întinde de-a lungul rîului, dincolo de Dunăre... Și el cuprinde treizeci și ceva de cetăți și de cetățui, între care cele mai însemnate sînt acestea“, înșirînd mai jos, între altele, numele Șiștovului, Nicopolei și Silistrei (col. 268). „Ci, văzînd Șașmîn că cetățile și tîrgurile lui sînt apucate de turci“, a făgăduit Silistra sultanului (col. 273). Ali pașa este trimis acolo, cu îndreptări din partea lui Șışman, ca să ia cetatea și să-l instaleze pe Iacși beg ca sangeac-bei, dar Șışman, răzgîndindu-se, fortifică orașul (col. 273). Între timp, sultanul, „dupa ce apucă Șiștovul, pleacă mai departe cu oastea către cetățile și cetă-

¹⁰⁹ „Ci iarăși vrem să dăm de știre cititorului că de aici înainte vom păși pe urmele cărții lui Hanivaldan, care singur povestește cele ce s-au săvîșit de către Murad asupra sîrbilor, pe vremea lui Lazăr despot, asupra bosniecilor învecinați și asupra bulgarilor supuși emirului Șașmîn“ (col. 258).

¹¹⁰ Ediția 1588, p. 28.

¹¹¹ *Ibidem*, p. 313.

țuile pe care, odinioară, muntenii, trecind Dunărea, le luaseră în Bulgaria, fără nici o bătaie de cap și luind în robie străjerii, le-a redobândit pe toate; de acolo a purces la Nicopol¹⁴², unde se afla Șişman și a asediat orașul (col. 276).

După moartea lui Murad în Serbia (iunie 1389), Baiazid ocupă Vidinul, lăsându-i locuitorii să plece, dar Firuz beg îi ajunge din urmă și-i masacrează (col. 307). Acest eveniment, petrecut de fapt în 1393, este narat aici după *Tevarih-i al-i Osman*. Curînd după aceea, Nicopolea este și ea luată, prin vicieșug, de către turcii ce strecuraseră niște complici, buni cunoscători ai limbii locale, în cetate, ca negustori (col. 308—309). În anul următor (de fapt tot în 1393), sultanul asediază Silistra. Locuitorii predau cetatea, în schimbul făgăduielii de a fi lăsați să plece cu lucrurile lor. La o răspîntie, aflată la al zecelea miliar — aşadar cam la 75 km de ziduri — escorta turcă a refugiaților li silește să o ia pe alt drum, sub pretextul că acela ar fi mai sigur; se iscă o încăierare, iar oștile otomane venite din urmă măcelăresc pe fugari (col. 310—311).

În același an, Baiazid, punînd mîna, prin șiretlicuri și înșelăciune, pe alte trei cetăți și țîrguri din acel ținut¹⁴³, se întoarce la Adrianopol. Acestea se petrec în timpul iernii din anul 790 al Hegirei, aşadar 1388—1389 (col. 311). Urmează evenimente petrecute în anul 791 H, prima dată exactă fiind cea de 4 Ramazan 791 (27 august 1389) cînd, după căderea Kratovei, Firuz beg este trimis (abia atunci!) să ocupe Vidinul (col. 313). După aceea, citim despre expediția lui Mircea peste Balcani, la Karnobat (1393) și despre invazia lui Baiazid în Țara Românească, în anul 793 H (col. 314—320), Silistra fiind reocupată de turci abia în anul 795 H (col. 325), odată cu Nicolopea Mică (Turnu Măgurele), unde se afla o garnizoană ungurească (col. 325) și o nouă invazie peste Dunăre în Țara Românească, la anul 796 H (col. 322—333), ca pedeapsă pentru sprijinul dat de munteni ungarilor.

Acestor date vagi și contradictorii, arheologia modernă nu le-a putut adăuga decît puține elemente. Astfel, în ceea ce privește Silistra, o seamă de monede descoperite în împrejurimi și în alte părți ale Bulgariei dunărene, cu insignă despotală și inițiala T — atribuite inițial lui Ioan Alexandru ca despot de Lovec (T înserînd chipurile Tîrnovo)¹⁴², apoi lui Ivanco¹⁴³ (T fiind pentru „Tomprotitzas“)¹⁴⁴ — au fost, ulterior, puse pe seama unui ipotetic Terteras, cîrmuitor al Silistrei și fiu al lui Dobrotici¹⁴⁵. De curînd, C. Rezachevici a propus identificarea acestui problematic Terter cu Ivanco însuși, susținînd că Silistra n-ar fi aparținut nici lui Ivanco, de fapt, ea fiind autonomă¹⁴⁶ — lucru riguros exact, întrucît nici un izvor nu pretinde contrariul, iar „cedarea“ Silistrei de către Șişman la 1388 a fost făcută în ciuda opoziției localnicilor. În schimb, interpretările sugerate de către același istoric pentru textul lui Leunclavius nu pot fi reținute, întrucît ele combină datele, și așa confuze, ale compilerului german, cu tălmăcirile lor mai noi. Astfel, informațiile lui Löwenklau sînt cunoscute și discutate de C. Rezachevici prin intermediul istoricilor mai noi, respectiv A. Ghiață, care, la rîndul ei, folosește pe B. T. Cămpina, unde, iarăși, se preia o traducere interpretată de P. P. Panaitescu, Re-

¹⁴² N. A. Mușmov, *Novi moneti na Ivan Aleksandăr kato despot*, „Izvestija na Istoričesko Družestvo Sofia“, 14—15 (1937), 117—124.

¹⁴³ T. Gerasimov, *Moneti na despot Ivanco*, „Izvestija na Bălgarski Archeologičeski Institut“, 13 (1939—1941), 288—296.

¹⁴⁴ Idem, *Medni moneti na despot Dobrotica, vladatel na Karvunskaia zemlja*, „Archeologija“, 10 (1968), 3, 10—12.

¹⁴⁵ P. Diaconu, *O formațiune statală de la Dunărea de Jos la sfîrșitul sec. XIV necunoscută pînă în prezent*, „Studii și cercetări de istorie veche și arheologie“, 29 (1978), 185—201; Idem, *O contribuție la cunoașterea monedelor lui Ioan Terter, despotul Țării Dristrei*, „Cercetări numismatice“, 3 (1980), 73—76; C. Cusțurea, *Precizări cu privire la cronologia unor monede medievale descoperite la Păciul lui Soare*, în „Studii și cercetări de istorie veche și arheologie“, 31 (1980), 641—642.

¹⁴⁶ *Op. cit.*, (supra, nota 60), p. 14.

găsim, de aceea, vorbele lui Panaitescu la B. T. Câmpina — cu obișnuita critică —, apoi la A. Ghiață și, în sfârșit, la C. Rezachevici. Acesta susține, de pildă, fără a argumenta părerea avansată, că la 1386—1387, când ar fi „dispărut” Ivanco, faptul s-ar fi petrecut în timpul luptelor dintre Dan I și Șisman al III-lea, cel din urmă ocupând Silistra, stăpînită pînă atunci de către Dan (iar după aceea de către Mircea), precum și „alte cetăți”, ce ar fi aparținut cîndva lui Dobrotici, în vreme ce titlul lui Dobrotici, adică Ivanco, ar fi fost „redus la rolul de regișor al Dobriței, sau, mai precis, de regișor al Varnei și al regiunii vecine, zisă Dobritze”, adică Bazar-gicul (azi Tolbuhin), citînd în acest sens pe Löwenklau după A. Ghiață¹¹⁷. Dobrogea propriu-zisă ar fi reprezentat, de aceea, o parte a Țării Românești și aceasta de mai multă vreme — nu ni se spune cîtă —, titlul Podunaviei adoptat de Mircea la 4 septembrie 1389¹¹⁸ fiind o amintire a denumirii vechii theme bizantine Paristrion (sau Paradounavon) din sec. XI—XII, iar Dobrogea — numele dat de turci despotatului lui Dobrotici (al Cavarnei), nume după aceea extins asupra întregului ținut dintre Dunăre și mare. Nu vedem însă de ce, în acest caz, ar trebui neapărat să presupunem că Mircea ar fi ocupat Silistra în 1387, odată cu „alte cetăți”, nici de ce Șisman l-ar fi omorît pe Dan la Silistra — deși, bineînțeles, nimeni nu ne poate interzice să ne imaginăm așa ceva și multe altele. C. Rezachevici urmează altminteri neabătut pe B. T. Câmpina, care și el, susținea că „Ivanco dispare de pe scenă, fiind ucis pe semne de vreun complot intern”, Mircea fiind apoi „chemat” în sudul Dunării, unde se înstăpînește asupra Silistrei, „fără cucerire, prin voința nemijlocită a supușilor lui Șisman și Ivanco”, acele „alte cetăți” de care vorbește izvorul fiind desigur cele dintre Șistov și Nicopol, stăpînite mai demult de către Mircea¹¹⁹.

Fapt este că toți istoricii care au narat aceste evenimente, simțind nevoia de a împăca numeroasele contradicții ale sursei folosite și de a introduce explicații pentru acțiunile feluritelor participanți, au recurs la ipoteze, de multe ori fără nici un argument factic. De aici și extraordinara complicare a situației, și așa în-calcite, lucru ce impune, măcar acum, o decantare a știrilor sigure de cele probabile și, mai cu seamă, de ceea ce este un simplu produs al imaginației.

Astfel, pentru P. P. Panaitescu, primul care a încercat o restituire sistematică a faptelor, muntenii ar fi ocupat, înainte de 1388, probabil în 1387, niște cetăți dobrogene, între care și Hîrșova — al cărei nume s-ar părea că este amintit la Leunclavius; „acestea sînt apoi ocupate de turci în 1388, odată cu Silistra. Mai tîrziu, dar tot în 1388 (sau 1389), Mircea a ocupat, la rîndul lui, întreaga Dobrogea, Ivanco fiind prins sau ucis de către turci — nu știm prea bine de ce, întrucît Varna, unde se afla la 1387, n-a putut fi cucerită de otomani în 1388¹²⁰. Și așa, „cu începere din ... 1389, Mircea este stăpînitor al țării lui Dobrotici, fără Varna, pentru că pe aceasta nu o luaseră turcii, dar cu Silistra, cetate pe care o dăruise Șisman sultanului”, reducînd astfel expansiunea hotarelor Țării Românești înspre mare la rezultatul unui conflict militar — neatestat de nici un izvor — cu sultanul turc.

La B. T. Câmpina, însă, Ivanco, victima unui imaginar conflict intern, este înlăturat în chip misterios („dispare de pe scenă”). După aceea, „chemat” și „fără cucerire”, prin „voința nemijlocită a supușilor lui Șisman și Ivanco”, Mircea își face apariția în Dobrogea la 1387. Turcii însă se împotrivesc acestei expansiuni muntenesti și trec Dunărea. Înfrînți pe Ialomița la 1388, ei cuceresc și cetățile „dintre Șistov și Nicopol”, pe care, mai de mult, Mircea i le luase lui Șisman, ca pe-

¹¹⁷ *Cp. cit.*, p. 13—16. Cf. A. Ghiață, *Op. cit.* (supra, nota 59), p. 62.

¹¹⁸ Cf. *Documenta Romaniae Historica*, B, I, nr. 10, p. 28.

¹¹⁹ B. T. Câmpina, *Scrieri istorice*, I, București, 1973, p. 241—242.

¹²⁰ *Mircea cel Bătrîn*, p. 210—212.

înlocuirea acestor cuvinte cu titlul despotat pentru „pămînturile lui Dobrotici” în tratatul încheiat de Mircea cu Polonia la 1390—1391 ar semnifica, după C. Rezachevici¹³¹, identitatea, conţinutul celor două sintagme. În schimb, C. Rezachevici refuză să admită interpretarea lui R. Theodorescu, ce deduce, din prezenţa unor însemne sculptate şi pictate la Cozia (circa 1390—1391) şi Coţmeana (circa 1388), adoptarea titlului despotat de către Mircea în 1388—1389, odată cu ocuparea Dobrogei¹³² şi renunţarea la el în 1394—1395, în favoarea pretenţiilor de expansiune pontică ale lui Sigismund de Luxemburg.

Desigur, interpretările lui R. Theodorescu sînt exagerate, datele arheologice pe care le invocă putînd fi folosite numai pentru a evoca mentalitatea vremii şi atmosfera generală a epocii — cu atît mai mult cu cît el le datează prin cucerirea ipotetică a Dobrogei şi le întrebunţează apoi pentru a data această cucerire însăşi. Pe de altă parte, completarea textului propusă de R. Theodorescu pentru tratatul de la 1395 dintre Mircea şi Sigismund — „ad partes (Dobrodicii)” nu este plauzibilă, formula obşnuită în aceste tratate externe ale voievodului fiind „ad partes Tartarorum”, ceea ce înseamnă cu totul altceva, şi anume Bugeasul dintre Chilia şi limanul Nistrului.

Cu toate acestea, respingerea *de plano* a interpretărilor lui R. Theodorescu este cel puţin inutilă, cu atît mai mult cu cît argumentele aduse împotrivă nu sînt cele mai adecvate, ba chiar, pe alocuri, izvoarele sînt solicitate de-a dreptul¹³³.

Datele istoriei eclesiastice, nefolosite pînă astăzi în această chestiune, ar putea totuşi să ofere unele elemente utile. Ştim astfel că la 1369 Caliacra, Cavarnea, Silistra, Chilia şi Licostomo erau socotite ca depinzînd direct de patriarh, în vreme ce marile oraşe de pe litoral, subordonate, mai întîi unor episcopi locali, trecuseră pe rînd sub ascultarea mitropolitului Messembriei, rival al „patriarhului” naţional bulgar de la Tîrnovo. Această deosebire de statut eclesiastic ar putea sugera o autonomie oarecare pentru cetăţile dobrogene (în înţelesul strict geografic al cuvîntului). Istoria politică trebuie însă să fi avut însă şi ea un rol oarecare în statornă, circa unu asemenea statut aparte şi iată de ce. În 1346 stăpînul Cavarnei, Balica, ocupa Messembria şi Anchialos, iar în 1348 îşi lăsa despotatul lui Dobrotici, a cărui reşedinţă de la Varna trecea însă la 1352 în posesiunea ţarului de la Tîrnovo¹³⁴. După 3 ani, în 1355, ţarul Ivan Alexandru se alia cu Ioan Paleolog, înscrisîndu-se cu basilicul şi obţinînd, după aproape 80 de ani de ruptură, o împăcare cu patriarhul ecumenic, ce recunoştea drepturile arhiepiscopale ale „patriarhului” naţional bulgar. Curînd, Varna este trecută, la 1357, în subordinea mitropolitului Messembriei, pierzîndu-şi astfel statutul ei de autonomie¹³⁵. La 1365, Messembria şi Anchialos erau, de mai multă vreme, în stăpînirea efectivă a ţarului de la Tîrnovo, deşi subordonarea lor politică faţă de Bizanţ nu era pusă în discuţie. De aceea, atît omul genovezilor, „Contele Verde” Amedeu al VI-lea de Savoia, ce asediază aceste cetăţi în 1367, cît şi Ivan Alexandru, pretînd la stăpînirea lor numai în numele lui Ioan al V-lea Paleolog, pe atunci blocat în Vidinul ocupat la 1365 de către unguri¹³⁶. Ţarul şi haşileul pun la cale un atac turcesc asupra Vidinului, dar Vlaicu vodă le dejoacă

¹³¹ *Despotia lui Mircea cel Bătrîn*, p. 20.

¹³² *Autour de la despotie de Mircea l'Ancien*, în *Actes du XIV-e Congrès International d'études byzantines*, II, Bucarest, 1975, p. 625—635 şi *Itinerarii medievale*, p. 134—154. Vezi de asemenea articolul aceluiaşi *Art et société en Valachie au XIV e s.*, în „Revue Roumaine d'Histoire de l'Art”, 10 (1973), 1, 3—40, p. 23.

¹³³ Aşa de pildă, atunci cînd se vorbeşte (*Despotia lui Mircea cel Bătrîn*, p. 31, n. 116), de acvila bicefală pe o pecete boierească de la 1421, atunci cînd avem de a face numai cu o zburătoare oarecare, cu un singur cap.

¹³⁴ M. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, *Formarea despotatului lui Dobrotici*, „Peuce”, 4 (1973—1975), 233—247.

¹³⁵ Fr. Miklosich, L. Müller, *Acta patriarchatus Constantinopolitani*, I, Wien, 1860, p. 367—368, 528.

planurile, cu ajutor ardelenesc, gonind de la Vidin pe emirul turc Zoaykuch și respingind pe Ioan Alexandru într-un loc nedeterminat. Totodată, Dobrotici, aliat cu Vlaicu, elimină pe fruntașul local Dimitrie, supus tătarilor, din Dobrogea interioară, iar Vlaicu, de acum înaintea stăpîn pe căile de comerț înspre părțile tătărăști, acorda brașovenilor un privilegiu comercial menit să înlocuiască pe cel dat la 1358 de către regele ungur pe drumul Brăilei¹³⁷. Această inițiativă a voievodului a stîrnit nemulțumiri la curtea maghiară, dar o încercare de intimidare a lui Vlaicu printr-o expediție a voievodului Transilvaniei peste munte se sfîrșește printr-o împăcare (1368), țarul Vidinului, care de la 1365 înaintea era captivul episcopului de Zagreb, revenind în capitala sa, o vreme ocupată de trupele lui Vlaicu, sub dubla garanție a fidelității sale față de coroana Sf. Ștefan, garanție oferită de către Vlaicu deopotrivă cu Dobrotici¹³⁸. Or, constatînd în 1369 autonomia ecleziastică a Caliacrei — unde, la 1368, Dobrotici rezidă în chip obișnuit —, a Cavarnei, a Silistrei și a Chiliei, putem crede, fără teama de a greși prea mult, că acest privilegiu era într-o oarecare legătură cu autonomia dobrogeană, tot așa cum autonomia mitropoliei Vidinului, de care am mai vorbit și care era în strînsă legătură cu cea a eparhiei oltene a Ungrovlahiei, datează, și ea, tot din 1369. De asemenea, fapt tulburător, în 1337 mitropolitul Varnei nu mai apare în sinodul permanent al patriarhului ecumenic, reapărînd în actele constantinopolitane la 17 mai 1389, concomitent cu titularul Ungrovlahiei, absent și el în 1388 din aceste acte¹³⁹.

Un an mai tîrziu, la 1390, atît ierarhul Ungrovlahiei, cît și cel al Varnei dispar definitiv din protocoalele patriarhale, fapt ce poate fi pus în legătură cu o înnoadă a legăturilor Țării Românești cu Ohrida, presupusă mai de mult pentru o dată ce urmează să fie așezată între anii 1390 și 1400 (sau 1390 și 1394, mai curînd)¹⁴⁰. Putem astfel alege pentru a explica dispariția mitropoliei Varnei din sinodul *ecumenicus* fie desființarea scaunului său printr-o anexiune otomană¹⁴¹, fie legarea, într-o anumită măsură, a soartei sale de cea a mitropoliei Ungrovlahiei. Fapt este că și mai tîrziu, la mijlocul secolului al XVI-lea, titularul Ungrovlahiei purta și numele de mitropolit al Podunaviei¹⁴²; indiferent de ceea ce putea însemna atunci aceasta, numele Podunaviei ne trimite la un ținut relativ apropiat de eparhia Varnei, așa că ipoteza unei asemenea legături între bisericile dobrogene și ierarhul muntean — venit și el, în 1359, din ținutul „de pe Dunăre“ —, în anii 1369—1390 și mai tîrziu, nu are, în sine, nimic neverosimil.

¹³⁶ St. Nedev, *Pochodăt na Savojskijat graf Amedej VI do Carigrad i našeto Pričernomorie prez 1366—1367 g.*, „Voenno-Istoričeski Sbornik“, 40 (1971), 45—62.

¹³⁷ Vezi *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, II, Sibiu, 1897, nr. 736, 908, 917, p. 152—153, 306—307, 315 și *Documenta Romaniae Historica*, D, I, București, 1977, nr. 38, 42, 45—60; O. Iliescu, *À la recherche de Kilia byzantine*, „Revue des Études Sud-Est Européennes“, 16 (1978), 229—238.

¹³⁸ Vezi discuția surselor în articolul nostru citat mai sus, nota 12.

¹³⁹ I. Minea, *Principatele Române și politica orientală a împăratului Sigismund*, p. 6, 16. Absența lui Antim Critopol din sinodul patriarhal în 1388 este interpretată ca o retragere temporară de către V. Laurent, *Contribution à l'histoire des relations de l'Eglise byzantine avec l'Eglise roumaine au début du XVe siècle*, „Bulletin de la Section Historique de l'Académie Roumaine“, 26 (1945), 2, 1—22.

¹⁴⁰ Patriarhul Ohridei oficiază căsătoria lui Mircea cu despina Mara. Cf. H. Gelzer, *Der Patriarchat von Archais*, Leipzig, 1902, p. 15. A. D. Xenopol credea în realitatea acestor contacte cu Ohrida, nu însă și I. Minea (*Principatele Române...*, p. 108 nota). Căsătoria lui Mircea este anterioară luptei de la Rovine, iar în 1400 știm deja că el era căsătorit cu această Mara, al cărei nume apare pe inscripția ctitoricească a schitului Brădet. Cf. P. P. Panaitescu, *Mircea cel Bătrîn*, p. 49—51, 351—352.

¹⁴¹ Pentru această practică într-a doua jumătate a sec. XVI vezi S. Vryonis, *Decision of the Patriarchal Synod in Constantinople as a Source for Ottoman Religious Policy in the Balkans Prior to 1402*, „Zbornik radova Vizantološkog Instituta“, 19 (1980), 283—297.

Și, pentru că am pomenit iarăși acest nume al Podunaviei, se cuvine a spune că el trebuie înțeles a desemna lunca Dunării *de o parte și de alta a fluviului*, așa cum dovedește cu evidență formula folosită în hrisoavele lui Mircea vodă¹⁴³, ceea ce nu înseamnă, bineînțeles, așa cum se crede îndeobște, numai Bărăganul și Dobrogea, ci teritoriul *întregului curs* al Dunării, așa cum, iarăși, ne arată formula din hrisoave¹⁴⁴. Or, dacă mai sus am putut dovedi că Mircea stăpânea lunca Dunării și pe partea ei dreaptă, în părțile țaratului Vidinului, pînă la vărsarea Jiului, lucrul este valabil și pentru restul cursului. Pentru ținuturile riverane de la Silistra la vărsarea în mare există astfel un consens al istoricilor români, în vreme ce istoricii bulgari se arată mai circumspecți. Astfel, îndată după apariția monografiei lui Panaitescu, D. Krandjalov propunea pentru această Podunavie lunca Dunării pe partea ei stîngă numai de la Călărași la Brăila¹⁴⁵, identificare la care, de altfel, ceilalți cercetători bulgari au renunțat în vremea din urmă, acceptînd o vremelnică alipire a Silistrei și Dobrogei septentrionale la statul lui Mircea. Cronologia acestei alipiri rămîne totuși supusă controversei.

Un prim jalon cronologic este anul 1368, cînd Vlaicu intervine peste Dunăre, la Vidin, în alianță cu Dobrotici, împotriva țarului de la Tîrnovo. Putem socoti astfel că ocuparea unor cetăți bulgărești pe partea Dunării de la hotarul lui Ivan Alexandru se petrece tocmai în acest an, iar nu mai tîrziu, în vremea lui Radu — care, iarăși, știm că a fost în conflict cu țarul, ori a lui Dan, cînd, din nou, muntenii au de înfruntat o invazie a țarului pe teritoriul lor. Pentru ipoteza noastră pledează faptul că în cetățile ridicate la anul 1300, sub Teodor Svetoslav, de-a lungul Dunării, de la Șiștov la Silistra (Șiștov, Novigrad, Rusciuc, Rahova, Turtucala, etc) garnizoanele țarului sînt atestate necurmat, prin materialul arheologic și numismatic, pînă în anul 1371, cînd dispar brusc, fără însă ca fortificațiile să fie abandonate; dimpotrivă, după 1388 ele sînt refăcute, fără a mai cuprinde materiale arheologice specifice țaratului bulgar¹⁴⁶.

Întrucît la 1390 și 1391 Mircea se întitulează, în tratatele sale cu Polonia¹⁴⁷, stăpîn al despotatului lui Dobrotici și al Silistrei, sîntem obligați să credem că la o dată ce trebuie așezată între 27 mai 1387 (cînd Ivanco încheia faimosul său tratat cu genovezii) și 20 ianuarie 1390 (ziua cînd se parafează tratatul de la Lublin) voievodul muntean s-a înstăpînit asupra unei părți oarecare a litoralului și a interiorului dobrogean. Dacă lucrul s-a petrecut după retragerea turcilor din cetatea Silistrei (probabilă dar nesigură) în 1388 (sau 1389); dacă Mircea era domn și la Caliacra și Bazargic;¹⁴⁸ de asemenea, dacă în 1389 și 1390 Chilia (ce nu lăcuse, totuși, parte din statul lui Ivanco) intrase și ea sub ascultarea valahă¹⁴⁹ sînt, toate, aspecte ce se cer lămurite, dar pentru care, deocamdată, nu dispunem de surse îndestulătoare.

Că, după 6 iulie 1391, nu știm prea bine cînd, Mircea a pierdut, o vreme, atît Silistra, cît și Dobrogea, este, iarăși, o axiomă a istoriografiei moderne. Lucrul este

¹⁴³ N. Șerbănescu, *Titulatura mitropolitelor, jurisdicția, hotarele și reședințele mitropoliei Ungrovlahiei*, „Biserica Ortodoxă Română”, 77 (1959), 698—721, p. 712.

¹⁴⁴ *Documenta Romaniae Historica*, B, I, nr. 28, 32, 34, 35, 38.

¹⁴⁵ *Ibidem*, nr. 10, 12, 24, 28, 32, 34, 36, 38.

¹⁴⁶ *Viaškiat knjaz Mirčo i Dobrudža spored negovite gramoti*, „Godišnik na Sollijskija Universitet. Istoriiko-Filologičeski Fakultet”, 42 (1945—1946).

¹⁴⁷ D. Conțev, *K izučeniju osobenostej bolgarskich i vizantijskich kreposteju epochi razvito go feudalizma*, „Vizantijskij Vremennik”, 18 (1961), 206—215.

¹⁴⁸ *Documenta Romaniae Historica*, D, I, București, 1977, nr. 75, 77, p. 122—123, 125.

¹⁴⁹ H. Gandev, *Bălgarskija narodnost prez XV vek*, Sofia, 1972, p. 59, cu datele 1389—1391 pentru stăpînirea munteană la Silistra.

¹⁵⁰ Cum credea de pildă A. Ghiață, *Op. cit.*, p. 66.

¹⁵¹ I. Minea și, recent, O. Iliescu, *Localizarea vechiului Licostomo*, „Studii”, 25 (1972), 435—456, urmat de A. Ghiață, *Op. cit.*, p. 68.

pus, uneori, în legătură cu invazia akingiilor lui Firuz-beg din 1391 asupra teritoriului românesc¹⁵¹. Ea se petrece însă în altă parte, la Vidin și în Oltenia, deplasându-se apoi tot spre apus, în sudul Ungariei (1392)¹⁵² și abia la 1393 turcii ocupă integral Bulgaria de la Tîrnovo. Despre o stăvilire a expansiunii muntene la nord de Dunărea inferioară, în „părțile tătărești“, după 1391¹⁵³, prin acțiunea lui Roman Mușat din anii 1391, 1392 și 1393¹⁵⁴ iarăși nu putem spune prea multe, rămânând, pentru moment, tot în domeniul ipotezelor.

În orice caz, pierderea Silistrei la 1393, presupusă, în urma altora, de către Șt. Ștefănescu¹⁵⁵, pare mult mai probabilă, dacă o punem în legătură cu năvala lui Mircea din Zagora, peste Balcani, la Karnobat, în același an¹⁵⁶, chiar dacă nu acceptăm decît sub beneficiu de inventar scenariul propus de A. Ghiață¹⁵⁷ și anume ocuparea de către turci a unei părți din Deliorman, la vest și la sud de Silistra, recucerirea cetății și pierderea ei în urma unei răscoale a orașenilor, sprijinți de Mircea, fapte ce par, mai curînd, să se fi petrecut prin 1406—1408.

La capătul acestor considerații privitoare la limitele cronologice și teritoriale ale stăpînirii lui Mircea în anii 1386—1393 subliniem că termenul Podunavie trebuie înțeles diferențiat, în funcție de data documentului. Astfel, pînă la 1400 (cu aproximație)¹⁵⁸, „părțile Podunaviei“ înseamnă numai că Mircea era stăpînitor contestat și în părțile de cîmpie; de la 1400 la 1406, „întreaga Podunavie“ semnifică întregul hotăr al Dunării¹⁵⁹; în sfîrșit, după 1406 formula „întreaga Podunavie de amîndouă părțile pînă la mare“, se referă la Bărăganul răsăritean, cu bălțile Borcii și Brăilei, la Dobrogea și, pare-se, la sudul Basarabiei, pînă la Chilia Veche.

Nu ne putem opri a observa, de asemenea, că, în toate ipotezele pe care le-am discutat aici, există o temelie comună și anume prezența stereotipă a unui *horror vacui*. Dobrogea trebuie, astfel, să fie integral stăpînită, ba mai mult, integral administrată, de către un singur stăpînitor; iar atunci cînd un asemenea stăpînitor ideal — fictiv în fond — nu este amintit în documente — pur și simplu pentru că el nu există, așa cum nu a existat nici pînă atunci în această provincie de statornică autonomie și tradițională fărîmîtare — el trebuie să fie căutat și găsit în persoana unui vecin — Dobrotici, Ivanco, Mircea ori sultanul — ce nici nu se gîndea atunci, cu mijloacele ce-i stăteau la dispoziție, la o cucerire și anexare organizată. Evident, turcii, veniți în pîlcuri dezordonate, nu au aflat aici o administrare centralizată și o oștire inamică, ci numai comunități de sine stătătoare și ziduri de cetate, ai căror străjeri se închină lui Șîșman, lui Ivanco, lui Mircea și, în cele din urmă, beilor turci. Din acest punct de vedere, opinia lui B. T. Cămpina, potrivit căreia avem de a face, în fond, mai mult cu elemente mărunte și individuale, ce aderă la ceea ce pare a fi mai solid în apropiere, reprezintă mai bine reali-

¹⁵¹ A. Ghiață, *Op. cit.*, p. 48, 63.

¹⁵² P. Nikov, *Turското завладяване на България и съдбата на последните Шишмановци (1365—1393)*, „Izvestiia na Istoričesko Družestvo Sofia“, 7—8 (1928), 41—112.

¹⁵³ Cf. *Documenta Romaniae Historica*, D, I, nr. 79, p. 127—129.

¹⁵⁴ A. Ghiață, *Op. cit.*, p. 47—48, după S. Papacostea, *Aux débuts de l'Etat moldave*, „Revue Roumaine d'Histoire“, 12 (1973), 139—158.

¹⁵⁵ *Din istoria Dobrogei*, III, București, 1971, p. 364.

¹⁵⁶ *Cronici turcești*, I, 113; A. Decei, *Expediția lui Mircea cel Bătrîn împotriva akingiilor de la Karinovasi (1393)*, în „Revue des Études Roumaines“, 1 (1953), 130—151 și *Relații româno-orientale*, București, 1978, p. 140—155; cf. P. P. Panaitescu, *Mircea cel Bătrîn*, p. 236—240.

¹⁵⁷ *Op. cit.*, p. 66—67 și *Aspecte ale organizării politice în Dobrogea medievală*, „Revista de istorie“, 34 (1981), 1861—1897.

¹⁵⁸ Cf. *Documenta Romaniae Historica*, B, I, nr. 10 din 1389.

¹⁵⁹ *Ibidem*, nr. 12, 21, 24.

¹⁶⁰ *Ibidem*, nr. 28, 32, 34, 35, 38.

tatea vremii, principalul ei defect fiind însă încercarea de a interpreta sociologic Mircea ce se cunoaște, în fond, într-o foarte mică măsură.

La drept vorbind, ceea ce se urmărea atunci, fie că avem de a face cu sultanul, fie cu Mircea, ori cu Șişman, era controlul liniei Dunării, control ce nu putea fi realizat decât prin fortificațiile existente. Or, aceste fortificații erau, toate, în partea dreaptă a Dunării, ceea ce impunea, de fiecare dată, pentru asigurarea notarului din punct de vedere militar, ocuparea cetăților riverene, de unde și accentul pus pe asemenea Podunavie, în care, iarăși, B. T. Câmpina a văzut cu îndreptățire lunca Dunării, de o parte și de alta a fluviului, la mică distanță de maluri, fără a cuteza însă să presupună și o stăpânire a țărmurilor bulgărești; or, în lumina datelor de care dispunem astăzi, asemenea stăpânire în dreapta fluviului, de la Vidin la Cozlodui și de la Șistov la Silistra, poate fi lesne dovedită pentru epoca lui Mircea.

În al doilea rând, există încă obsesia unei cuceriri militare — și aceasta în împrejurări a căror istorie militară o cunoaștem foarte puțin ori chiar deloc —, lucru pe care înșuși B. T. Câmpina și următorii lui au știut să-l evite, nu însă și fără a așeza în loc produse de pură imaginație, precum solicitări din partea localnicilor, comploturi și altele asemenea.

În al treilea rând, nimeni nu pare să se fi întrebat — iarăși cu excepția lui B. T. Câmpina — care ar fi fost rostul unei expansiuni teritoriale organizate, din partea unui stat ce nu putea năzui atunci la unitate națională, ci numai la una economică — dovadă, relațiile stabilite cu Vidinul, Silistra, Brăila și Chilia. Este altminteri cert că, deocamdată, istoria economică românească din secolul al XIV-lea este încă prea puțin cunoscută pentru a ne putea oferi și altceva decât sugestii într-o direcție sau alta.

De aceea, aspectul, social, pe care pedalează istoriografia mai nouă, este încă suprasolicitat, pornindu-se de la scheme prestabilite înspre realitatea istorică. Or, pare evident că în acele vremuri și în acele locuri avem de a face cu o societate rurală autarhică, lipsită de unitate teritorială, pe care o străbat căile marelui comerț internațional și intercontinental, comerț ce face să circule valori imense. Pare așadar infinit mai probabil că ceea ce s-a urmărit, în primul rând, din partea cirmuitoarelor, nu și din cea a cirmuiților, a fost, mai cu seamă, stabilirea unui control militar și vamal asupra punctelor de contact cu aceste căi: Chilia, Brăila, Silistra, Nicopole, Vidin.

RÉSUMÉ

Allié en 1368 avec le despote de Cavarņa et de Caliacra, Dobrotić, le voévode valaque avait fait garnir en 1371 les forts bâtis en 1300 par Théodore Svetoslav entre Svištov et Silistrie. En 1388 ou 1389 il contrôlait déjà Silistrie et la Dobroudja, où les Turcs devaient devenir en 1393, mais les forts en question étaient ottomans depuis 1388.

PRÉCIS

The castles built in 1300 by Theodore Svetoslav between Svištov and Silistria were already in 1371 under Rumanian rule, after the defeat inflicted upon the Tsar of Tyrnovo (1368) by the Wallachian Prince and his ally, the Despot Dobrotich of Cavarņa and Caliacra. These castles were occupied by the Turks in 1388, but Silistria and the whole Dobruja, attacked by Turkish *aqinj* in 1388 and 1393, were, since 1388 or 1389, under Wallachian sway.

O cronică turcească despre domnia lui Mircea cel Mare

VALERIU VELIMAN

Perioada domniei lui Mircea cel Mare (1386–1418) a fost marcată, pe plan extern, de ofensiva avântată a turcilor osmanlii în Balcani. Astfel, în condițiile în care statele creștine sud-dunărene au fost spulberate ori zdruncinate din temelii de suflul noului imperiu musulman, al otomanilor, *marele*¹ domn român a promovat o politică realistă, a cărei oportunitate și însemnătate au fost dovedite, în chip peremptoriu, la vremea respectivă și ulterior, de păstrarea ființei de stat a Țării Românești și de instituirea, în privința relațiilor româno-otomane, a unor principii și norme politico-juridice valabile pentru întreaga lor evoluție. La o asemenea concluzie conduc și informațiile furnizate de izvoarele narative turco-osmane.

Operele cronicarilor otomani — păstrate în numeroase manuscrise răspindite în diverse biblioteci din lume, și dintre care unele au fost publicate integral sau parțial — sînt astăzi cunoscute în bună măsură istoriografiei românești, sub aspectul informațiilor ce vizează direct trecutul poporului nostru².

Între cronicarii socotiți drept reprezentativi pentru istoriografia otomană din secolul al XVI-lea se află și Şemseddin Ahmed bin Süleyman Kemal Paşa-zâde sau, mai pe scurt, *Ibn Kemal* (1468–1534)³.

Se cunosc destule date cu privire la viața și activitatea lui Ibn Kemal, numit mai corect: *Kemal Paşa-oğlu*⁴. Profesor (*müderris*), *kadiasker* (judecător militar) de Anatolia, *şeyh-ül-islâm* (mare muftiu), traducător, poet, Ibn Kemal s-a ilustrat, îndeosebi, ca istoric⁵. Cronică sa, intitulată: *Tevârih-i Al-i Osman* („Istoriile dinastiei otomane”), descrie evenimente politice și militare de la începuturile Imperiului otoman și pînă în primii ani ai domniei lui Süleyman Magnificul (1520–1566). Această cronică, la a cărei redactare autorul ei a purces din îndemnul sultanului Balazid al II-lea (1481–1512), este, în mare parte, încă inedită. S-a publicat, după criterii cu adevărat științifice, doar „caietul al VII-lea” (*VII — defter*)⁶, refe-

¹ *Ulah prensi Büyük Mirçe* — „Mircea cel Mare, principele Valahiei” — cf. Ismail Hamî Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi* („Cronologia comentată a istoriei otomane”), I. cîlt, Türkiye Yayınevi, Istanbul, 1947, p. 78.

² *Cronici turcești privind țările române*, vol. I, ed. Mihail Guboglu și Mustafa Mehmed, Ed. Academiei R.S.R., București, 1966; vol. II, ed. Mihail Guboglu, Ed. Academiei R.S.R., București, 1974; vol. III, ed. Mustafa A. Mehmet, Ed. Academiei R.S.R., București, 1980. Vezi și Mihail Guboglu, *Crestomație turcă. Izvoare narative privind istoria Europei orientale și centrale (1263–1683)*, București, 1978.

³ Cf. Nihat Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi* („Istoria ilustrată a literaturii turce”), Milli Eğitim Basımevi, Istanbul, 1971, p. 605. Alte surse menționează cu precizie data morții lui Ibn Kemal: 6 aprilie 1535 — cf. Franz Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri* („Cronicarii otomani și operele lor”), trad. Coşkun Üçok, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1982, p. 69; *Cronici turcești privind țările române*, ed. Mihail Guboglu și Mustafa Mehmed, vol. I, op. cit., p. 191.

⁴ Cf. Atsız, *Kemalpaşa-Oğlu'nun Eserleri* („Operele lui Kemal-paşa-oğlu”), în „Şarkıya Mecmuası”, cîld VI, Istanbul, 1966, p. 71–72.

⁵ Pentru detalii, vezi *Cronici turcești*..., I, op. cit., p. 191–193.

⁶ Ibn Kemal, *Tevârih-i Al-i Osman*, VII. Defter, Önsöz. Indeks, ed. Şeraffet in Turan, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1954 (După această ediție, s-au tradus în românește cîteva fragmente publicate în *Cronici turcești*..., I, op. cit., p. 194–216). Ulterior, sub îngrijirea aceluiași editor (Şeraffet in Turan), s-a publicat și o transcriere cu caractere latine: Ibn Kemal, *Tevârih-i Al-i Osman*, VII. Defter, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1957.

ritor la domnia lui Mehmed al II-lea (1451—1481). De asemenea, anumite fragmente cu privire la Ungaria au fost traduse și publicate de I. Thury, în *Török Történelirok*, Budapesta, 1893, I, p. 191—275 ⁷.

Cronica lui Ibn Kemal s-a păstrat în mai multe manuscrise. Unul dintre acestea — cu titlul apocrif: *Osmanlı Tarihi (Başlangıçtan Yıldırım Bayazid'in sonuna kadar)* — („Istoria otomană. De la început pînă la sfîrșitul lui Baiazid Fulgerul”) ⁸ — a fost semnalat deja istoriografiei românești ⁹.

Perioada domniei lui Baiazid I Yıldırım este tratată și în alte două manuscrise ale aceleiași cronici. Unul dintre acestea are titlul menționat mai sus ¹⁰, iar celălalt — un titlu oarecum deosebit, dar tot apocrif: *Osmanlı Tarihi (Yıldırım Bayazid Çağı)* — („Istoria otomană. Epoca lui Baiazid Fulgerul”) ¹¹.

Nefiind — asemenea celorlalți cronicari otomani ce l-au precedat (Oruç bin Adil, Aşık Paşa-zâde, Mehmed Neşri, Idris Bitlisi ș.a.) — martor ocular al evenimentelor de la sfîrșitul secolului al XIV-lea — care fac obiectul rîndurilor de față — Ibn Kemal descrie anumite fapte din perioada respectivă, cu lux de amănunte, după o logică *sui-generis*, ceea ce conferă operei sale un loc aparte între analele otomane. De aceea, considerăm utilă publicarea — de această dată, și în transcriere cu caractere latine — a pasajelor referitoare la anumite evenimente anterioare bătăliei de la Rovine, cît și la desfășurarea propriu-zisă a acestei memorabile confruntări armate dintre români și otomani, care a reținut, mai nou, interesul îndreptățit al istoriografiei noastre ¹². Pentru transcriere și traducere, am ales unul din cele două manuscrise păstrate la Biblioteca „Millet” ¹³, care — în cazul fragmentelor respective — nu prezintă nici o deosebire față de manuscrisul din Biblioteca „Nuru’osmaniye” ¹⁴.

Manuscrisul începe cu descrierea înscăunării lui Baiazid, după moartea tatălui său Murad I, fără a se menționa însă împrejurările uciderii acestuia în lupta de la Kossovo Pölje (1389). Este consemnată apoi cucerirea ținutului Karatova. Primul an menționat, în acest manuscris, este 792 după Hegiră (= 20 decembrie 1389 — 8 decembrie 1390) ¹⁵. Sub această in-

⁷ Apud *Cronici turcești...*, I, *op. cit.*, p. 192 (vezi și p. 217—218).

⁸ Biblioteca Nuru’osmaniye (*Nuru’osmaniye Kütüphanesi*) — Istanbul, nr. 3078 (*Arh. St. București, Colecția microfilme Turcia, rola 56, c. 1—115*).

⁹ Aurel Decei, *Expediția lui Mircea cel Bătrîn împotriva acingșilor de la Karınovası (1393)*, în Idem, *Relații româno-otomane*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1978, p. 144—145 și 153 (nota 1): Mustafa Ali Mehmed, *Istoria turcilor*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1976, p. 126—127.

¹⁰ Biblioteca Millet (*Millet Kütüphanesi*) — Istanbul, fond Ali Emiri nr. 30 (*Arh. St. București, Colecția microfilme Turcia, rola 56, c. 160—315*).

¹¹ Biblioteca Millet (*Millet Kütüphanesi*) — Istanbul, fond Ali Emiri nr. 27 (*Arh. St. București, Colecția microfilme Turcia, rola 57, c. 1—125*).

¹² Tahsin Gemil, *Mircea l’Ancien face à la politique impériale de Bayezid Ier*, în „Revue roumaine d’histoire”, nr. 1—2, 1986, p. 3—21; Alexandru V. Diță, *600 de ani de la urcarea pe tron a domnitorului Mircea cel Mare. Victoria românească de la Rovine (17 mai 1395)*, în „Anale de istorie”, nr. 4, 1986, p. 22—43; idem, *Un izvor necunoscut despre victoria lui Mircea cel Mare la Rovine*, în „Lucafărul”, nr. 29 (1262), 19 iulie 1986, p. 1, 6; Mihai Maxim, *Mircea cel Mare — oștean și diplomat iscusit*, în „Magazin istoric”, nr. 8 (233), august 1986, p. 11—14; Dan Zamfirescu, *Din nou despre victoria de la Rovine a lui Mircea cel Mare*, în „Lucafărul”, nr. 23 (1265), 9 august 1986, p. 2, 6.

¹³ Vezi mai sus, nota 11.

¹⁴ Vezi mai sus, notele 8, 9.

¹⁵ Toate transformările datelor după Hegiră, menționate în continuare, sînt făcute în conformitate cu lucrarea indispensabilă în această privință: Mihail Guboglu, *Tabele sincronice*, București, 1955.

„dicație cronologică, se face o descriere a localității Üsküp (*Skoplje*), arătându-se printre altele : „... Rûmilî uclarında gî tûccârın bazarı yeridir. Esb ticârete sũvâr olanların kesb ü kârı yeridir. *Bej-ti Türkî li-müellife* — Brusa'sıdır Üsküb Rûmilî'nün...”¹⁶ (...*Üsküp*) *se aştâ la mar-ğnitte Rumeliei, este locul de bazar al negustorilor. Este locul unde își câștigă existența cei ce își îndrăptăie caii spre negoș. Distih turcesc al autorului — Brusa Rumeliei este Üsküp*...).

„După descrierea luptei de la Üsküb, încheiată cu înglobarea ținutului respectiv în *dar-ül-islâm* („casa islamului” — adică, Imperiul otoman), se dau primele detalii despre acțiunile prădălnice ale lui Firuz Bey în zona Dunării : „Emir-i şehîr Firuz Beğ livâ-yı gazâyı çeküb varub hisâr-ı Vidin'i aldugını rûz-i pîrûzde cûy-i bây Tuna'yı öte geçüb diyâr-ı küffâr-ı bi-dine akın salduğunu beyân eyler. Livâ-yı gazâyı kaldıran ümerâ-yı rezm-ârâyın nâmdârlarından hunug tiz — gâm azmla mızmar-ı kâr-zâra girüb şehsüvârlarından Firuz Beğ dirlerdi. Bir dilir vârdı ki şem-i pür-envâr tig-ı tâb-dâr-ı şeb-i pür-taab-ı dârûgiri rûz-i pîrûz iderdi (...). Sultân-ı cihan Yıldırım Hân âni leşker-i kişver-güşâyı gazâyile Vidin cânibine göndermişdi. Ol emir-i bezm-ârây ve dilir-i pür-hazm ü re'y inân-ı azmı ve sinân-ı rezmi ol tarafa döndürdi (...). Ol bed-âyin bi-dinlerin elinden vilâyet-i Vidin'i aldı. Seng-i cengle burc-ı menâatlarını ki dîrc-i âhenine benzerdi ; şikeste idüb şehirlerine nehr-i garetî saldı. Mezkrû hisâr-ı ma'mûr ki cûy-bâr-ı bahr-girdar Tuna'nın kenârında meşhûr hısın-ı hasındır. Sûr-ı bi-kusûri ve divâr-ı üstûvârı muhkem ü mübrem çar-haddı sedd-i Iskender gibi sengin ü metindir. Feth eylyüb dâr-ül-islâma zamm itmekle şevket-i küffâr-nekbet-fercâmı kesr itdi. Ol vilâyetde şîar-ı şer' bâhir zâhir olub âsâr-ı dâr-ül-küfür munderis oldı.”¹⁷ (*Se arată cum vestitul Firuz Bey, ridicînd stîndardul războiului sfînt <și> ajungînd, a luat cetatea Vidin și cum, într-o zi norocoasă, trecînd dincolo de abundentul fluviu Dunărea, a făcut akîn*¹⁸ *în țara ghiaurilor fără ținut*¹⁹ : *Printre cei mai renumiți dintre emirii ce înfrumusează bălălia — care înălțaseră stîndardul războiului sfînt — printre bravii călăreți ce intră cu pași repezi pe cîmpul de luptă țera unul căruia ei*) *îl ziceau Firuz Bey. Era un <astfel de> vileaz incît cu sabia lui strălucitoare precum făclia plînă de lumină făcea zi norocoasă din noaptea plină de chin a luptei (...). Sultânul lumii, Yıldırım Han*²⁰, *îl trimisese cu oastea cuceritoare de fâri, pentru război sfînt, în partea Vidinului. L-a silit pe acel emir*²¹ *ce înfrumusează petrecerea, vileazul plin de cumpătare și înțelepciune, să îndrepte spre acea parte friul plecării și lancea bătlăiei (...). Firuz Bey a luat vilaietul Vidin din mina aceloră cu obiceiuri rele și fără credință. Sfîrșimîndu-le cu piatra luptei zidurile <ce erau atît de> strașnice incît se aseamiau cu serinul de fier, a slobozit în orașul lor fluviul jecmăneli. Pomenita cetate înfloritoare este <o> forlăreață întărită la marginea fluviului Dunărea, lîmîntosă cît marea. Împrejmuîtă de ziduri fără cusur și pereți rezistenți, durabili și de nepătruns, este făcută din piatră trainică precum digul lui Alexandru. <Firuz Bey> cucerînd-o <și> adăugînd-o la casa islamului, a luat <astfel> plaga ghiaurilor cu sfîrșit nenorocit. Fiînd clare și evidente semnele scriatului*²² *în acel vilaiet, au fost șterse urmele casei ghiaurilor*).

Reamintim că, potrivit opiniei lui Ibn Kemal, instituirea stăpînirii otomane asupra ținutului și cetății Vidin a avut loc în anul 792 după Hegiră (1389—1390). În aceeași perioadă, se înțelege, Firuz Bey săvîrșește prima incursiune otomană în Țara Românească : „... Tuna'yı ki deryâ-yı cihan-peymâye benzer cûy-bâr öte geçdi diyâr-ı Eflâğ'a ki ol zemânda dahi il olmanışdı : bağı idi. Seldârları kulle-i kühsâr-ı isyândan henüz inmemişdi. Tâğı idi.

¹⁶ Arh. St. București, *Colecția microfilme Turcia*, rola 57, c. 10 (Millet Kütüphanesi, Istanbul, Ali Emiri nr. 27, f. 16). În continuare, în cazul acestui manuscris, vom cita : rola, cădrul și, în paranteză, fila.

¹⁷ *Ibidem*, c. 12—13 (f. 19—21).

¹⁸ Akîn, incursiune de jaf.

¹⁹ Țara Românească.

²⁰ Baiazid I „Fulgurul”, sultan otoman (1389—1402).

²¹ Firuz Bey.

²² Șer' — lege divină (islamică); legislația musulmană.

Hayl-ı bād-pây vü seyl-i pûyle irdi ve girdi. Adüvv-i kîne-cûyin ilin boyın yeke virdi. Sar-sar-ı hücumle ol kişverde bulduğı güm-râhların berg-i gâh gibi bârû-bengâh-ı sahrını târ-mâr itdi. Süvâr u piyâde girûdâr amâde olan bed-girdâr-ı şûmların cemîyyetlerini dağıtdı. Ve dârlarını başlarına dâr itdi. Sinân-ı ejder-nişân âzer-fişânla harman-ı düşmene qd bırırakdı. Berk-i âteş-bâr şimşir-i tâb-dârla kârubân-ı küffârı yakdı. *Beyt-i Türki*. — Garret ođı âle yandı ol diyâr. Dûd-ı mihnetle boyandı ol diyâr.

Pir ü civân avret ü oğlan ele girenleri âteş gibi ser-keşlik itmiyûb el vîrenleri eşir. eyle-diler. Ifrit-nijâd ve ehremen beden horyâdları nâr-ı kâr-zârla yakub, canlağına ođ çakub kara yer eylediler. Varacakları yere vardılar. Ve küffâr u bed-kişe, idecekleri işi itdiler. Kâbir ü zâbir bilelerince esir ü sevâim ü sâir ganâim-i vâfir geldiler gitdiler. Sâlim ü gânim Tuna'yı ubûr eylediler.”²³ (... *«Fîruz Bey» a trecut Dunărea — ce seamănă cu marea întinsă, că lumea — pe malul celălalt, în țara Valahiei, care, în vremea aceea, nu era încă il²⁴; era răzvrătită. Serdarul²⁵ lor²⁶ nu coborîse încă din vârful muntelui revoltei. «El» era rebel. «Fîruz Bey» a ajuns și a pătuns cu oastea²⁷ iute ca vîntul și vijelioasă ca puhoiul. A spulberat țara²⁴, grîmăzul vrăjmașului care caula ura. A distrus, cu crivățul atacului, adăposturile rădării, — precum cuibul frunzei — ale rădăciilor pe care i-a găsit în acea țară. A risipit cetele de călăreși, și pedestrași, gaia de luptă, ale răufăcătorilor nefericiți. Și le-a răsturnat casele peste capetele lor. A pus foc pe aria dușmanului, cu lancea precum balaurul aruncător de flăcări. A aprins cașpavele ghiaurilor, cu fulgerul ce varsă foc al sabiei strălucitoare. Distih turcesc — Cu focul jefuirii a arș «el» țara aceea. Cu fumul nenorocirii a fost cănită țara aceea.*

Au făcut robii pe bătrîni și tineri, pe femei și copii, pe cei ce le-au încăput în mină, pe cei care, neîndărătnicindu-se precum focul, s-au predat. Aprinzînd cu flacăra luptei trupurile, celor de joasă speță, cuprinși de demonul răului, dînd foc sufletelelor lor, i-au făcut «una, cu» pămîntul negru. Au ajuns pînă în locul unde trebuiau să ajungă. Și au făcut ceea ce trebuiau să facă ghiaurilor și celor de rea credință. Au venit, s-au întors biruitori și victorioși, cu robi și cir-duri de animale și cu multe alte prăzi. Au trecut Dunărea cu bine, încărcăți de pradă).

Ibn Kemal relatează, în continuare, despre evenimente petrecute tot în cursul anului 792 H (= 1389–1390): incursiunile în Albania, Bosnia și Serbia (*Lâz ilî* = „țara lui Lazar”); întoarcerea lui Baiazid I, în timpul iernii, la Edirne și plecarea sa la Brusa (sau Bursa); expediția în Anatolia și supunerea raialelor, spahiilor și prinților (*şehryâr*) din sangeacurile Aydın și Saruhan; cucerirea vilaietului Germiyan; sosirea sultanului în ținutul Karaman (*diyâr-ı Karaman*) și supunerea, fără luptă, a locuitorilor Konyei; răzvrătirea principelui de Kastamonu²⁸.

Deși în manuscris nu este menționat anul 793 H (= 9 decembrie 1390–28 noiembrie 1391), în mod logic, în cursul acestuia ar fi putut să se întîmple (desigur, potrivit cronologiei stabilite de cronicarul otoman) expediția lui Mircea împotriva ațîngiilor de la Karınovası²⁹. Căci această acțiune a domnului român precede, într-adevăr, „marea campanie de represalii a sultanului Yıldırım Bayezid”³⁰ împotriva Țării Românești, care a avut loc, după cum rezultă clar din cronica lui Ibn Kemal, în anul 794 H (= 29 noiembrie 1391–16 noiembrie 1392). Dar, iată fragmentul referitor la incursiunea românească în sudul Dunării: „... Rămîli căni-

²³ Rola 57, c. 13–14 (f. 22–23). Pentru versiunea românească, vezi și Aurel Decci, *op. cit.*, p. 153 (nota 1).

²⁴ În manuscris: *il* — provincie, țară. Prin acest termen, Ibn Kemal va fi dorit să sublinieze faptul că, la acea dată, Țara Românească era încă independentă sau nesupusă față de Imperiul otoman (cf. Aurel Decci, *op. cit.*, *loc. cit.*).

²⁵ *Serdar* — căpetenie; comandant de oaste. În acest caz, Mircea.

²⁶ Al locuitorilor Țării Românești.

²⁷ În manuscris: *hayl* — oaste călare.

²⁸ Rola 57, c. 14–31 (f. 23–57).

²⁹ Acest eveniment ar fi avut loc în anul 1393 — cf. Aurel Decci, *op. cit.*, p. 153.

³⁰ *Ibidem*.

binde safir nefir-i dârûgirle gûş-ı civân u pir doldı. Eflâk-ı akk sikkin-i kini cıliyüb hüsâm-ı intikamı tiz eyledi. Civârında olan diyâr-ı islâmı yakmağa ateş gibi hiz eyledi. *Beyl-i Türkî* — Geçdi suyu yürüdü od gibi. Yeri göği bürüdü dūd gibi. Sehâb-ı fitne hurûşa geldi. Yeri göği bürüdü dūd gibi.

Şehryâr-ı diyâr-ı Eflâk hayl-ı cerrârla seyl-vâr akduğunu ol bed-re'y Tuna'yı beri yakaya geçüb hayl-ı il ü gun yakduğunu beyân ider. Sâbika takrir ü tahrir olunduğı üzere nîrû-yi bâzû-yi sahtla serdâr-ı pirûz-baht Firuz Beğ hisâr-ı Vidin'in bâb-ı fethi açmışdı. Ve küffâr-ı bi-dinin elinden ol diyârı almışdı. Kenâr-ı dâr-ül-küfürde durub binâ-yı sarây kararı urub leşker-i pür-yarağla Tuna'yı geçmiş ve kişver-i Eflâğ'a şerâr-ı nâr-ı ilgarı saçmışdı. Ve seyl-i hayl-ı cerrârı ol ile gunc salmışdı. Mirçe didikleri bed-girdâr ki ma'mûre-i mezkûrenin emiriydi. Rüzgârında olan diyâr-ı küffâr şehryârlarının şehiriydi. *Beyl-i li-mül-life* — Tîg-i tiz ol gürâza az idi. Nize ormanının gürâziydi.

Diyârı urulub davârı sürüldüğüne dârende-i nefir-i dârûgir urulduğına ol bed-siyret gayretinden olub içi pür-leheb-i gazab olub külhen gibi tâbla dolub dururdu. Hüsâm-ı intikamı çekmeğe ve Tuna'yı beru yakaya geçmeğe hengâm-ı fırsat arayub yürürdi. Bu nevbet pâdişâh-ı vilâyet—penâh Anâdoli nâhiyetinde olan bâğılara ulaşub akın yazılarında terk ü tâz³¹ iden gazilerin ayağı bâğı olan bâğılara dolaşub kalıcak ol bed-fiâl mecâl buldı. Sûr-ı semâ-ı rekn mâr-ı zehr yâr oldı. Girûdârın yarağın ve yesâgın ihzâr idüb diyâr-ı Eflâğ'ın bed-girdârların yânına dirdi. Semend-i tünd-ligâm nefis-i hûd-gâma süvâr olub refik-i udvânla tarik-i isyâna girdi" . . .³² (. . . *In partea Rumeliei, urechile tinerilor și bătrînilor vuiau de sunetul trompetei luplei. Valahul*³³ *rebel, făcînd cuștîtul urîi, a ascușit paloșul răzbunării. S-a întins precum focul să ardă țara islamului aflată în imprejurimile sale. Distih turcesc — A trecut apa, a tînătat precum focul. A învîluit precum fumul pămîntul, cerul. Norul vrajbei s-a prăvălit. A învîluit precum fumul pămîntul, cerul.*

*Se arată cum principele țării Valahiei s-a năpusit precum torentul cu oastea*³⁷ *sa numeroasă, cum acel răuvoitor, trecînd Dunărea în această parte, a dat foc multor ținuturi. Așa cum s-a povestit și s-a scris mai înainte, preafericitul serdar Firuz Bey deschisese capitolul cuceririi cetății Vidin, cu vîgurosul braț al puterii. Și <el> luase acel ținut din mina ghiaurilor fără credință. Așezîndu-se la marginea casei ghiaurilor*³⁴, *luînd hotărîrea de a construi <un> palat, trecuse Dunărea cu oastea bine înarmată și împrăștiase în țara Valahiei scînteia focului galopului. Și slobozise asupra acelui ținut torentul oștii*²⁷ *sale numeroase. Răufăcătorul căruia ei*³⁵ *ii ziceau Mircea era emirul pomenitei <țări> cultivate*³⁶. *Era cel mai vestit dintre principii țărilor ghiaurilor ce erau în vremea sa.*

Distih al autorului — Sabia ascușită era prea pușin lucru pentru acel mistreț. Din pădure a de sulițe era <acel> mistreț.

*Dat fiind că țara îi fusese lovită și animal ele îi fuseseră mîinate, dat fiind că fusese lovit <el> purtătorul trompetei luplei, acel mișav, sforîndu-se, stătea, cu suflul cuprins de flacăra mîniei, tîncins precum cuptorul. Alerga, căutînd momentul potrivit să tragă paloșul răzbunării, să treacă Dunărea pe malul de dînoace. De această dată, pađîshahul — refugiu al vilaietelor — ajungînd asupra rebelilor din partea Anatoliei, avea să rămină <acolo>, umbînd împotriva rebelilor ce legaseră picioarele gaziilor*³⁷ *care alergau și galopau <potrivit> celor scrise <pentru> aktî*¹⁸.

³¹ Probabil, *tek ü tâz* — „alergare și goană”.

³² Rola 57, c. 31—32 (f. 58—66). Pentru versiunea românească integrală a acestui fragment, vezi Aurel Decei, *op. cit.*, p. 144—145.

³³ În manuscris: *Eflâk* — Valahia (Țara Românească). În acest caz, probabil, Mircea.

³⁴ *Dâr-ül-küfür* — teritoriu locuit de nemusulmani; opusul lui *dar-ül-islâm* — teritoriu locuit și stăpînit de musulmani (în acest caz, otomani). Aici, aluzie la Țara Românească.

³⁵ Locuitorii Țării Românești.

³⁶ *Ma'mur* — are și sensul de „prosper, populat”.

³⁷ *Gazi* — oștean participant la *gaza* (război sfînt purtat în numele islamului).

Asfel, acel răufăcător a găsit prilejul; a devenit soarece în celtea cerului, șarpe veninos. Înfățișînd armele și legea luptei, i-a adunat în jurul său pe răufăcătorii din țara Valahiei. Încălțînd pe calul năraș al îndărătniciei sale, a luat calea revoltei, cu pârtașii săi de dușmănie...).

Fiind înștiințat despre incursiunea domnului Țării Românești, sultanul Baiazid Yll^{tr} trim, aflat în Anatolia, revine grabnic în partea europeană (*Rumelia*) a imperiului său în formă, pregătind expediția ce avea să culmineze, precum se știe, cu bătălia de la Rovine. Ibn Kemal descrie pregătirile și desfășurarea campaniei conduse personal de sultan, astfel :

„...Serhadd-ı Eflâk'dan ulak gelüb geldi irdi. Adüvv-i kine-cüy dönüb Tuna suyn öte geçdi diyü haber virdi. Hengâm-ı şitâ karib olub irâga sefer eyyâmı olmamağın dâr-ül-mülk Edirne'ye vardı. Ve huzûrla serây-ı sürûr-fezâine girdi. Ol kış oturak olub ma'mûre-i mezkûrede durdı. Yazın kışver-i Eflâk'a sefere yarâk <u> yesâk gördi. Akın beğlerine haber olundı. Akıncı çağırub leşker-i garet-gerin ihzârı emrinde ihtimâm eylediler. Alât-ı girüdârm ve mûhimmat-ı kâr<û>zârın tertib ü tekmillinde ikdâm idüb ol maslahatları itmâm eylediler. Ceyş-i zafer-kış yarâg u yâtlâ yayagı yayan ve atlusı atla hâzır oldılar. Sultân-ı cihânın hurrûcuna ve livâ-yı gazânın semâya urûcuna nâzır oldılar. Şehryâr-ı İsfendiyâr ma'reke-i diyâr-ı Eflâk'a azm itdüğini Mirçe didikleri âkkla ki yerin emiri idi rezmi itdüğini beyân eyler. Sene erbaa ve tis'in ve seb' mie bahârında ki rebî-i bedî-i âsârla rub'-i rub'-i meskûnde hareket-i bereket-eser be'y-i zâhir oldı. Sahardan lâle-i ter sultân-ı gülistânın alem-i la'l-peykerin kaldırub miyân-ı bağda ve kenâr-ı râgda sipâh giyâh ayağ üzerine gelüb hâzır oldı.

Beyt-i li-müellife — Sâye-bânlar kurdı ezhâr-ı çemen buldı. Zinet urdı bazâr-ı çemen.

Sultân-ı cihân-gir livâ-yı asûmân-gir-i gazâyı kaldırub nakir sûr safir ve küre-nây-¹ ra'd âvâyı çaldırub leşker leşker-i kışver-güşâyı çekdi ve yürüdi. Küre-i kûh-şükûhle sahray-¹ бүрүді. Cüyüş-ı cevşen-püşla rû-yi zemîn âhenin oldı <...> Her taraftan ümcrâ-yi saff-ârây hademleri ve haşemleri ile geldiler irdiler. Bahr-ı zehhâra koyulur enhâr gibi ordû-yi gerdûn-pûyi sultân-ı cihân-cûya girdiler. Hayl-ı cerrâr seyl-vâr deşt ü dürde akdı. Ve na'l-ı ateş-bârla huşk ü teri yakdı geldi<...>

Defter-i kışver-i küffâr-ı bed-girdârı ebter itmek<y>çün Nikbolı önünden cûy bâr-ı Tuna'ya ki bahra benzer nehr-dâr işleke urdılar. Merâkib-i kevâkib-şumâr ihzâr olunmuşdı. Fî-l-hâl şimâl-misâl ol suyu geçüb adüvv-i kine-cüyın iline girdiler. Efvâc-ı derya-emvâc sahraya ve kûh-sâra yayılıb bahâr-ı fursata irdiler. Ve ezhâr-ı bi-nihâyet ganimeti dirdiler<...>

Mirçe ki gururundan şîr-i dilîr gözüne mürçe kadar görünmezdi. Diyârına şehryâr-ı Rûm'un hücumunu bilmişdi. Bu ejderle ol mâr mukabele ve mukatele ikdâm idüb ihtimâm-la kışverinin leşkerini ihzâr kılmışdı. Diyâr-ı Eflâğ'da ne yere neberde yarâr neberde süvâr vârsa cem' olsun diyü yesag itmişdi. Atlusını ve yâygını bir yere dirüb esbâb u alât virüb ol tâgıları pür-yarâg itmişdi. Sâz u seleb-i kâr-zârı mürettib düzüb âlâyını bağhyub sancağını, çö züb âheng-i cenge hâzır dururdi. Asker-i zafer-rehberin karâvulı kaçan zâhir ola diyü dün gün yolu gözliüb sâga ve sola nâzır dururdi. Bir sahar-gâh ol güm-râh-ı rû-siyâh ânı gördi ki subh-ı seplde-demle afâk-ı âlem ağarmışken gerd sipâh-ı sultân-ı cihân-gerdle karardı. Hayl-ı seyl-pûy vü hâmûn-nevred ber-vechle revân olub gelür ki önün alsa nehr-i Nil'e vü Furat'a yol keserdi. Ve cûy-ı Amûy vü Ceyhûn'ı karardı.

Beyt-i Türki li-müellife — Doldı sahrâ; âhenin emvâcla kûhe döndi.

Pür-şükûh efvâcla ol mikdâm-ı pür-ikdâm kendüyi şaşurdi. Mevc-i deryâ-yi hayretî başından aşurmadı. Ne cür'et siperin saldı. Ne himmet yâyn basdı. Cây-ı gayrette pây-ı hamıyyeti muhkem basdı. Ve mızmar-ı dârtıgırde şîr-i dilîrle mukabil ü mukatil olub çeng-i cengi uzatdı. Ve çengâl-ı cidâlî sonđı. Ne yılan gibi bir yâna eğildi. Ne harçeng gibi girüsine döndi. Peleng-i neheng-âheng gibi ilerüsine sündi.

Beyt-i Türki — Ceng-i cengi tiz idüb hîz eyledi. Düşmen üstüne inân-rîz eyledi.

Kûmât-ı gazâtın kûh-ı şükûhle tugat <u> bugatın gürûh-ı enbûhını tokuşdurub bazâr-ı kâr-zârı germi itdi. Ve sadâ-yı gavgay-ı vigâyla tâk-ı semâyı doldurdi <...> Ceng-cû kışte kanadılar. Tîr-ı küffâr-ı hâk-sârın dahi ser bi-sâmânına tîr tîr-pür bi-şumâr toğuşdı. Gûyâ ki ol nâ-kes-i ser-keşlerin leşkerin yemeğyçün başlarına kerkesler koğuşdı. Ol gün sabâhdan âşşâma dek subbâh dâr u gîrle gûş-ı çarh-ı esiri pür-burûş itdiler. Falak-ı bâmdan hengâm-ı şâma.

mevc-i şimşiri oynadan fevcler deryâ gibi çûş itdiler. Şafak kaniyla dâmân-ı meydân-ı âsûmân gül-gün oluncıya dek iki leşker yüz döndürmiyüb hûn-ı hâmundâ dösenen savâş işine doymıyan uğraşıcılar et ve etmek yerine kılıc u kûnder yiyüb şarâb-ı hûn-ı nâbla dolu keleler kâsesini meydânda gerdân itmekle bezm-i rezmi germ itdiler durdılar. <...> İki taraftan saff-der dil-âverlerin kâr-bâr hayâtları nâr-ı kâr-zâr pür-âfâtla tutuşdı. Gerçe küffâr yâfir kırıldı. Amâ şehryâr-ı âlemin dahi hademinden hayl ve haşeminden hayli âdem düşdi.

Beyt-i li-müellife — Itdiler meydânda. Merd-âne savâş virdiler.

Şâhin yolunda cân u baş küffâr serdârlarından Kostandil ki tâat biline hîdmet kemerin koşanan serverlerden ve sultân-ı cihâna baş enderûn-ı Astân-ı saadet-aşiyânda tâş yastanub toprak dösenen çâkirlerdendi. Şimdi dilde Küstendil ili ünvanıyla istihâr bulan diyârin şehryârıydı. Eyyâm-ı harb u dârûgirde peleng-i ceng-i dilrlerden ve hengâm-ı darb-ı şimşirde şır-gır olan dil-âverlerdendi. Ol uğraşda cenâb-ı âftâb-menziletin rikâb-ı kâm-yâbında mülâzim-i hâss bulunub, meydân-ı sadakatda merdâne durdı. Ve savâş itdi. Şiâr-ı ihlâs u ihtisâs izhâr idüb ölünce çalışdı. Hasm-ı bed-girdârla bazâr-ı girûdâra virmişdi. Alışdı şâbâş yolunda bâş gitdi <...>

Vezir-i rûşen-zamir Ali Pâşâ'nın tedbirîyle hasm-ı bed-fercâmın akd-ı içdâmı çözüldüğünü beyân eyler. Cûn hengâm-ı rûz geçdi, âhşâm irişdi. Hüsrev-i keyti firûz tig-ı cihân-sûz niyâmına koydı <...>

Beyt-i Türkt li-müellife — Kişver-i Rûm'a kondı leşker; şâm itdi <...>

İki leşkeri biri birinden ayırdı. Ve nâr-ı kâr-zârı soyundırdı. Nil-i cengin nehengleri deryâ-yi vegada cevâlen uramayıcak meydân-ı ma'rekede bezm-ârâyılar meclîş-i rezmi kuramayıcak nâ-çâr olub emr-i kâr-zârı sabâha te'hir itdiler. Bâzâr-ı dâr ü giri dağıdub ycrlü yerine gittiler. Amâ şart-fart-ı hazm u ihtiyâtı riâyet idüb alet-i bezm-i rezmi ortadan getürmediler. Sabâha dek rimâh-medâra i'timâd idüb durdılar. Bir sâat at arkasından inüb oturmadılar.

Ali Pâşâ-yı sâhib-i re'y ki şeyhyâr-ı kâm-kârın vezir-i sâhib-i naziriydi. Düşmenle dü-rüşmede ve neberd ü neberd kuruşmada şır-i rûşen-zamirdi. Pir-ânc-i tedbir idüb dün yârusunda meş'alelerle meydân-ı dârûgire vardı, gördi: küşteler pûşteleriyle deşt; ve der-kûh-i pür-şükûha hem-ser almuş hadem ü haşeme buyurdi: ne kadar müslûmânlar öldi buldılarsa kenâr-ı ma'rekede bir cûy-bâr vardı; taşdılar ol suya dökdiler, nâ-bedidâ itdiler <...>

Cûn sabâh öldi. Nesim-i subh-gâh esüb misbâh-ı mâh soyındı. Sipâh-ı Rûm'un hücmün duydu. Ve hayl-ı jeng-bârın yüzi döndi.

Beyt-i Fârsî — Tig keşid âhter-i âlem-firûz; leşker-i şeb-gerd hezimet-sûz ez tef-i ân şu'le ki der tâb-şüd; sîm-i mevâkıb heme sîm-âb-şüd.

Adûvv-i kine-cûy-i kine hink cenge süvâr olub sancâkların çözdü; alâyların bağladı. Gürûh-i enbûh-i Eflâki pür-yarâk idüb hayl-i derya-i şükûhla seyl-vâr akub çağladı. Savâş olan yere geldi. Bakdı gördi. Ol yazı yüzi başdan başa kefer-i fecere ölüsiyle dolmuş. Câm-ı endâmı şikest olub şarâb-ı hûn-ı tâbdan boşalmış. Ser-mest-i zeber-destlerle bezm-i rezmin makamı bir olmuş. Kendü mürdesi mürdelerinden yürünmez ârâ yerde bir müslûmân ölüsi görünmez. Ol fâsid-kîşin cân-ı bed-endîşi sehm ü hemme nişâne öldi. Benzi bozuldu. Ukad-ıkdâm u ihtimâm çözüldü. Mızmar-ı mukabelede mukatele-i hasmla mukabele itmiyüb döndü gitdi. Ol bed-nijâdın bād-ı şerr-fe sâdı sâkin olub nâr-ı azm-ı rezmi soyundu gitdi.

Leşker-i islâm zafer-encâmın ekseri mecrûh olub cism-i bi-rûha doğuşdı. Üzerlerine gerd-i derd-i neberd konmuş ve âyine-i ihtimâmları doğuşdı <...> Düşmenin ol kadar men-kûb u meğlûb olmasını sâz u seleb galebesi meşlûb olmasını ganimet bildiler <...> Sâlim ü ganim Tunâ'yı beru yakaya geçüb sürûr-i ganâimle mesrûr oldılar. Leşker-i mansûre düstûr virildi. Makamlarına vardılar. Arâm itdiler. Huzûr buldılar. Şehr-yâr-ı kâm-kâr devletle dâr-ül-mülkine avdet buyurdi.

Ol kış Edirne'de oturub yazın tekrâr Eflâk'a geçmeğe yarâk gördi.

Beyt-i Türkt li-müellife — Kişver-i Eflâğ'a irdi ol haber. İtdi kalbin düşmenin zir ü zeber.

Ol beđ-siyret bildi kî bu def'a müdafaaya takatı yok ; mahkeme-i ma'rekede hasmla mürâfaaya kudreti yok. Nâ-çâr müsâlahâ yoluna yürüyüb nefsi-i zillil gavlına muvâfakat u murâfaat itmiyüb delil-i akla uydı. Mârla susmâr mukabil olmağa kabil değıl gördi. Nefs-i tugyânla levh-i dilde resm olan nakş-ı isyânı boyadı. Şehr-yâr-ı tâc-dârin câdde-i inkıyâdına girüb taht-ı eyâletinde olan vilâyetin harâcını virüb ol mâl-i maktû'n mecmû'nı sâl-be-sâl bi-özü ü bahâne Hizâne-i âmir'e irtisâm itmeğe iltizâm itdi. Divân-ı âşûmân-nişân'dan vârid olan ahkâma imtisâl idüb her ne emr olduysa gûş-ı iz'ânla işitdi.

Beyt-i Türki li-müellife — Semî'i-i mutî' oldı fermân-ı şâha. Kabûl itdi kul olmağı pâ-dişâha.

Zemân-ı mev'ûdda harâc-ı ma'hûdı alub Asitân-ı sultân-ı cihân- penâba gelüb Der-gâh-ı âşûmân-iştibâh'da ki muttalî' mihr-i sipihr-i saâdetdir sâye-i bi-pâye gibi yüz urdı ve şeref-i zemîn-bûsıla müşerref oldı. Nazır-ı kimyâ-eserle manzûr ve cânı mesrûr-i ayn-ı inâyetle melhûz ve revânı mahzûz olub hil'at-ı riâyet-i hazret-i pâdişâh-ı Hilâfet-dest-gâhla iftihâr idüb tâc-ı izzetle akrân arasında i'tibâr buldı. Ayrık şîâr-ı udvân-ı sultân-ı cihânî izhâr itmedi. Bir dahi refik-i tugyâna uyub tarik-i isyâna gitmedi. Her zemânda sebîl-i itâata sâlik oldı. İli kevnî genc olub genc-i afiyete mâlik oldı³⁸ (...venind <un> olâcar de la frontiera Valahiei, a sosit, a ajuns <la Baiazid>. A dat de şlire, zieind: „Vrăjmaşul care caută ura, întorcîndu-se, a trecut peste apa Dunării în partea cealaltă". Fiind aproape anotimpul iernii şi dat fiind că nu erau zilele <potrivite pentru> expediţie în locuri îndepărtate, <Baiazid> a ajuns la Edirne, casa împărăţiei. Şi a intrat împăcat în al său palat care împrăştie bucurie. În acea iarnă, făcînd popas, s-a oprit în pomenitul loc plăcut³⁹. S-a preocupat de oastea şi de ordinul pentru expediţie, în timpul verii, în ţara Valahiei. Beilor săi li s-a dat de şlire despre akîn⁴⁰. Ei s-au străduit întru <aplicarea> ordinului de a-i chema pe akîngii şi a scoate <astfel> la iveală oastea de jefuitori. Făcînd eforturi pentru a orîndui şi a întregi armele de luptă şi toate cele trebuincioase pentru bătălie, au isprăvit <astfel> acele treburi. Celele victorioase au fost gata cu armele, pedestrasul — pe jos, călăreşul — pe calul său. Au fost de faţă la ieşirea sultanului lumii şi la înălţarea spre cer a stîndului războiului sfînt.

Se arată cum principele Isfendişâr³⁹ a plecat spre locul bătăliei din ţara Valahiei şi cum a luptat cu rebelul căruia ei³⁵ îi zice Mîrcea, care era emirul aceluia loc. <Era> în primăvara anului şapte sute nouăzeci şi patru⁴⁰, cînd în pîtrimea locuită a pămîntului, cu primăvara <plină de> semnele noului⁴¹, s-a întimplat plecarea de bun augur⁴². Laleaua proaspătă din zori ridicînd faţa rubinie a lumii din grădina de trandafiri a sultanului, oastea⁴³ cită iarba, venind <şi stînd> în picioare, în mijlocul grădinii şi la marginea pajiştii, a fost gata <de plecare>.

Distih al autorului — Saivane au făcut, au găsît florile cîmpului⁴⁴. Au împodobit bazarul cîmpului.⁴⁴

Sultanul, cuceritor al lumii, ridicînd stîndul — ce acoperă cerul — al războiului sfînt, punînd să cînte trîmbiţele cu sunet ascuţit şi goarnele cu răsunset de lunet, a tras oastea, oastea cotropitoare de ţări, şi a pornit. A învăluit cîmpia cu sfera înaltă a groazei. Cu oştenii înzăuaţi, faţa pămîntului a devenit ca de fier <...> Din fiecare parte au venit, au ajuns, cu slujitorii şi însoţitorii lor,

³⁸ Rola 57, c. 33—39 (f. 62—74).

³⁹ Erou persan, în „Cartea şahului/regelui/ (<Şah-nâme>) a poetului Firdousi. În acest caz, Baiazid „Fulgerul”.

⁴⁰ 29 noiembrie 1391 — 16 noiembrie 1392. De fapt, „primăvara” anului 1395.

⁴¹ Sintagma: <rebi'-i bedi'-âsâr>. Contextul în care apare cuvîntul <rebi'> („primăvară ; ploaie de primăvară”) nu îngăduie interpretarea ce i-a dat-o Aurel Decei, în op. cit., p. 145 (nota 3). Epitetele cunoscute pentru <rebi'> — ca <lună a calendarului musulman> — sînt <evvel> (<Rebi'-ül-evvel>, adică <Rebi' I>) şi <âhir sau sâni> (<Rebi'-ül-âhir>/<Rebi'-üs-sâni>, adică <Rebi' II>).

⁴² Pentru versiunea românească a acestui fragment, vezi şi Aurel Decei, op. cit., p. 145.

⁴³ <Sipâh> — oaste călare ; cavalerie.

⁴⁴ <Çemen> — pajişte ; verdeaţă.

emirii ce împodobesc ordinea de bălaie. Precum se varsă fluviile în marea învâlmărită au intrat ei în ordia ce străbate universul a sultanului ce scrutează lumea. S-a revărsat pe cîmp numeroasa oaste⁴⁷ precum torentul. Au venit, au pîrjolit (totul în cale), cu potcoavele ce împrăștie foc <...>

Pentru a face uitat caietul^{44b1s} fărăi ghiaurilor răufăcători, au făcut <o> schelă, în fața Nicopolului, la fluviul Dunărea ce seamănă cu marea. Iesiseră la iveală corăbii nenumărate precum stelele. Trecînd peste acea apă care acum este precum miază-noaptea, au intrat în țara²⁴ brăjmașilor care caută ura. Cohortele, precum valurile mării, rispindu-se pe cîmpie și în locurile muntoase, au ajuns la primăvara prilejului. Și au adunat nenumăratele flori ale jefuirii <...>

Lui Mircea, din pricina orgoliului său, leul viteaz⁴⁵ nu i se părea nici cît furnica. El știuse de atacul prințului de Rum⁴⁶ împotriva fărăi sale. Acel șarpe⁴⁷, făcînd eforturi să se bată și să se lupte cu acest dragon⁴⁸, se îngrijise să scoată la iveală oastea fărăi sale. A dat poruncă, zicînd să se adune oricîți luptători și călăreți aleși <există> oriunde în țara Valahiei. Adunîndu-și călăreții și pedestrașii într-un loc, dîndu-le arme și cele necesare, li umpluse cu arme pe acei rebeli. Pregătînd, aranjînd armele și ustensilele pentru bătălie, legîndu-și alaiul^{47b1s}, desfăcîndu-și sangeacul, stătea gata, pregătît pentru luptă. Stătea, privînd în dreapta și în stînga, supraveghînd drumul, zi și noapte, zicînd să vadă cînd anume se va ivi avangarda oștii — călăuză a victoriei⁴⁸. Într-o dimineață, în zori, acel rătăcit⁴⁷ cu fața neagră a văzut deodată cum, pe cînd zările lumii se albeau cu lumina strălucitoare a dimineții, pămîntul se înnegrea cu spahii sultanului ce colîndă lumea. Oastea⁴⁷, iute precum torentul și umblătoare pe cîmp, revărsîndu-se, venea astfel înclt, dacă ar fi înîmpinat-o, <ea trecea mai departe și> își croia drum spre fluviile Nil și Eufrat. Și înnegrea fluviile Amu și Ceyhun⁴⁹.

Distih turcesc al autorului — A umplut⁵⁰ cîmpia. Cu valurile de fier s-a întors la munte.

Cu <acele> cohorte îngrozite, acel brav sililor⁴⁷ s-a zăpăcit. Nu și-a scos din minte uimirea <produsă de> valurile mării. Nu s-a încumetat să iasă din adăpost. Nu și-a încordat arcul strădăniei. A pus cu hotărîre piciorul sirguinței pe locul rivnei. Și a întins gheara luptei, încăierîndu-se și bătîndu-se cu leul cel viteaz⁴⁵ pe cîmpul de luptă. Și a scos gheara bătăliei. Nu s-a încovoiat într-o parte precum șarpele. Nu a dat înapoi precum racul. S-a strecurat înainte precum leopardul, <precum> crocodilul armoniei.

Distih turcesc — Ascuțind gheara luptei, a întins-o. Asupra dușmanului a îndreptat-o.

Ciocnîndu-se <așadar> numeroasele cete ale gaziilor³⁷ curajoși cu ale răzvrătiților și rebelilor îngroziți, bazarul luptei s-a înfierbîntat. Și s-a umplut bolta cerului cu strigătele de sfadă și cearță <...> Războinicii au însingurat glia. Săgețile, puzderia de săgeți s-au izbit de mulțimea tmensă a săgeților ghiaurilor cu sfrîșit nenorocit. Cîcă s-au năpustit vulturii asupra capetelor lor, ca să sfișie leșurile acelor ghiauri necredincioși. În ziua aceea, de dimineață pînă seara, au făcut să răsune bolta cerească de larma neasemuitei bătălii. De la revărsatul zorilor și pînă la vremea amurgului, celele care au pus în mișcare valurile de săbii s-au zbuciumat precum marea. Pînă cînd marginea întinderii cerești a devenit arămie cu purpura înserării, cele două oști neîntorcînd fața⁵¹, luptătorii, nesătui de lupta așternută pe cîmpul <mustind> de sînge, ci mîncînd săbii și cînepă în loc de carne și piine, dînd din mină în mină, în chip de cupe, căpășni pline cu vinul curat al stîngelui, au încins petrecerea bătăliei, au stat <...> Viețile bravilor <și> vitejilor din cele două părți s-au mistuit în focul bătăliei pline de nenorociri. Într-adevăr, au fost nimeriți mulți ghiauri. Dar și dintre slujitorii și însoțitorii monarhului lumii⁴⁵ au căzut destul de mulți oameni.

^{44b1s} Defter — registru; catastif. Aici, probabil, în sens de „orinduală”.

⁴⁵ Aluzie la sultanul Baiazid I.

⁴⁶ Şehryâr-ı Rûm — „monarh (rege) de Rum”, titlu pentru Baiazid I.

⁴⁷ Mircea.

^{47b1s} De la *alây bağlamak* — „a face alai”.

⁴⁸ Oastea otomană.

⁴⁹ Denumiri ale Ozus-ului.

⁵⁰ Este vorba, probabil, de oastea otomană.

Distih al autorului — Au făcut-o pe cîmp. Au luptat vitejește.

Constantin⁵², <unul> dintre serdarii ghiaurilor <ce își închinaseră> sufletul și capul în calea șahului, era dintre căpeteniile supuse ce purtau la brîu sabia slujbei, dintre cei umili <ce își înclinaseră> capul în fața sultanului lumii și care împodobeau, ca pietrele, pămîntul la Pragul din interior — cuib al fericirii⁵³. Era principele țării care, în limba⁵⁴ de acum, este cunoscută bine cu titlul de țara Küstendil⁵⁵. Era <unul> dintre cei curajoși ca leopardul, în zilele de război și bătălie, și <unul> dintre vitejii care, în momentul loviturii de sabie, sînt precum vînătorii de lei. În acea bătălie⁵⁶, aflîndu-se ca „mülâzim-i hass”⁵⁷ pe lîngă fericita Scară⁵⁸ a celui al cărui loc este soarele⁴⁵, a stat vitejește pe maidanul devotamentului. Și s-a luptat. Scofînd la iveală semnele cinstei și slujirii, s-a străduit pînă cînd a murit. Se dăruise pe bazarul luptei cu vrăjmașii răufăcători. S-a obișnuit să primească admirația, a plecat <...>.

Se arată cum prin măsurile preînțeleptului vizir Ali pașa⁵⁹ a fost desfăcut nodul strădaniei vrăjmașului cu sfîrșit nenorocit. Cum a trecut vremea zilei, a venit seara. Norocosul monarh al universului și-a pus în teacă sabia ce lumea-n foc o înecă <...>

Distih turcesc al autorului — A rămas peste noapte în țara Rum oastea; s-a făcut seară<...>

Cele două oșii s-au despărțit una de alta. Și s-a stins focul bătăliei. Crocodilii din Nilul luptei nemaiputînd colinda prin marea încăierării, iar cei ce înfrumusețează petrecerea nemaiputînd fi pe maidanul bătăliei sfatul de bătaie⁶⁰, neavînd încotro, au amînat pînă dimineața lupta. Bazarul războiului împrăștiîndu-se, s-au dus fiecare la locul său. Luînd însă în seamă condiția prudenței și vigilenței sporite, nu au dus de pe cîmp unelte petrecerii bătăliei. Au stat pînă dimineață, sprijinindu-se în virful sulitelor. Nu s-au așezat, coborînd <măcar timp de> un ceas de pe cai.

Ali pașa, sfetnicul, era vizirul fericitului monarh. Era leul înzestrat cu pricepere în înfruntarea cu dușmanul și în orînduirea bătăliilor. Luînd <o> măsură bătrînească, la miezul nopții, a ajuns cu făclii pe maidanul bătăliei, a văzut: glia era <plină> cu cadavrele celor uciși. Și le-a poruncit slujitorilor și însoțitorilor care erau și ei la fel pe muntele groazei: anume cîți musulmani au pierit, de-i vor găsi, <să-i adune>. La marginea locului bătăliei era o apă curgătoare⁶¹; au cărat <leșurile musulmanilor>, le-au aruncat în apa aceea, le-au făcut nevăzute <...>

Mai apoi s-a făcut dimineață. Adiînd zefirul din zori, facla lunii s-a stins. A simțit atacul spahiilor din Rum. Și oastea ce împrăstie rugina și-a întors fața⁶².

Distih persan — A tras sabia astrul⁴⁵ norocos al lumii. Oastea ce umblă noaptea și care arde deriva a fost precum acea flacără din pîrjol. Stelele de argint au fost toate ca argintul viu.

Vrăjmașul⁴⁷ care caută ura, mîntîndu-și calul spre <locul de> luptă, și-a desfăcut sangeacurile și și-a legat alaiurile^{47bis}. Copleșind cu arme numeroase cele de valahi, a vîut, curgînd precum torentul cu oastea ca marea groazei. A venit la locul unde fusese bătălia. S-a uitat, a văzut. Cîmpul acela era plin, de la un capăt la altul, cu leșuri de ghiauri ticăloși. Pocalul trupului, sfîrtmîndu-se, s-a golit de vinul curat al singelui. Locul <unde se finuse> petrecerea luptei era plin⁶³

⁵¹ Yüz döndürmigüb — „nedînd bir cu fugiții”.

⁵² În manuscris: *Kostandil* — probabil, despotul srb Constantin Dragaș.

⁵³ Epitet pentru palatul sultanilor otomani.

⁵⁴ Limba (*turco-osmana*) folosită în vremea cronicarului Ibn Kemal.

⁵⁵ Küstendil ili — sangeac în Rumelia.

⁵⁶ Bătălia de la Rovine.

⁵⁷ Mülâzim-i hass — în slujba sultanului.

⁵⁸ Aici, Consiliul imperial (al sultanului).

⁵⁹ Ali pașa (Candarlı-zâde), mare vizir (1387—1406).

⁶⁰ Meclis-i rezm — Consiliu de război.

⁶¹ În manuscris: *cûy-bâr* — riu (piriu). Aici, probabil, riul Argeș, menționat în alte cronici turcești.

⁶² În sensul că „a dat bir cu fugiții; a luat-o la sănătoasa”.

⁶³ În manuscris: *bîr* („un; singur”) — probabil, în loc de *pûr* — „plin; foarte mult”.

cu vajnici beji. Nu se pulea desprinde de lingă morții săi, nu se vedea nici un leș de musulman. Sufletul înclinat spre rele al aceluia necredincios a fost cuprins de spaimă și neliniște. S-a schimbat la față. I s-a desfăcut nodul strădaniei și sirguinței. Nu s-a mai înfruntat, pe locul înfruntării, cu vrăjmașul (său din) bătlăie, ci a făcut cale întoarsă, a plecat. Potolindu-se vîntul aducător de răutăți al aceluia de joasă speță⁶⁷, s-a stins focul pornirii sale întru bătlăie, s-a dus.

Cei mai mulți dintre oștenii islamului, încununați de victorie, fiind vălămați, s-au bătut pînă la ultima suflare. Peste ei s-a așternut pulberea chinurilor bătlăiei, și au sfărîmat oglinda strădaniilor lor (...). Au avut norocul ca dușmanul să fie învins și biruit și să i se ia armele și uneltele victoriei (...). Trezind Dunărea în partea de dincoace, teferi și încărecați cu pradă, s-au bucurat din plin de prăzile aduse. Oștii biruitoare i s-a dat învoire. <Oștenii> au ajuns la locurile lor. S-au odihnit. Și-au găsit tihna. Preafericitul monarh s-a întors la casa împărăției sale.

În iarna aceea, stînd la Edirne, s-a îngrijit de arme, pentru ca, în timpul verii, să treacă iarăși în Valahia.

Distih turcesc al autorului — În fara Valahiei vestea aceea a sosit. Pe-a dușmanului inimă a răvășit.

Acel răutăcios⁶⁸ a știut că, de această dată, nu mai are forță întru împotrivire, că nu mai are puterea de a se înfrunta cu adversarul în judecătoria bătlăiei. Pornind, în silă⁶⁹, pe drumul împăciuirii, neluînd în seamă și neaflînd pofta nebună a rălăcirii, s-a luat după călăuza rașunii. Și-a dat seama că <el> șarpele nu-i în stare să se înfrunte cu șopîrla uriașă. A vopsit tabloul revoltei desenat pe tăblia inimii cu patima răzvrătirii. Intrînd pe calea supunerii față de monarhul⁶⁵ purtător de coroană, dînd haraciul vilaietului⁶⁶ aflat sub ocîrmuirea lui, s-a însărcinat să trimită, în întregime, fără scuze și prețelte, an de an, la Vistieria imperială, acel venit fixat⁶⁸. Conformîndu-se poruncilor sosite de la Divanul — semn al cerului⁶⁷, a ascultat — cu urechea aplecării — de orice fel de ordin <i>-a fost <dat>.

Distih turcesc al autorului — A devenit ascultător, supus față de firmanul șahului. A primit să fie slujitor al pađișahului.

La vremea făgăduită, luînd haraciul pomenit⁶⁸, venind la Pragul sultanului — refugiu al lumii⁶⁹, și-a înclinat fruntea pînă la pămînt, asemenea nenumăratelor umbre, la Curtea — îndoielă a cerului⁶⁹, unde se înalță soarele sferei celeste a fericirii, și a fost onorat cu onoarea sărutării pămîntului. Avînd parte ca asupra-i să se îndrepte privirea cu semele îngăduinței, sufletul fiindu-i înțeles cu bucuria ochiului plin de bunăvoință, iar purtarea fiindu-i plăcută, a fost onorat cu roba⁷⁰ stimei a Măriei sale pađișahul Curții califatului⁷¹ și, cu a măreției⁷² coroană, și-a

⁶⁴ Nă-çar — „a nu (mai) avea încotro”.

⁶⁵ Vilâyet — provincie (cea mai mare unitate teritorial-administrativă) din Imperiul otoman; sinonim cu *eyalet*. Termen uzitat frecvent în documentele oficiale turcești (mai cu seamă, în cele din sec. XVI—XVII), cu privire la țările române.

⁶⁶ Mâl-ı maktâ' — banii pentru baraci (tribut).

⁶⁷ Divanul imperial, unde se discutau toate poruncile emise în numele sultanului, în legătură cu diverse probleme.

⁶⁸ Harâc-ı ma'hûd — expresie ce are și sensul de „haraciul în privința căruia s-a făcut înțelegere/ s-a luat angajamentul de a fi plătit”.

⁶⁹ Reședința sultanului; capitala Imperiului otoman: în acea vreme — Edirne (Adrianopol) și, deopotrivă, Brusa (Bursa).

⁷⁰ Hi'lat — de fapt, *caștan* oferit, în mod obișnuit, de sultanii otomani înalților demnitari ai Porții, precum și domnilor români.

⁷¹ Califat (*Hilâfet*) — denumirea imperiului arab după moartea profetului Muhammed; titlul de *calif* (urmas al profetului), deținut de sultanii otomani, începînd cu Selim I, după cucerirea Egiptului (1517). În cazul de față, expresia respectivă denotă faptul că Ibn Kemal, asemenea altor cronicari otomani, apreciază, prin prisma realităților din vremea lor, evenimentele și situațiile pe care nu le-au cunoscut nemijlocit.

⁷² İzzet — ceea ce mai înseamnă: „putere, forță; respect; demnitate”.

„aflat respectul printre cei de o seamă cu el. Nu a mai scos la iveală alte semne ale hainiei faţă de sultanul lumii. Nu s-a mai luat încă o dată după părtaşii la revoltă, nu a mai apucat calea răzmeriţei. S-a îndreptat întotdeauna către drumul supunerii. Țara⁷⁴ lui, traiul lui fiind < o > vistierie, a avut parte de a tihnei vistieriei).

În capitolul imediat următor, Ibn Kemal relatează despre „stricarea păcii” de către beii Karaman-oglu Alâeddin din Anatolia și despre plecarea sultanului Baiazid I împotriva acestuia⁷⁵. Sultanul era în drum spre Kastamonu când, aflând despre incursiunea lui Mircea la sudul Dunării, fusese nevoit să își întrerupă marșul și să inițieze apoi cunoscuta campanie de pedepsire a Țării Românești. Profitând de acest fapt, beii Karaman-oglu Alâeddin devastă Anatolia, făcând prizonier pe beilerbeii provinciei respective, emirul Timurtas; el, care era un „rău intenționat” (*bed-güman*), fu cuprins de „fumul căinței” (*dûd-i nedâmet*) când află că sultanul „s-a întors învingător și biruitor din expediția împotriva Valahiei” (*...Eflâk seferinden kahir u zâfir döndüğün işidecek...*)⁷⁶.

Sultanul a putut să se consacre întru totul, luptei împotriva „caramanli-ilor” (*Karamanlılar*), de abia după concilierea cu domnul Țării Românești, anume: „după ce fiind stinse scînteile răutății rebelilor din Valahia, a fost înlăturată opoziția și împotrivirea beii lor” (*Eflâk dâkkarının şerer-i şerri muntaşı olub beğlerin hildaf u şikaki müntefti oldukdan sonra...*)⁷⁵.

Cucerirea ținutului Karaman și înglobarea acestuia în „țara lui Osman” (*memleket-i Osman*), adică în Imperiul otoman, s-au întâmplat, potrivit relatării lui Ibn Kemal, în „lunile anului șapte sute nouăzeci și cinci” (*sene hams ve tis'in ve seb' mie şühârında*)⁷⁶. În anul 796 H (= 6 noiembrie 1393—26 octombrie 1394) este cucerit ținutul Tırhala⁷⁷. În perioada respectivă începe pregătirea campaniei împotriva regelui Ungariei, Sigismund de Luxemburg, descrisă pe larg în cronică de Ibn Kemal⁷⁸ și al cărei epilog a fost, precum se știe, bătălia de la Nicopol. Această luptă, la care a participat și Mircea — despre care însă cronicarul otoman nu pomeneste nimic — ar fi avut loc în anul 797 H (= 27 octombrie 1394—15 octombrie 1395)⁷⁹. Oricum, a avut un ecou deosebit : „...despre pomenitul război s-a aflat în Arabia și în Persia și în toate părțile lumii. S-a întâmplat în lunile fericitului an șapte sute nouăzeci și șapte” (*...mezkur gazâ ki Arab'da ve Acem'de etraf ü eknâf-i âlemde şâğı oldı. Am-ı ferruh-encâm seb' ve tis'in ve seb' mie şühârında pâki oldı*)⁸⁰. Ulterior, în cursul aceluiași an, sultanul a întreprins o nouă expediție, de această dată, pentru cucerirea Ungariei⁸¹. Înving, regele „a intrat pe calea ascultării și supunerii”, a încheiat pacea (*akd-i ahd*) cu sultanul și a acceptat să își pună țara sub incidența legii islamice : „...acel nenorocit (= Sigismund de Luxemburg), cu sufletul înclinat spre rele, a fost de acord ca, în vilaietul Ungariei, să se așeze cadii⁸² în diferite locuri” (*...ol menhûs bed-siyret râzı oldı ki vilâyet-i Ūngürüs'de yer yer kadılar oturalar*)⁸³.

Sursele folosite de Ibn Kemal sînt necunoscute⁸⁴. Pasajele redată mai sus — marcate uneori, din lipsă de spațiu, prin puncte de suspensie (omisiunile nu vizează decât propoziții/fraze fără importanță sub aspectul informațiilor) — sînt ilustrative, credem, în privința sti-

⁷³ Rola 57, c. 39 (f. 74).

⁷⁴ *Ibidem*, c. 40 (f. 75).

⁷⁵ *Ibidem*, c. 40 (f. 76).

⁷⁶ *Ibidem*, c. 45 (f. 86). Anul 795 H = 17 noiembrie 1392 — 5 noiembrie 1393.

⁷⁷ *Ibidem*, c. 61 (f. 118).

⁷⁸ *Ibidem*, c. 65—71 (f. 124—138).

⁷⁹ *Ibidem*, c. 71 (f. 138).

⁸⁰ *Ibidem*, loc. cit.

⁸¹ *Ibidem*, c. 73 (f. 142).

⁸² *Kadı* — judecător musulman.

⁸³ Rola 57, c. 75 (f. 146).

⁸⁴ Cf. Aurel Decel, *op. cit.*, p. 145 (nota 4).

lului cronicarului otoman, a „manierei sale de lucru”. Rindurile de față avînd un *caracter strict informativ*, comentariile asupra datelor consemnate de Ibn Kemal nu își au rostul aici. Totuși, subliniem că „istoria” lui Ibn Kemal prezintă similitudini frapante cu „cronica” lui Oruç bin Adil — în ceea ce privește unele aspecte ale bătăliei de la Rovine⁸⁵, după cum detaliile referitoare la „încinarea” lui Mircea față de sultanul Baiazid I (mai puțin sosirea sa la Poartă) par a fi o prelucrare a știrilor pe aceeași temă aflate în opera lui Idris Bitlisi⁸⁶. De asemenea, rezultă limpede, din cronica lui Ibn Kemal, că declanșarea, desfășurarea și epilogul campaniei lui Baiazid I împotriva Țării Românești se încadrează în tripticul cronologic: *primăvară-vară-iarnă*. Este vorba — știm acum cu mai multă certitudine — de anul 1395. Amănuntele respective pot fi luate în calcul pentru datarea bătăliei de la Rovine: „17 mai 1395”⁸⁷ ori „spre sfîrșitul verii sau în toamna lui 1395”⁸⁸. Relevăm, în acest context, informația cu privire la *Konstandil* (mai mult decît probabil, despotul sîrb *Constantin Dragaș*) — informație unică, deocamdată, în istoriografia otomană. Oricum, deși victoria românească în bătălia respectivă nu este recunoscută ca atare, anumite nuanțe stilistice ale cronicii lui Ibn Kemal o confirmă, de fapt. În acest sens, grăitoare sînt: caracterizarea oscilantă a lui Mircea — totuși, cu evidențierea meritelor sale de mare om politic și comandant suprem; descrierea propriu-zisă a confruntării armate de pe teritoriul Țării Românești și, implicit, recunoașterea părăsirii grabnice a acestuia de către oastea condusă de sultan, după o luptă care a durat, în fond, numai o zi (pasajele reproduse, aici, cu privire la expedițiile otomane — în alte locuri decît Țara Românească — sînt sugestive!); consemnarea aluzivă, printre rînduri, a faptului că sultanul s-a întors „biruitor” din „țara Valahiei”.

Cît privește informațiile legate de momentul supunerii Țării Românești la plata haraciului și al încheierii păcii între români și otomani — probleme care au suscitat și suscită interesul istoriografiei noastre, clarificări importante în acest sens aducîndu-se de curînd⁸⁹ — apreciem, totuși, că afirmațiile de genul celor făcute de Ibn Kemal și de alți cronicari otomani, izvorîsc, poate, din realități⁹⁰ pe care ei le-au constatat la vremea lor în privința relațiilor româno-otomane. Desigur, nu excludem posibilitatea pe care cronicarii respectivi o vor fi avut de a se „documenta” după surse astăzi inaccesibile, astfel că aspecte asupra cărora noi punem semne de întrebare — tocmai din lipsa unor informații sigure — lor să li se fi părut plauzibile.

În absența documentelor turcești, de arhivă, cronicile turco-osmane rămîn, deocamdată, singurele surse pe baza cărora putem cunoaște, în profunzime, optica otomanilor asupra domniei de excepție a lui Mircea cel Mare. Și dacă, de regulă, cronicarii otomani sînt subiectivi — precum Ibn Kemal — în aprecierile formulate la adresa lui Mircea și a faptelor sale, este totuși de domeniul adevărului faptul că personalitatea domnitorului român le apare, peste timp, în toată mărirea ei, neîntinată, confirmată și de afirmațiile lor, ale unor oameni care au sesizat-o ca impregnînd natura — și aceasta, de excepție — a raporturilor româno-otomane din vremea lor.

R E S U M É

Les chroniques turco-ottomanes sont aujourd'hui très bien connues aux historiens roumains. Les informations offertes par ces sources narratives attestent le fait que toute une

⁸⁵ Vezi *Cronici turcești...*, I, *op. cit.*, p. 49.

⁸⁶ *Ibidem*, p. 158.

⁸⁷ Alexandru A. Diță, *600 de ani de la urcarea pe tron a domnitorului Mircea cel Mare...*, *op. cit.*, p. 26.

⁸⁸ Tahsin Gemil, *op. cit.*, p. 17.

⁸⁹ Mihai Maxim, *Din istoria relațiilor româno-otomane — „capitulațiile”, în „Anale-istorie”, nr. 6, 1982, p. 34—68.*

⁹⁰ Vezi, de pildă, *nota 71*.

série de principes et normes à caractère politico-juridique valables pour les relations roumaino-ottomanes dans leur entière évolution a été établie pendant le règne de Mircea le Grand en Valachie (1386 — 1418).

L'auteur reproduit, traduits en roumain et en translittération, quelques fragments de l'œuvre de Semseddin Ahmed bin Süleyman Kemal Paşa-zâde, ou Ibn Kemal (m. 1535), intitulée : *Tevarih-i Al-i Osman* (*Histoires de la dynastie ottomane*). Les fragments en question se trouvent dans le volume concernant le règne de Bayezid I Ildirim — manuscrit gardé par la *Millet Kütüphanesi* (la Bibliothèque Millet) d'Istamboul, fonds *Ali Emiri (Tarih)* no. 27. La même période est traitée aussi dans deux autres manuscrits de la chronique mentionnée (*Millet Kütüphanesi, Ali Emiri* no. 30 ; *Nuru'osmaniye Kütüphanesi* no. 3078).

La chronique d'Ibn Kemal contient des détails significatifs sur certains événements qui marquèrent l'évolution des relations roumaino-ottomanes : l'incursion de Firuz Bey au Nord du Danube (1390—1391) ; l'expédition organisée par Mircea contre les akindjis de Karinovasi (1393) ; l'invasion ottomane en Valachie et la bataille de Rovine (1395).

P R É C I S

The Turkish-Ottoman chronicles are, now, well-known to the Romanian historiography. The information offered by these narrative sources attest the fact that during Mircea the Great's reign in Wallachia (1386—1418) a lot of politico-juridical principles and rules valid for the whole development of the Romanian-Ottoman relationship were set up.

The author gives — in Romanian translation and by transliteration — some passages from the works of Semseddin Ahmed bin Süleyman Kemal Paşa-zâde or Ibn Kemal (d. 1535), entitled : *Tevarih-i Al-i Osman* (the Histories of the Ottoman dynasty). The respective fragments belong to the volume concerning Bayezid I Ieldirim's reign — manuscript that is kept at *Millet Kütüphanesi* (Millet Library) in Istanbul, in the fonds *Ali Emiri (Tarih)* no. 27. The same period is also treated in other two manuscripts of the above mentioned chronicle (*Millet Kütüphanesi, Ali Emiri* no. 30 ; *Nuru'osmaniye Kütüphanesi* no. 3078).

Ibn Kemal's chronicle includes significant details relating to some events that have marked the development of the Romanian-Ottoman relationship i.e. : Firuz Bey's incursion to the north of the Danube (1390—1391) ; Mircea's expedition against the *akingis* of Karinovasi (1393) ; the Ottoman invasion in Wallachia and the battle of Rovine (1395).

Documente

Situată între pilăstri de lumină, încredere și speranță în inimile românilor ardeleni, pentru o perioadă relativ lungă (1861—1950), „Astra“ sibiană încintă și azi cugetul celor care s-au aplecat asupra documentelor rămase, stimulează imaginația celor care vor să se reîntoarcă în epoca lui Barițiu și Goga.

În anul 1861, după mai multe tergiversări oficiale, se semnează statutele („acte urzitoare“) ale „Asociațiunii transilvane pentru literatura română și cultura poporului român“ („ASTRA“) cu sediul principal în Sibiu — oraș ales de fondatori ca fiind un centru recunoscut pentru numeroasele inițiative culturale de mai veche tradiție.

„Astra“ a fost concepută ca un „centru de unire a românilor“, de făurire prin cultură a ceea ce nu s-a putut câștiga prin lupta armată și prin cea politică. În realitate însă, „Asociațiunea“ din Sibiu, alături sau împreună cu celelalte așezăminte culturale similare care au luat naștere în aceeași perioadă la Arad, în Maramureș și Bucovina, a fost pătrunsă, de la început, de ideea programatică a luptei pentru făurirea unității naționale a tuturor românilor, susținând prin fenomenul cultural o valență obligatorie a militantismului politic. Meritele fondatorilor ei sînt incontestabile pentru ridicarea pe o treaptă superioară a edificiului național. „Urzitorii acestei Asociațiuni ... s-au știut folosi de spiritul luminat al prezentului, carele cătușele de pînă acum ale sclaviei le-a rupt și le-a nimicit, spre lauda sa și spre atingerea destinului omenesc cu privire la națiunea noastră“ — iată un citat optimist, din discursul inaugural al președintelui Andrei Șaguna, la prima adunare generală, cea de constituire¹.

„Astra“ și-a urmărit scopul fundamental, prefațat în statute, de ridicare prin cultură a maselor largi de români, îndeosebi a țărănimii, cea mai lovită în soartă de vicisitudinile vremurilor. Fără a se lăsa însă încorsetată de prevederile statutele inițiale, a căutat tot timpul să amplifice acest scop printr-o diversitate impresionantă de mijloace, forme și instituții care i-au sporit considerabil valențele activității sale. Coordonatele acțiunilor întreprinse de „Astra“ s-au manifestat în planuri foarte diferite: studii și cercetări, conferințe și prelegeri populare, fondarea de biblioteci publice și școli țărănești, muzee, expoziții și monumente comemorative, case naționale și culturale, cinematografe, sprijinirea școlilor cu manuale, burse pentru elevii, ucenicii și studenții merituosi, editarea de cărți științifice și beletristice, dezvoltarea activității artistice și organizarea de festivaluri, produse etnografice, valorificarea folclorului tradițional, intensificarea alfabetizării, ocrotirea familiei și a copilului, igiena publică, educația tineretului prin muncă și pentru muncă, sprijinirea meseriașilor (sodalilor), a însoțirilor agricole, cooperativelor, băncilor populare și multe altele².

¹ Cuvîntarea Excelenței sale D. Președinte ținută cu ocaziunea deschiderii adunării generale a Asociațiunii transilvane pentru literatura română și cultura poporului român ... Sibiu, 1862, p. 35.

² Ion Holhoș, „Astra“ stindard al unității și propășirii naționale, în „Tribuna Sibiului“, An. I, nr. 71, din 12 mai 1968.

Un moment important în activitatea de început a „Astrei” l-a constituit cea de-a doua adunare generală a sa, care a avut loc la Brașov, în anul 1862. Cu acest prilej s-au dezbătut, cu prioritate, problemele unificării formelor gramaticale și a ortografiei limbii române. Înainte cu 5 ani de fondarea Academiei Române, „Astra” sibiană a jucat rolul primei societăți cu caracter academic de pe întreg teritoriul românesc.

De la începutul existenței sale, „Astra” și-a propus și a realizat un program bine orientat de cercetare în mai multe domenii ale științelor, culturii, vieții economice și sociale care priveau opinia publică a întregii națiuni. Acest program a avut la bază discursul — document de o excepțională valoare — ținut de George Barițiu la adunarea generală din 1862. Documentul a sintetizat și concretizat toate problemele care frământau intelectualitatea românească de pe ambele versante ale Carpaților în vederea dezvoltării organizate a culturii naționale. Efortul principal al cărturarilor a fost îndreptat spre cercetări în domeniile: istoriografiei, literaturii, științelor naturale, învățămîntului, pedagogiei, economiei, agriculturii, etnografiei, folclorului, sociologiei, antropologiei, medicinei, dieteticii, populare, esteticii, artei, muzeografiei ș.a.

Cercetătorilor în domeniul istoriei le-a revenit în chip firesc un rol de cea mai mare importanță, fiind conștienți de comandamentele social-naționale ale vremii. Proiectele făurite în cadrul acțiunii istorice a „Astrei” și lucrările realizate au cuprins capitole însemnate din istoria patriei, un adevărat suport teoretic și moral pentru lupta politică a românilor într-o epocă de recrudescență revoluționară, de afirmare națională. „Studiul istoriei patriei și a națiunii este pentru națiunea românească una din condițiile esențiale de viață, este acel mijloc minunat prin care se manifestă viața sa națională” — spunea Barițiu la vremea sa³.

Revista „Transilvania” — organ al „Asociațiunii” începînd din anul 1868, a îmbrățișat o sferă largă din preocupările cultural-științifice ale „Astrei”, cultivînd însă cu precădere știința istorică. Ea s-a născut dintr-o trebuință „... de a exista un monitor-arhivă și un purtător de cuvînt al Asociațiunii care să rețină pentru urmași dezbaterile din cadrul Astrei”⁴.

Activitatea științifică de investigare a izvoarelor autentice transilvănene și de aiurea, mult mai amplă decît cea prezentată acum, a însemnat o valoroasă contribuție adusă de „Astra” la îmbogățirea istoriografiei românești moderne, dezvoltînd semnificative și perene dovezi ale luptei permanente duse de poporul nostru pentru eliberarea socială și păstrarea ființei sale naționale. Trebuie să mai adăugăm și faptul că, dacă opera istoricilor ardeleni și neardeleni, cuprinși în cadrul „Asociațiunii Astra” sau al Academiei Române a constituit suportul moral al luptei poporului nostru pentru unitate, la fel de semnificativă rămîne pentru posteritate și participarea efectivă a multora dintre ei la realizarea concretă a Unirii din 1918.

Menționăm și publicarea de către „Asta” sibiană, între anii 1896—1904, a primei enciclopedii românești, o dovadă în plus a capacității sale organizatorice, a potențialului și competenței intelectuale cu care a abordat și realizat o asemenea operă vastă de interes național. La cele peste 3100 pagini, în trei volume, au colaborat 172 de cărturari din toate provinciile românești. Această vastă operă colectivă reprezintă cea dintîi încercare reușită a științei românești, care a reunit „... izvoarele culturii și conștiinței noastre naționale într-un bazin comun, un inventar cît mai complet al avuțiilor noastre naționale” — așa cum o aprecia pe

³ Apud Mihai Racovițan, *La cultură națională cu puteri unite*, 3, în „Tribuna Sibiului”, An. XXX, nr. 6532.

⁴ Vasile Netea, *George Barițiu, Viața și activitatea sa*, Edit. științifică, București, 1966, p. 290.

bună dreptate, în cuvîntul său introductiv, Corneliu Diaconovici, ca redactor responsabil⁵.

În interesul progresului economic și cultural, corespunzător cerințelor de emancipare și aspirațiilor vitale ale populației românești din a doua jumătate a veacului trecut, „Asociațiunea Astra” și-a pus amprenta preocupărilor sale și pe dezvoltarea învățămîntului. „Astra” și conducătorii ei și-au legat ființa de însăși epoca renașterii învățămîntului românesc din Ardeal.

Prin întreaga sa activitate desfășurată în condițiile social-politice, vitrege ale regimului dualist austro-ungar, „Asociațiunea transilvană pentru literatura română și cultura poporului român” a îndeplinit un rol de o covîrșitoare importanță.

La 125 de ani de la înființare dăm publicității un mănunchi de documente*, în mare parte inedite, care relevă activitatea „Astrei” în principalele ei direcții.

Pentru transcriere am utilizat, în general, normele din lucrarea *George Bariț și contemporanii săi*, Edit. Minerva, București, 1973, vol. I.

Menționăm că totuși am păstrat alternanțele ci/ti (servitiul, rezoluciune); parantezele unghiulare < > arată adăugirile noastre în text. Prescurtările uzuale de tipul *d-le*, le-am întregit tacit.

DORIN GOȚIA

1

1861. Sibiu. Extrase din actele de constituire ale „Astrei”.

Protocolul din 23 octombrie / 4 noiembrie și zilele următoare 1861 care s-a luat în adunarea conchiamată prin cerculariul de data 29 septembrie / 11 octombrie 1861. Nr. 337

* * *

E

Statutele

Asociațiunei transilvane pentru literatura română și cultura poporului român

§ 2

Scopul Asociațiunei e înaintarea literaturii române și cultura poporului român în deosebitele ramuri prin studiu, elaborarea și edarea de opuri, prin premii și stipendii pentru diferitele specialități de știință și arte și alte asemenea.

§ 3

În adunanțele acestei asociațiuni sunt oprite orice dezbateri asupra obiectelor religioase și politice, încît acestea privesc la prezent.

Propusețiunile Domnului Georgiu Barițiu destinate spre a se elabora și după împregiurări spre a se premia :

1. Pentru cărți școlare, pe care au să le propună respectivele corpuri profesorești.

2. Compendiu din istoria Transilvaniei, compus așa, ca acela să se poată introduce și în gimnaziu mic, să fie și de lectură pentru publicul mijlociu. Se înțelege de sine, că această istorie trebuie să fie cu toată luarea aminte la toate mișcările vieții publice și naționale a românilor transilvani, să aleagă fîntînile istorice cu toată putincioasa critică, să nu crute și să nu țină nici o parte.

3. Starea agriculturii la românii transilvani. Scriere comparativă, atît cu referință la românii locuitori în diferitele ținuturi ale patriei, cît și cu referință

⁵ Prefață la tomul I al *Enciclopediei*. Vezi și Biblioteca „Astra” Sibiu, mss. MXXVI/1. O parte din corespondența privind colaborarea la enciclopedie se află la Arhivele Statului Sibiu, fond „Astra” nr. vechi inv. 156—160/1904.

* Documentele nr. 1—20, 22, 23, 25—28, 31—33, 37, 38 au fost puse la dispoziția redacției de Dorin Goția în colaborare cu Ana-Cristina Halichias; cele cu nr. 21, 24 și 29 de Viorel Screciu; cele cu nr. 34, 35 și 36 de Paul Abrudan.

la modul cultivării pământului între sași și secui, și iarăși în comparațiune cu Italia de sus, cu Elveția și cu Boemia. În legătură cu aceasta :

- a. Înfrința științei chimice asupra agriculturii.
- b. Horticultura sau grădinăria. Suprema necesitate de a o nănta cu toate mijloacele între români.
- c. Pomăria. Întru asemenea.
- d. Cultura pădurilor : toată putincioasa lor cruțare, pe unde se află sădire de păduri, pe unde lipsește.
- e. Cultura vermilor de mătase. Enumerarea cauzelor pentru care încercările respectivelor gubernii mai virtos de ani 80 încoace nu au puțut reuși ca să introducă acest ram de economie.
- f. Restaurarea și încurajarea cultivei de stupi în toată țara.
- g. Îmbunătățirea tuturor soiurilor de vite cornute, copitate, linoase, cum și a păsărilor domestice. În legăminte cu aceasta dezlegarea întrebării : dacă de ani 25 încoace prăsirea de vite și totodată nobilitarea soiurilor la locuitorii români a năntat sau a năpăiat. Una sau alta pentru ce ?

4. Descrierea comparativă a locuințelor omenești la românii țărani din punctul de vedere igienic, polițienesc și estetic : totodată enumerarea cauzelor pentru care românii țărani pînă acum nu s-au îndemnat a-și clădi locuințe din materii mai solide.

5. Descrierea comparativă a porturilor românești din punctul de vedere al folosului cu privire la clima și totodată din cel estetic. Dezlegarea cestiunilor : care din toate porturile românești de ambele sexe poate să fie și mai corespunzător climatei și mai frumos, cum și care porturi ar fi să dispară cu totul sau încai să se mai cultive ?

6. Descrierea mijloacelor de nutrement al românilor din punct de vedere igienic.

7. Dezlegarea întrebării : în care ținuturi ale Transilvaniei sunt bărbații români mai puternici și totodată mai muncitori, cum și femeile de o frumusețe mai clasică și mai trăitoare (durabilă).

8. Paralela trasă din punct de vedere psihologic și fiziologic întră românii transilvani cu toți ceilalți români locuitori înlăuntrul monarhiei austriece, și anume cu bănățenii, cu cei dintre Crișuri, Someș și Tisa în Ungaria și cu cei din Bucovina.

9. Dezlegarea întrebării : care sunt mijloacele și căile cele mai sigure ajutoare la întemeierea, îmbunătățirea și perpetuarea școalelor populare între români.

10. Colecțiune de cele mai bune (cinci) balade românești transilvane.

11. Pentru ce arta zugrăvirii, cu toată protecțiunea, ce-i da ritul bisericii răsăritene, nu poate nănta la români preste tot ?

12. Colecțiunea tuturor inscripțiunilor romane tipărite, cite s-au descoperit pînă acum în Transilvania și în țările vecine cu dînsa, însoțite de un comentariu.

13. Cel mai bun compendiu de medicină forensă.

14. O dietetică populară în strînsă referință la modul viețuirii românilor.

15. Flora Transilvaniei, a Banatului și Bucovinei cu numiri românești și cu observațiuni medicale, care să meargă în paralelă cu credința și știința, ce o are poporul despre puterea vindecătoare sau veninoasă a plantelor patriotice.

Alte dispușețiuni :

Administrațiunea să ia măsuri energioase spre a complini lacunele din istoria patriei și a națiunii noastre. Spre acest însă să se pună în raport cu toate bibliotecile din patrie și din afară, cum și cu toți istoriografii și istoriofilii. Aflîndu-se de trebuință să se facă spre acest scop și călătorii științifice.

Istoriofilii și istoriografi : Scarlat Rosetti, Generalul Mavro, Ioan Maiorescu, Dr. A. T. Laurian, Eudoxiu Hormuzache, Nicolae Istrate în Moldova, cum și secțiunea ministerială pentru cercetarea hrisoavelor monastirești.

Să se reaceară manuscriptele lor Samuil Micul și George Șincai de la ministerul din Viena.

Totodată să se poarte grija cu totadinsul de adunarea documentelor pentru istoria bisericească.

Foaia periodică, ce va ieși pe spesele Asociațiunei, să se ocupe per eminențiam cu publicarea de documente istorice în original și în traducțiune.

Actele privitoare la Urdirea și înființarea Asociațiunei Transilvane pentru literatura română și cultura poporului român, date în tipar de însăși Asociațiunea Sibiu, în Tipografia diecesană 1862, p. 49, 72—74, 77—78, 85, 89—90, 93, 104—108.

2

1862 octombrie 9, Sibiu. Adresă prin care „Astra” îl înștiințează pe Andrei Mureșanu despre premiul de 50 galbeni ce i s-a acordat.

Stimate Domnule !

Comitetul Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român se află în plăcuta pusețiune a îi face stimatei Domniei Tale cunoscut, cum că s-a făcut dispozițiunea cuvenientoasă ca celi (sic) 50 galbeni drept premiu de recunoștință națiunale pentru zelul Domniei Tale, cel într-adevăr român, cum și pentru servitiul făcut în interesul îmbogățirii literaturii națiunali, prin opul ce l-ai prezentat pre altariul culturai noastre literarie să îi admîneze cît mai curînd prin Domnul secretar primar G. Barițiu.

Din ședința Comitetului Asociațiunii ținută în 2 septebre 1862¹.
Sibiu în 9 octobre 1862.

¹ Decizia a fost luată de Comitetul Astrei cf. doc. 184/1862, proces-verbal din 21 august/2 septembrie 1862, pct. 99, c, p. 70.

Arhivele Statului Sibiu, fond Astra, doc. 25/1862, f. 1, 3—4. (În continuare vom indica numai locul de depozit, folosind inițialele filialei : A.S.S. și numărul documentului).

3

1865 octombrie 30/noiembrie 11, Brașov. Adresă prin care „Astra” Arad trimite „Astrei” sibiene copia scrisorii Societății Literare Române din Bucovina care propune unificarea ortografiei românești.

89/1865

Mărite Prezidiu !

În ședința direcțională a Asociațiunii noastre românești ținută în 30 optov(rie) (sic)/11 noiembrie a.c. fiind precetite scriptele și, respective, răspunsurile spectelor Asociațiunii române din Transilvania și Bucovina la scripta recercatoare a Asociațiunii noastre arădane, datul 29 mai/10 iunie 1865 pentru a se cîîntelege toate trele, Asociațiuni în modul unificării ortografiei noastre române.

Din privința publicității și cîîntelegerea continuativă a tuturor lucrărilor lor toate trele asociațiuni întrunite pentru unul și același scop, iar acum mai virtos pentru obiectiva dezbate(re) a lucrului acestui momentos și de cumpănătate mare ; au fost determinat su(b) n(umă)rul proto(col) 68 ca răspunsul Asociațiunei din Bucovina să fie trimis măritului prezidiu a Asociațiunei transilvane și acesteia, la măritul prezidiu a Asociațiunei din Bucovina în copie autentică ; ce cu alăturatul de su(b) cu tot respectul cuvenit se efeptuește.

Iar pentru publicitate mai mare vor fi publicate ambele în organul Asociațiunei, „Concordia”.

Semnăt în Arad din ședința direcțională ținută în 30 opto(vrie)/11 noembrie (1)865.

Sigismund Popovici, director pentru tineret.

Dionisie Pascuțiu manu propria, notar director M(ăritului) Presidiu a Asoci(ațiunei) Transil(vane)

(Verso adresa) : Măritului Prezidiu a Asociațiunei rom(âne) Transilvane întrunită pentru cultura și promovirea literaturii române.

Hermannstadt, Sibiu
în Transilvania

* * *

Mărite prezidiu

Mai nainte fie-mi iertat a cere escusare pentru întîrzierea răspunsului comitetului Societății literare române din Bucovina la preanonorata scrisoare din 29 mai/10 iunie 1865 a măritului Prezidiu al Asociațiunii națiunale din Arad pentru cultura

poporului român. Subscrisul din partea sa nu a lipsit a arăta îndată pe calea publicității prin organul societății, primirea scrisorii, exprimându-și (în numărul 7 al foii Societății din luna iuliu) toată bucuria sa și a amicilor săi din Bucovina asupra propunerii împărtășite și cea mai vie dorință pentru a ei fericit rezultat, publicându-se în același număr totodată și însăși scrisoarea amintită. Însemnătatea cea nemărginită a cuprinsului scrisoarei l-au îndatorit însă a o comunica comitetului plenar al societății noastre spre dezbateri, spre rostirea opiniunii sale „și spre stabilirea răspunsului corespunzător. Dar comitetul, din cauza absenței majorității membrilor săi împrățiați peste vară, s-au putut aduna tocmai în luna trecută. Comitetul au luat în cea dintâi a sa ședință propunerea momentosă a Asociațiunii arădene în cea mai deaproape băgare de seamă și discutare. Comitetul așijderea este profund convins de santul adevăr, cum că unitatea poporului român în limbă și literatură este legea supremă, care în împărăția spiritului trebuie să conducă toate lucrările și stăruințele fiilor săi luminați. Ea respinge toate încercările spre a răsturna fără necesitate unitatea limbii — odorul cel mai prețios al naționalității sale, secretul existenței seculare și talismanul viitorului său — fie ele cât de binevoitoare, cât de laudabile sau cât de ingenioase, cari însă prin diferitele moduri de scriere și de vorbire nu vor lipsi, în fine, a produce cele mai triste urmări pentru poporul român, a-l despărți prin dialecte artificioase ca prin niște muri chinezești în fracțiuni, imbucați, ale căror număr n-ar atârna numai de la numărul limbistilor săi, care sporesc necontenit pre cînd nefavorul timpurilor ar trebui să îndemne pre toți bărbații națiunii — în loc de a despărți și prin urmare a slăbi poporul nostru în modul acesta — a contribui în tot chipul și cu toate puterile spre a cultiva și a înălța cunoștința omogenității și unității sale, spre a-l însuflă, a-l apropia și înfrăți tot mai mult cu sine însuși. Comitetul deploră separatismul limbistic intrat pe nesimțite între noi prin diferitele ortografii ca o adevărată nefericire, cu atât mai mult, cu cât simte că greutatea dezrădăcinării crește pe zi ce merge, crește cu cât se încuibă mai mult, cu cât (se) învechește. Ba, lucrul au ajuns pînă acolo că multe cărți și ziare interesante, folositoare, adeseori eminente, nu se cîtesc în cutare țară sau parte a unei țări locuite de români, din cauză că ortografia le-ar fi iarăși cu totul alta decît cea primită pe acolo, că nu și-ar mai cunoaște nime limba sa în ele, că individualitatea și dulceața limbii române ar lipsi cu totul din ele și că limbajii lor cu ortografia lor străină, cu sau fără de „pîteni“, de „coif“ sau „cu pușca-n spate“ ar semăna ades mai mult cu alte dialecte decît cu limba românească. Aceste se pot auzi nu cumva de o singură ortografie, ci la rîndul său de toate ortografiile române existente pînă acum. Deci nu rămîne îndoială că unificarea ortografiilor este o necesitate urgentă, este condițiunea vitală a dezvoltării și înaintării culturai naționale, iar că amînarea ei ad greacă calendas este eternizarea separatismului cu toate urmările lui cele mai nefericite. Limba română, scumpă moștenire de la străbunii noștri au ajuns prin întunericul secolilor, prin vijeliile trecutului, după atîtea lupte cu huni și cu avari, cu turci și cu tătari, omogenă, una și nedespărțită pînă la noi în secolul al XIX-lea, carele se mîndrește a fi înaintat mai mult cultura românilor decît toți premergătorii săi. Și tocmai noi să fim acei cari am voi să izbim în unitatea limbii, cari am voi să sugrumăm mîndria și mînglierea noastră, simbolul măreț al unității poporului român? Nu ne-au mai rămas alta de făcut pentru luminarea și fericirea lui? Credem că nu se va afla român bun și fiu sincer al națiunii, carele să nu cheme blăstăm și asupra bărbaților, cari vor putea și nu vor voi a contribui spre a se delătura dezbinarea amenințătoare în sînul limbii materne. Din motivele expuse au primit comitetul scrisoarea marelui Prezidiu al Asociațiunii Arădene cu cea mai vie bucurie și cu un simț de profundă stimă și dragoste pentru acei bărbați demni, cari au luat în neobosita lor stăruință pentru dezvoltarea culturai naționale inițiativa prin propunerea făcută țîntitoare la mijlocirea delăturării anarhiei crescînde în modul scrierii și al vorbirii limbei noastre și la stabilirea unei ortografii generalii pentru toți frații noștri prin o bună, grabnică și amicală consfătuire și cîntelegere. Comitetul se dechiară din partea sa de tot înțelesu cu modalitatea propunerii. El speră că adoptîndu-se această modalitate și procedîndu-se la ponerea ei în lucrare cu cumpănire înțeleaptă se va ajunge cu ajutorul cerului și rezultatul mult dorit prin conlucrarea bărbaților noștri competenți și mai ales prin stăruințele societăților române din Austria, la cari dorim cu deosebire să se alătore și împărtășirea bărbaților luminați și literați din România. Aceste toate — după cum se înțelege de (la) sine — fără însă de a prejudeca viitorul, fără de a împedeca dezvoltarea ulterioară a științei limbistice, zborul liber al filologiei naționale. Conform cu îndatoririle și cu cercul competenței sale comitetul nu va pregeta a subșterne și a recomanda propunerea Asociațiunei arădene celei mai de aproape adunări generale a societății noastre, care se va ține în luna lui ianuarie 1866; și aduce apoi

deciziunea ei la cunoștința măritului Prezidiu ca după aplanarea cestiunilor preliminare să se poată găsi în unire și în deplină înțelegere cu preaonoratele Asociațiuni din Arad și din Transilvania la luarea măsurilor necesare, asigurându-se într-acest mod măsurilor a tustrele societăți literare, aprobarea formală a membrilor lor, iar lucrării naționale votul momentos al comisiunii compusă de ablegații săi cei mai demni, luminați și competenți reprezentanți ai societăților menționate: autoritatea recerută, consimțământul general și călduroasa îmbrățișare a tuturor românilor. Comitetul nu va lipsi totodată a aduna din partea sa pînă atuncea material propriu spre a contribui la delucidarea întrebării ce ne ocupă. Georgiu Hurmuzaki manu propria.

Președinte Rennei manu propria, mădular al comitetului

Pentru autenticitate

Dionisie Pascuțiu notar director ¹

¹ Comitetul Astrei trimite ca răspuns la Arad un extras al procesului verbal al adunării generale de la Abrud. Cf. doc. 160/1865 proces-verbal din 3 octombrie 1865, pct. 64, p. 233.

A.S.S., doc. 193/1865, f. 1, 3—4.

4

1869 iulie 12, Viena. Scrisoare prin care Societatea studențească „România“ din Viena solicită „Astrei“ sprijinul moral și material în vederea înființării unei catedre de limbă română la Universitatea Vieneză.

Nr. 98/1869

Preaonorat Prezidiu al „Asociațiunei transilvane“ !

Prezidiul societății literare-sociale „România“ conform dorinței generale a junimei române studioase din Viena — și lia (sic) libertate a vă face următoarea înștiințare :

Junimea română studioasă din Viena, recunoscînd neapărata necesitate de una catedră pentru limba și literatura română la universitatea Vieneză, ce e atît de frecventată de către români și anume din toate provinciile Daciei — traiane, a înaintat, încă în anul trecut 1868, una suplică către înaltul Minister de Cult și Instrucțiune, pentru ca dînsul, considerînd marele număr al junimei studioase române, să binevoiască a încuviința una catedră pentru limba și literatura română la universitatea de aici.

La această suplică a junimei studioase române înaltul Minister de Cult și Instrucțiune a și binevoit încă în toamna aceluiași an a ne răspunde următoarele : „Ministerul de Cult și Instrucțiune nu poate crea una catedră de limbă și literatură română, căci una atare nu există nici pentru una din celelalte limbe, afară de cea germană, ci numai docenture și cu crearea unei atare docenture pentru limba și literatura română înaltul Minister de Cult și Instrucțiune este totdeauna coînțeleș și totodată și aplecat a destina pentru ea una remunerațiune corespunzătoare (adică de 4—500 florini valută austriacă)“.

Deci dorința noastră ar fi încîtva împlinită și acumă după informările primite de la decanatul filosofic, carele, întrebât fiind de către înaltul Minister de Cult și Instrucțiune „care e părerea sa în privința ocupării sus-numitei docenture?“ a răspuns că colegiul profesoral e unanimitate s-au exprimat contra denumirii unui învățător de limbă „Sprachmeister“ și a arătat necesitatea unui bărbat instruit și adăpat cu literatura română; n-a mai rămas nimic de făcut decît numai bărbatul competente documentîndu-și calitățile recerute să se adreseze către decanatul filosofic al Universității din Viena spre a fi în urma arbitriului colegiului profesoral, recomandat de către acest înalt minister spre recunoaștere lși întărire.

Însă pre acest bărbat, ce va avea una chemare atît de mare și tot una dată atît de frumoasă de împliniți, adică de-a adăpa tinerimea română cu cunoștințele de patrie, limba, literatura și istoria națională de care dintr-o fatalitate mare pînă

astăzi fu despoiată și prădată pînă aci de cunoștințele cele mai necesare pentru viața unei națiuni, apoi pe lîngă altele va avea și însemnata datorință de-a înfrăți și a strînge mai aproape și mai tare legăturile frățești ale junilor români, adunați aici de prin toate unghiurile României. După părerea noastră nime nu poate alege și recomanda pre acel bărbat decît toate trele asociațiuni literare ad(ică) A(sociațiunea) transilvăneană, arădană și bucovineană, cari cîntelegîndu-se între sine cu acea seriozitate și sancțitate cu cari le declamă însemnătatea și sancțitatea cauzei însăși, ar fi mai deaproape chemate și mai în stare a aprecia acest act de mare importanță după valoarea-i meritată și de a se năzui a-l duce întru împlinire.

Știind și comparînd această împrejurare, Prezidiul societății „România” vine în numele Junimei române studioase și îndrăznește a se ruga ca să binevoliți (sic) a lua asupra rezolvirea acestei cauze atît de însemnată; și fiindcă acel bărbat nu va putea să existe în Viena nici într-un mod numai cu sus-numita remunerațiune acordată de către înaltul minister, îndrăznește a se ruga :

1. Ca să binevoiască a studia tot una dată și această împrejurare, adică cum s-ar putea mări remunerațiunea aceasta pînă la suma cuvenită.

2. Onoratele Asociațiuni literare nu ar fi și ele în stare și aplicate a contribui anual după potenția ?

3. Că n-ar fi bine a se face una rugăminte către prea onoratul Consistoriu greco-ortodox din Cernăuți ca să binevoiască și el a mijloci de la înaltul minister încuviințarea și sistemizarea unui salariu anual din fondul religios al Bucovinei ?

Sperînd întru interesul ce-l poartă onoratele societăți literare pentru înaintarea culturii și instrucțiunii românești, suntem siguri de bunăvoința și de seriozitatea lor în astfel de cestiuni ce debue (sic) să caracterizeze pre atari societăți ¹.

Viena 12 iulie stil nou 1869

Președinte C. Aronovici

Prezidiul societății „România”

Art. P. Alexi manu propria
secretar

Student de medicină

¹ Documentul este publicat în revista Transilvania, Brașov, II 23, 1 decembrie 1869, p. 276—277 sub titlul *Petițiunea societății „România”*, Vezi și doc. 190/1869 proces-verbal din 22 iulie 1869, pct. 68, f. 37.

A.S.S., doc. 181/1869

5

1870 mai 25, București. Adresă prin care Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice din România informează „Astra” sibiană că i-a repartizat o subvenție de 1400 lei.

România, Ministerul Cultelor și al Instrucțiunii Publice.
Diviziunea Școlară No. 4337

București 25 mai 1870

Domnule Președinte,

Avînd în vedere prescriptul verbal registrat sub no. 2447 din 15 curent, subsemnatul are onoare a vă face cunoscut că din fondul prevăzut în budgetul anului curent pentru societățile de cultură, vi se pune la dispozițiune suma de 1400 lei noi, pentru care veți face cuvenita cerere spre a vi se libera Domniei Voastre sau împuternicitului din parte-vă.

Primiți, Domnule președinte, asigurarea osebitei mele considerațiuni.

p. Ministru C. Esarcu

Capul Divis. Dr. N. Nitulescu

Domnului Președinte Societății Literare Română din Transilvania la Sibiu

A.S.S., doc. 160/1870, f. 1.

6

1874 iulie 26, Pesta. Scrisoare prin care Ladislau Basiliu Popp, președintele „Astrei“, încunoștințează Comitetul de conducere din Sibiu despre interzicerea adunării generale a despărțămîntului Reghin de către Ministerul de Interne de la Budapesta.

Illustrissime Domnule !

Cu datul 13 iulie a.c. sub nr. 132 mi-a făcut domnul secretar II I. Rusu cunoscut că adunarea despărțămîntului cercual XVII conchiamată la Borsec s-ar fi oprit prin vicecomitele respectiv și totdeodată mă roagă ca să mă interpun la locurile compet(ente) pentru ridicarea oprirei. Prin un telegram din 15 l.c. (i)mi face onoratul Comitet al Asociațiunei cunoscut că în contra oprirei s-a provocat recurs la minister.

În urma acestora eu numaidecît am făcut pașii cuviincioși la locul comp(ent), de unde însă mi s-a spus că ei fără a videa raportul respectivului vicecomite nu pot să decidă, p(romi)țîndu-mi însă că raportul se va cere pe cale telegrafică, precum și aceea că dacă o atare adunare e întemeiată în statute (!), apoi nu vor pune pedecă. Ieri în 25 l.c. s-a aprobat oprirea ! Poftim.

Mi se pare că i-am fost scris domnului secretar II Rusu că eu mă tem ca prin pasiul greșit al despărțămîntului XVII ni se va periclita toată instituțiunea de adunări cercuali. Vai cîtă circumspecție ne trebuiește și ce puțină avem. Nu vom înțelege la Deva ce e de făcut.

Mai încolo am să-ți fac cunoscut că Direcțiunea generală a Căii Ferate I Transilvane în cercularul ce l-a dat către amplotiații săi ordina extradarea de 1/2 bilet la plecare, iar cealaltă jumătate se va răscumpăra la reînturnare(a) din Deva, prin urmare că nu va trebui să se so(love)ze la plecare întreaga taxă, ci numai jumătate și așa și la reînturnare numai jumătate prin urmare va fi cu puțință (artă sub roată) că cei care de la Deva vor avea alt drum, să nu se întoarcă iar de unde au pornit ; e mai bine așa, faceți cunoscută această schimbare în organul vostru „Telegr(aful Român)“, nu va fi tîrziu nici în „Transilvania“.

100 de certificate v-am trimis cu poșta de astăzi sub Kreuzband¹, 100 vă trimit mîine poimîine, de vor mai trebui apoi, telegrafiati-mi !

Astfel cu adevărată stimă sum al Illustr. tale

Pesta 26/7 1874

L(adislau) B(asiliu) b(a)r(on) Popp

¹ Kreuzband — bandă încrucișată

A.S.S., doc. 157/1874, f. 1—2.

7

1875 octombrie 22, Viena. Scrisoare prin care Societatea „România — Jună“ mulțumește pentru cărțile expuse de „Astra“ la expoziția universală de la Viena și donate apoi acestei asociații studențești.

Nr. 8 ex 1875/6

Prea Onorat Comitet !

Primind comitetul subsemnat cărțile de mare preț, care prea Onoratul Comitet al Asociațiunei transilvane pentru literatura română și cultura poporului român a avut deosebita bunăvoință a le dona cu ocaziunea expozițiunei universale din Viena, 1873 pentru biblioteca societății academice „România—Jună“ din Viena, vine a face gestul datorinței sale esprimînd în numele societății simțămintele sale cele mai profunde de mulțumită și recunoștință pentru acest don atît de prețios.

Cu distinsă stimă și devotament avem onoarea a ne subscrie.

Viena în 22 octobrie 1875
Președintele
Bologa

Secretarul
Nicolae C. Manganuțiu
st(udent) în med(icină)

A.S.S., doc. 259/1875 f. 1. „Astra” va expune „actele și operele sale pe timpul de la întemeierea ei pînă în prezent”, vezi și doc. 27/1875 proces-verbal din 2 nov 1875 pct. 157 f. 93.

8

1876 decembrie 14/26, Brașov. Scrisoare prin care George Barițiu informează conducerea „Astreii” despre regulamentul și funcționarea secțiunilor științifice și solicită cite un articol de 2—3 coale anual din partea tuturor literaților.

Illustrissime domnule președinte al Asociațiunei
Transilvane române !

În 20 ale acestei luni am submis onorabilului Comitet al Asociațiunei com-
putul anual al edițiunei „Transilvaniei” adăugînd și rogarea mea cu respect la sol-
dul ce a rezultat. Încît pentru alte agende și anume cele concernante la redacțiune
și la regulamentarea secțiunilor științifice în sensul deciziunei luate de către adu-
narea generală, crezusem pînă mai de curînd că vom conveni în Sibiu cîțiva băr-
bați din afară spre a ne consulta împreună cu domnii membrii Comitetului și cu
toată floarea inteligenței noastre de acolo, precum anunțasem această dorință în
răspunsul ce avusem onoarea a da Rever. Sale domnului vicepreședente Ioan V.
Russu în 26 octombrie a.c. Într-aceea eu mă pusei în corespondență cu unii din
bărbații cei mai laborioși ai noștri ca să ajute cu luminile lor și să-și dea părerea,
iar într-aceea să-mi întindă și ajutor cu operate de ale domniilor lor. Așteptai cam
mult pînă să-mi vină cite un răspuns. Între acestea stăteam și eu mult în cum-
pănă și ocaziunea amintită, că domnul Ioan Ghica, prezidente actual al Societății
academice române, fiind trimis în afaceri de gravitate extraordinară la Londra,
delegațiunea, în lipsă de președente și de vicepreședente, nu mai putea funcționa
și neștiindu-se cit va petrece domnul Ghica la Londra, eu aveam să stau pe fiecare
zi gata ca să fiu chemat la delegațiune spre a da curs afacerilor. Astăzi, după ce
din această parte mă văd încîtuva scutit de a călători în afară, îmi fac datoria
mea aducînd la cunoștința onoratului prezidiu deocamdată numai următorul răs-
puns receput în sus-atînsă cauză, anume de la Blaj în termenii aceștia :

„Cu ale Comitetului Asociațiunei va merge anevoie, întîi pentru că avem prea
puțini bărbați cari să dispună de timpul necesar spre a se putea ocupa cu studii
serioase, a doua din cauză că nu avem public care să voiască a citi și a-și da banii
pentru lucrări științifice în sensul strîns al cuvîntului. Această confesiune pe
d(umneata) știu desigur că nu te va nici întrista, nici descuraja. De una parte știi
starea poporului nostru aservit de seculi, de altă parte cunoști din istorie cum
strărbunii noștri în zilele lui August-ergo pe cînd statul roman era în floare, nu
voia să asculte dramele serioase, ci striga să le aducă „Ursul”.

„Conchiamarea cîtorva indivizi, după cum stau acțiunile politice, ar deștepta
prepusu și, în fine, poate că ne-ar aduce în pericol și Asociațiunea ; că la lucrul
acela nu și-ar putea chema doară nici un „becsületes român”. Deci, oare nu ar fi
mai bine ca lucrul acela să se amîne puținel, pînă se mai luminează într-una parte
sau în alta ?

Acestea de la Blaj. De la Cluj e de prisos a vă osteni cu răspunsuri, după
ce ziarele maghiare care luară la goană limba noastră, pe cit aceea se propune la
Universitate, ne spun tot.

În considerațiunea acestor împrejurări, vă rog domnule prezidente că dacă
aflați și D(omn)ia Voastră cu cale, precum și cred, să binevoiți a cere în această
ceștiune delicată opiniunea și consiliul onoratului Comitet. Eu pentru persoana
mea nu am nici o temere sunt gata și decis a merge oriunde aș fi chemat în in-
teretul literaturii noastre naționale, căci mai mult nu pot să fiu calomniat de
către inamicii națiunei decît am fost ; dacă mie de acelea nu îmi pasă nimic, îmi
pasă însă de periclitatarea cauzei. Deocamdată literații noștri ar face foarte bine,
dacă fiecare m-ar ajuta fie și numai cu cite un singur articol de 2—3 coale scrise,
preste anul întreg : Cel mai puțin lucru ce se poate cere de la un român erudit.

Cu acestea și rămîn al Dumneavoastră — domnule președent.

Brașov 14/26 dec. 1876

Secretarul Asociațiunii transilvane
prea plecat G. Barițiu

9

1877 ianuarie 18, Banská Štiavnica. Scrisoare prin care studenții români din Banská Štiavnica solicită revista „Transilvania”.

Onorabile Comitet !

Junimea română studioasă la Academia de montanistică și foresterie din Schemnitz, pătrunsă de chemarea și scopul de a se cultiva și perfecționa în limba și literatura națională, vine prin aceasta a vă exprima cea mai ferbinte mulțumită pentru gratuirea prețioasei foaie „Transilvania”; totodată, cu umilință vă rog, ca pe niște conducători a progresării românismului ca să binevoiți a contribui la realizarea celei mai ferbinte dorințe ale sale, trimițându-i gratuit și pe anul curinte mult prețuita foaie ce aveți onoare a redacta. Încurajarea-vă nobilă va fi salută de cea mai călduroasă mulțumită și recunoștință căci, aruncați de soartă în un anghii al Ungariei, unde, durere ! orice convenire imediată cu iubiții noștri conaționaliști și prin urmare orișice sprijinire din partea lor e imposibilă ; aflându-ne după aceea în un număr prea mic și pre lângă aceste mediloacele cele modeste cu cari ne susținem la amintita academia nu ni permit procurarea nici unui ziar pe spezele noastre.

Permiteți-ne a vă ruga onorabile Comitet, ca deoarece prin transportarea ne-regulată a poștei numerii 13, 14, 15 din anul 1875, iar numerii 15, 19, 20 din anul 1876 de fel nu i-am primit, să binevoiți preagratios a ni trimite (din parte-ni cu orice preț) acești numeri, ca astfel să ni putem completa o carte prețioasă pe seama bibliotecii noastre din prețioasă „Transilvania”¹.

Primiți asigurarea prea respectuoasei noastre recunoștințe și stime cu care avem onoarea a ne subsemna

Schemnitz la 18 ianuarie 1877

Al onorabilei Comitet supusi

Alex(andru) David
presedinte

George Cernet
notar

¹ Comitetul „Astrei” răspunde afirmativ cererii. Cf. doc. 29/1877, proces-verbal din 3 ian. 1877, pct. 12, p. 72.

A.S.S. doc. 22/1877, f. 1—2.

10

1878 ianuarie 29, Brașov. Scrisoare prin care I. A. Navrea din Brașov informează „Astra” că donează 500 franci aur.

Act de danie

Dau Asociațiunii transilvane pentru literatura română și cultura poporului român fr(anci) 500 — cincisute franci în aur sunători. Cu rugarea obligatorie ca aceștia dinpreună cu venitul lor anual să rămână neatingibili până va crește ca din $\frac{1}{2}$ jumătate venitul lor anual să se salarizeze persoana cea mai însărcinată și neapărat trebuincioasă a se salariza, iar cealaltă jumătate să se adauge la capitalul neatingibil până iarăși va crește acela, ca din jumătatea venitului anual să se salarizeze și a doua persoană urmînd tot așa pînă va crește fondul neatingibil ca din jumătatea venitului anual să se salarizeze și pensioneze întregul personal administrativ al Asociațiunii transilvane pentru literatura română etc. etc.

După îndeplinirea celor de sus se va întrebuița și a doua jumătate a venitului anual de la capitalul neatingibil escriindu-se concurse (sic) cu premii pentru compuneri și traducțiuni literare române, cari se vor găsi mai folositoare și de lipsă viitoarea Asociațiune.

Acest fond neatingibil dinpreună cu fructele lui anuale crescut (sic) a fi în stare a îndeplini cele de sus, de acum și în etern se va păstra în monedă de aur sunător, elocaiți primo loco pe binale de îndoită valoare și asecurate (sic) contra focului, pe pămînturi de egală valoare prețuit după venitul anual neto tot primo loco. Las la buna apreciere a onoratei Asociațiuni a întreprinde tot spre cea mai bună asigurare a capitalului, căutînd mai mult asigurarea cu cîștigul cel de altă

manipulație cu acții, note, lozuri, obligații și alte așa numite hîrtii de valoare, de joi pînă mai apoi, cum și aceea ca cu (sic) asigurarea capitalului să facă și un bine debitorului.

Abzic pe viitor atît eu cît și urmașii mei de orice pretenție sau modificare a celor de sus.

I. A. Navrea

Brașov în 29 iunie 1878

A.S.S., doc. 29/1878, f. 1.

11

1878 mai 22/iunie 3, Sibiu. Scrisoare prin care „Astra” îl felicită pe Vasile Alecsandri pentru premiul obținut în Franța.

Nr. 99/1878

Domniei Sale Domnului Vasile Alecsandri, Gara Mircești (România)

Comitetul Asociațiunei transilvane pentru literatura română și cultura poporului român cu vie plăcere se folosește de ocaziunea în care „Societatea limbelor romane” te-a distins pentru „Cîntecul gînteii latine”, dîndu-ți coroana de lauri a poezilor latini, a-ți aduce și din partea sa felicitările sale cele mai călduroase.

Negreșit, că nu acest cîntec este singurul merit literariu pentru care românii te salută, lucrările ce ai dat în trecut sunt multe și de valoare neperitorie pentru noi românii în special și pentru latinitate în general.

Dacă te salutăm și te felicităm cu astă ocaziune este că pre lîngă meritele literari din trecut, chiar acum prin opera premiată ai pus la înălțime înaintea gînteii latinești, putem zice a lumii întregi, onoarea și gloria națiunei române, senti-nela perpetuă a civilizațiunei la porțile Orientului.

Primește, Domnule admirațiunea și profunda stimă ce vă păstrăm.

Comitetul Asociațiunei Transilvane¹.

Sibiu, 22 mai/3 iunie 1878

Expeditor I. Bologa

¹ Comitetul s-a întrunit în ședință extraordinară pentru a hotărî redactarea și trimiterea scrisorii.

A.S.S. doc. 99/1878 proces-verbal din 3 iunie 1878, pct. 51—52, p. 38 și adresă separată.

12

1878 iunie 28/iulie 10, Sibiu. Proces-verbal de constituire a secțiunii istorice a „Astrei”.

Protocolul

ce s-a luat în 29 iunie/10 iulie 1878 în ședința întîia a secțiunii istorice aparținătoare la Asociațiunea Transilvaniei pentru literatura și cultura poporului român.

Nr. 1 Întrunindu-se astăzi pentru întîia oară membrii secțiunii istorice ai Asociațiunei Transilvaniei sub președintele ei domnul George Barițiu, ales de atare conform 3 al regulamentului secțiunilor științifice, de către adunarea generală a Asociațiunii s-a citit lista acelor domni cari s-au intimat ca membri la această secțiune ...

Nr. 2 Dintre membrii secțiunii istorice aflîndu-se cinci de față, (§ 9) și adecă domnii Georgiu Barițiu, Tîmotei Cipariu, Iacob Bologa, Ioan Antonelli, dr. Ios(îf)

Hodoșiu, dr. Vas(ile) Hersianu și dr. Ilarion Pușcariu, secțiunea se constituie conform § 6 al regulamentului pentru secțiuni — alegînd de vicepresedinte pre dr. Iosif Hodoșiu și de secretar pre domnul dr. Ilarion Pușcariu.

Spre știință

Sibiu datul ca mai de sus

Georgie Barițiu
președinte

dr. Ilarion Pușcariu
secretar al secțiunii

A.S.S., doc. 163/1878, f. 1 Vezi și doc. 135/1878, proces-verbal din 10 iulie 1878, pct. 67, p. 141—142.

13

1880 martie 13, Turda. Scrisoare prin care Ioan Rațiu din Turda informează „Astra” că la 4 martie s-a constituit despărțămîntul local al „Asociațiunii”.

Nr. 3 — 1880

Prea onoratului Comitet central al Asociațiunei transilvane în Sibiu

Prin aceasta avem onoare a aduce la cunoștința onoratului Comitet central cum că membrii Asociațiunei din acest despărțămînt în 4 a curenteii stil nou întrunindu-se întru una adunare generală, amăsurat § 13 din regulament, au constituit acest despărțămînt, alegînd de director pre avocatul dr. Ioan Rațiu din Turda și de membrii comitetului pre Iacob Lugoșianu, protopop în Turda, Vasiliu Moga, pretor în Agribiciu, Vasiliu Maior, protopop în Chimitelnice, Nicolau Tamașiu, preot în Grind, George Bucșa, preot în Luna și Iuliu C. Vlăduțiu, cand(îdat) de avocat în Turda.

Acest comitet tot în aceeași zi s-a și constituit, alegîndu-și de casariu pre Iacob Lugoșianu, de controlor pre Vasile Moga și de actuaru pre Iuliu C. Vlăduțiu, mai departe pentru atari cazuri eventuali și-au ales și un viceactuaru în persoana lui George Bucșa.

În ședința de astăzi 3/13 s-a esmis toți membrii comitetului și încredințat cu înființarea și organizarea agenturilor comunale din acest despărțămînt, însă după ce nu suntem siguri chiar despre toate comunele aparținătoare acestui despărțămînt, vă rugăm să binevoiți a ne trimite un conspect exact despre toate comunele aparținătoare despărțămîntului nostru.

În fine, organizîndu-ne, avem lipsă de registre și alte formulare amăsurat Instrucțiunei I și II, deci vă rugăm să binevoiți a ne trimite din toate formularele respective tipăriturile necesare și, în specie, din formularul B ne rugăm de mai multe exemplare, deoarece de acestea avem mai puține și totodată ne rugăm și de mai multe exemplare din regulament.

Din ședința comitetului despărțămîntului Turdei al Asociațiunei transilvane ținută în Turda la 13 martie stil nou 1880.

Vlăduțiu

Dr. Rațiu

A.S.S., doc. 67/1880, f. 1. Vezi și doc. 73/1880, proces-verbal din 24 martie 1880, pct. 25, p. 14.

14

1880 august 1, Sibiu. Notă prin care o comisie a „Astrei” propune ca adunarea generală anuală să voteze suma de 300 florini destinată unei școli de „sculptură” în Săliște și unei școli de împletit la Rășinari.

Ad. Nr. 197 : 1878

Contele Schweinitz prin hîrtia sa de dato Hidvég 6 octomvrie 1878 și 20 novmrie 1878 se roagă pentru ajutoriul Asociațiunei la înființarea unei școale de sculptură în comuna Rășinari și a altei școale de împletit pale în comuna Săliște.

Proiectul înființării acestor școli este sprijinit atât de guvernul țării, cât și de comitetul administrativ al comitatului Sibiu.

Propunere :

Comitetul Asociațiunii să esopereze de la adunarea generală proximă votarea unei sume de fl(orini) 300, care sumă se va folosi în caz dacă comunele respective vor înființa școlile din cestiune și anume pentru școala din Rășinari florini 200 iar pentru cea din Săliște florini 100. Spre acest scop Comitetul se va pune în coințelegere cu numitele comune și va lua toate măsurile necesare pentru a îndemna la înființarea acestor școli. Afară de aceste, comitetul va rezerva pe fiecare an din ajutoarele în bani destinate pentru meseriași un număr anumit pentru elevii de la aceste școli.

Sibiu 1 august 1880

Bołoga I

G. Barițiu

Eugen (C) Brote

A.S.S., doc. 197/1878.

15

1881 iunie 26, Budapesta. Adresă prin care Ministerul de Interne de la Budapesta comunică Comitatului Sibiu că nu revine asupra interzicerii expoziției proiectate de „Astra“ la Sibiu.

Vicecomitele comitatului Sibiu, domnul August Senor, prin hîrtia sa d(e) d(ato) 30 iunie 1881 no. 5261, comunică cu prezidiul Asociației rezoluțiunea domnului ministru de interne Tisza referitoare la apelatul comitatului de dato 6 iunie a.c. în cestiunea expozițiunii.

Totodată comunică și normativul ministrului de interne de dato 2 mai 1875 no. 1508 prezent, referitor la reuniuni, ambele spre știre și acomodare.

Rezoluțiunea ministrului este următoarea :

Ministrul de interne ungar regal nr. 28784

Onorabile domnule !

Comitetul Asociațiunii transilvane pentru literatura și cultura poporului român, apelînd ordinațiunea on. Domniei Tale din 1 a lunei curente no. 4492 prin care amintita Asociațiune, ca una care nu este îndreptățită a arangia expozițiuni naționale, a fost reflectată la stricta observare a statutelor — se înștiințează pe on. Domnia Ta ca respingînd apelata, aprob amintita ordinațiune a Domniei Tale ca deplin motivată.

Te provoc ca. despre aceasta să se încunoștințe interesații în mod oficial, să li se comunice motivul ministrului de interne din 2 mai 1875, no. 1508 prezent, precum și aceea că nu titlul acceptat pentru numirea expozițiunii este motivul din care s-a aprobat ordinațiunea Domniei Tale no. 4492, apelată, ci aceea împregiurare că în statutele aprobate nu se cuprinde arangierea de asemenea expozițiuni, iar după normele ce sunt în vigoare, nepermițîndu-se nici unei reuniuni astfel de lucrare ce nu se cuprinde în statute, arangierea expozițiunii nu s-a putut concede nici acestei reuniuni.

Budapesta 26 iunie 1881

Tisza manu propria

On. domn August Sennor, vicecomitele comitatului Sibiu, în Sibiu.

După vertilarea și cumpănirea mai multor împregiurări Comitetul mișcat profund, ia următoarele deciziune :

Deși ferma convicțiune a Comitatului este că arangierea expozițiunii din cestiune este unul dintre cele mai eficace mijloace pentru dezvoltarea culturii la popor și că, prin urmare, deși nu este expres cuprinsă între agendele organelor Asociațiunii, ea totuși ca un mijloc de cultură după spiritul statutelor și uzul de pînă aici ar trebui să fie nu numai premiza, ci încuragiată chiar din partea statului.

Considerînd că supremul for administrativ o declară totuși de neadmisibilă după statute.

Considerînd că după punctul IX din comunicatul normativului al ministrului de interne dat 2 mai 1875 no. 1508 preluat, guvernul poate suspenda activitatea acelor reuniuni despre cari ține că s-au abătut de la scopul precizat în statute, eventual după investigațiune prealabilă a le și dizolva.

Comitetul, pentru salvarea Asociațiunei, este necesitat a se supune dispozițiunilor înaltului minister.

În consecință dizolvă comitetul expozițiunei esmis din sînul său și prin aceasta sistează toate lucrările întreprinse pentru arangiarea expozițiunei agricole și industriale decretate prin concluzul no. XX al adunării generale din anul trecut ținută la Turda însărcinînd pe biroul său a o aduce aceasta la cunoștința comitetului expozițiunei și a publicului român în timpul cel mai scurt.

Parteniu Cosma
referent)

A.S.S., doc. 171/1881, f. 1—2

16

1881 iulie 3, Cluj. Scrisoare prin care avocatul Aurel Isac cere „Astrei” să sprijine material elevii români de la gimnaziul maghiar din Cluj, cărora li s-a interzis înființarea unei societăți studențești.

Mult onoratului comitet !

În legătură cu pripețuita din 6 iunie a.c. nou 141 am onoare a raporta cum că cererea studenților de la gimnaziul r(egalo) c(răiesc) din loc s-a făcut din ședința adunării lor gen(erale).

Fiind ocupați cu examenele, numai acum i-am putut interpela și cu întristare m-am convins cum că deși de facto există societatea lor și cu preste 70 florini capital în casa de păstrare și o bibliotecă frumusică, de iure deja de 5—6 ani se nizuiesc în dar a-și cere aprobarea statutelor, cari sunt pre deplin egali cu ale reuniunii ungurești de la gimnaziul respectiv. Pretextul denegării înconveniențării este cunoscuta axiomă : „Societate română la un gimnaziu unguresc, ba nici unde nu poate exista căci e superfluă”.

Considerînd deci cum că păstrarea și cultivarea limbei și a literaturii este un postulat a existenței noastre, considerînd cum că studenții respectivi numai din zel și poate din instinct potrivit nizuiesc a cunoaște produsele literaturii noastre, considerînd cum că pre aici cunoștința limbei și a literaturii noastre nu numai că este restrînsă ba chiar împiedicată prin planul nou de învățămînt carele prescrie studiul limbii noastre numai în 2 clase gimnasiale, eu din parte-mi aş dori ca respectivii studenți și societatea lor să fie cît de bine spriginită, căci mă tem cum că în scurt timp vor deveni la atît de nu vă vor ști românește, ce nu poate fi nici interesul statului, mai puțin al nostru.

Deci mă rog de prea onoratul comitet a nu-și abstrage mîna de la subvenționarea unei corporațiuni a cărei unică tendință este știria și cunoașterea limbei și a literaturii noastre.

Dar pîn-ce se va determina prea onoratul comitet la aceasta, binevoiască a aștepta ca să cîștige studenții aprobarea statutelor, carea a denega fără fundament atît direcțiunea, cît și inspectorii școlari.

Eu din parte-mi mi-o țin de o strictă datorință a promova întărirea statutelor și nu voi omite a mă întrepune direct la minister că sărmanii studenți să fie scutiți de secăturile nefundate ale superiorilor lor.

Nu voi omite a-mi face la timpul său relațiunea.

În fine, constat cum că am împlinit, deși cu băgare de seamă, mandatul conținut în scrisoarea sus-mentionată și după mai multe scrutări am ajuns la rezultatul sus-mentionat și în specie, m-am convins cum că respectivii studenți încep a-și pierde firul existenței lor de corporațiune și din lipsa formei, eu nu din vreun scop oprit am scris epistola de mai sus ori așa greșit. Atît este fapta cum că amenințarea pomenită în epistolă este nefundată.

Primească preanonatului comitet asigurarea stimei mele deosebite, gata spre serviciu românesc.

Cluj 3/7. 1881

Dr. Aur(el) Isac
avocat

A.S.S., doc. 168/1881, f. 1—2.

17

1886, Oslo. Scrisoare de mulțumire adresată „Astrei” de Biblioteca Universității Regale a Norvegiei pentru primirea revistei „Transilvania”.

105/1886

Bibliothèque de l'Université Royale de Norvège à Christiania

Christiania, 1 ... 1886

L'Université ayant reçu les ouvrages sous-nommés que vous avez bien voulu lui faire parvenir, m'a chargé de vous adresser ses remerciements¹.

Le Bibliothécaire
A. C. Srolsumm

„Transilvania”, An. 16, 5—24

Asociațiunea Transilvaniei pentru literatura română Sibiu

A.S.S. doc. 105/1886, f. 1.

TRADUCERE :

105/1886

Biblioteca Universității Regale a Norvegiei în Christiania

Christiania 1...1886

Universitatea, primind lucrările mai jos-numite pe care ați binevoit a face să-i parvină, m-a însărcinat să vă adresez mulțumirile ei.

Bibliotecar,
A. C. Srolsumm

„Transilvania”, An. 15, 5—24

Asociațiunea Transilvaniei pentru literatura română Sibiu

18

1890 martie 29, Sibiu. Adresă a Băncii „Albina” din Sibiu către „Astra” prin care îi donează 1000 florini.

„Albina” Institut de credit și economii

6597

Sibiu 29 martie 1890

Onoratlui Comitet al Asociațiunii transilvane pentru literatura română și cultura poporului român

Loco

Prin prezenta îmi iau voia a vă aduce la cunoștință că adunarea generală a acționarilor „Albinei” ținută ieri, ca și în anul trecut și tot sub acele condițiuni a votat din cota numită pentru scopuri culturale și de binefacere.

1. Școlii civile de fete a „Asociațiunei” pentru acoperirea trebuințelor curente fl. 500
2. „Asociațiunei transilvane” spre crearea și susținerea celor 10 stipendii a fl. 50 pentru elevele internatului împreună cu școala sa civilă de fete . . . fl. 500

Total fl. 1000

Suma de sub punctul 1 s-a transpus în contul curent al școlii iar cea de sub 2 în al Asociațiunei, avizînd, totodată despre dotațiunea școlii și pe direcțiunea școlii civile.

Primiți vă rog asigurarea deosebitei considerațiuni cu care sum.

Cu toată stima

Directorul executiv
ss. indescifrabil

A.S.S. doc. 56/1890.

19

1890 septembrie 3/15, Sibiu. Scrisoarea lui George Barițiu adresată lui G. Avesalon din Brăila ca răspuns la scrisoarea acestuia, în care prezintă principalele direcții de activitate ale „Astrei“ în cei 29 de ani de la înființare.

Nr. 220/1890

Domniei Sale Domnului G. Avesalon în Brăila
recomandat

Epistola Domniei Voastră, inspirată de cele mai curate sentimente naționale și patriotice, înaintată la adresa noastră de la Băile — Călimănești din 1/4 august a.c., ne venise prin o întârziere nouă neprăcepută, drept la S(ă)s Reghin abia în 15/27 august, adică în prima zi a adunării noastre pre cînd lucrările ei se aflau în cursul lor conform programei publicate mai înainte de către comitet.

Acest Comitet, pătruns de importanța chemării sale ca și de gingășia împrejurărilor noastre actuali, pre lîngă ce este întru toate de acord cu dorințele domniei voastre emise în interesul bineînțeles al Asociațiunei noastre transilvane, nu lipsește a vă asigura onorabile domn consocietar, atît de frumosul și totodată seriosul decurs al adunării noastre generale din anul acesta, cît și despre grija noastră neadormită de a consolida și asigura pentru tot viitorul existența acestui așezămînt al nostru, pe care ni-l păzim ca lumina ochilor noștri ca pre un dinariu neprețuit, carele singur ne mai rămîne ca așezămînt curat național, scăpat întreg din nefericitele lupte politice prin care a trecut națiunea și patria noastră; așa că Asociațiunea noastră a reușit ca în această lună septembrie să intre în anul al 30-lea al existenței sale. În mijlocul atîtor catastrofe politice, în adevăr un period lung, destul pentru ca să avem oareșcare drept de a ne felicita că am ajuns pînă aici cu Asociațiunea noastră.

Ne va întreba însă cineva de rezultatele reali al activității de 29 de ani. Ni se va răspunde cu un catalog destul de lung al studenților de licee și universități ajutați cu burse și scoși la liman, precum și cu cataloage de ale învățăcelilor și sodalilor împărțiți pe la multe meserii folositoare, ba foarte necesare poporului. Ni se va observa că de cînd există această societate a noastră, cultivarea și înăvuițirea limbii noastre a înaintat spre spaima adversarilor ei. Ni se mai reflectă că în urmarea necurmatei propagande continuate în foaia Asociațiunii, mai ales pentru istoria patriei și a națiunii, în fine, clasa inteligenței noastre s-a convins că fără un studiu aprofundat al istoriei nu poate să existe nici publicitate ziaristică sănătoasă și serioasă, nici educațiune politică rațională și departe văzătoare, nici rolul națiunii noastre în viitor nu poate fi precizat.

Mai presus însă de toate acelea mari foloase punem noi neprețuitul folos carele rezultă din calitatea societății noastre de ambulantă, precum și din împrejurarea că dintre 20 despărțăminte filiale așezate de la 1872 încoace în diverse părți ale țării, anume 16 organizate de ajuns cu directorii și subcomitete, dezvoltă o activitate liniștită, dar salutară ca și ploaia mărunță și lină venită la timp și căzînd preste cîmpii și semănături setoase.

Dară vai, necesitățile și lipsele considerate din toate punctele de vedere cresc pe fiecare an în proporțiunea în care crește numărul studenților și al meseriașilor, precum și în proporțiunea în care se lucra cu adevărată turbare la deznăționalizarea noastră, la magiarizarea (sic) școalelor, la încercările repetate de a ne scoate limba și din biserici, în fine și la magiarizarea femeilor noastre prin măsuri nerușinate.

Vă este cunoscută noua societate maghiară înființată înainte cu 6 ani la Cluj și acum lătită preste țara întreagă, cu o mulțime de filiale, cu cîteva mii de membri de la cari s-au adunat pînă acum ca prin farmec preste 450.000 florini (preste 1 milion de franci). Scopul principal al acelei societăți este de față: Exter-

minarea limbei române de pre teritoriul Transilvaniei prin toate mijloacele iertate și neiertate. Despre acel scop vă puteți face o idee dacă veți fi aflat că societatea numită a înființat o școală magiară cu 16 încăperi chiar și în Blaj, unde exista de 145 de ani școală primară, gimnaziu, liceu, seminar academic, și de la 1850 încoace, preparandia cu curs de 3 ani, școală bună de fete, alimentațiune pentru 63 teologi și piine pentru 250 școlari și studenți. Un magnat, cont(ele) Kunn, a dăruit numitei societăți un domeniu într-un district locuit numai de români, cu destinațiune pentru o școală magiară agronomică, cu ajutorul căreia să străbată în gloate, în familii române cu limba magiară.

De la stat cu tot ajutorul posibil, noi nici un ban ruginit.

Ce face Asociațiunea noastră cu venitul prea modest de la un capital de 132 mii față de milioanele altora? Școala superioară de fete cu internat de model ne-a costat peste 80 mii florini (200 mii franci); lipsa acelei devenise arzătoare.

De la poporul nostru s-au adunat în 40 de ani din urmă fonduri la mitropolie și la cele două episcopii ortodoxe la 3 milioane florini cam tot atât s-au concentrat și la mitropolia și la cele trei episcopii românești greco-catolice; dară toate veniturile acelor nu ajung la susținerea dăcasteriilor bisericești, la seminarii, pedagogii și la alte nenumărate trebuințe. Poporul abia mai poate contribui, căci impozitele publice directe și indirecte sunt la noi de trei ori mai mari decât în România; funciara de ex. este 16% în Transilvania, 20% în Ungaria propria.

Societățile literare și filantropice ale sirbilor din Ungaria trag ajutoare de la naționalii lor din Serbia, încă și din Rusia. Slovaci trag din Boemia, sașii din Germania de la societăți private. Noi românii suntem dați uitării cu singura excepțiune de societatea Transilvania din București, care trimite câte o sumușoară pentru ajutorarea învățăceilor meseriași, care este ca un pahar de apă la un om fript de sete.

Mai de curînd își aduse aminte de compatrioții săi fericitul în Domnul inginer Ioan Olteanu, care lasă Asociațiunii prin testament o sută de mii lei noi, respective după subtragerea de 9% taxa statului și celelalte spese, 90 mii. Memoria lui eternă și numele său în Cartea de Aur!

Dară față de adversarii noștri cari lucra(u) cu milioane, nu pricepem cum ne vom putea apăra și susține mai îndelungat, dacă nu vom lucra de aici înainte cel mai puțin cu venitul sigur de la un fond de 1 milion. La București, Galați, Brăila, Ploiești, Călărași etc. etc. se află mulți ardeleni comercianți, proprietari, arendași, rentieri ș.a. cu stări și averi mari, cari își uitară cu totul de patria lor natală și nu mai cunosc deloc suferințele și goanele la care suntem supuși noi.

Domnia Voastră cunoașteți multe familii emigrate de aici, binecuvîntate de Dumnezeu cu averi considerabile, la cari 2—3 mii de lei sunt sume prea puțin simțite. Grecii din România trimit colete de sute de mii la Atena. Iată un exemplu pe care l-ar putea imita cu mare laudă confrății noștri trecuți de aici în România și stăpîni de averi frumoase.

Domnia Voastră v-ați cîștiga un merit nepieritor dacă nu v-ați pregeta a lua ca membru al Asociațiunii nobila misiune asupra Domniei Voastre de a deschide o listă și a îndemna pe compatrioți ca să binevoiască a veni în ajutor la fondul nostru, care se administra cu regularitate și conștiință recunoscută de țara întreagă. Numai 10 mii lei noi de s-ar aduna, chiar și atîta pentru scopurile noastre ar fi o binefacere; noi însă cunoaștem în România destui compatrioți, dintre cari cîte unul singur ar putea ajuta fără să simtă, cu sume considerabile pentru Asociațiunea noastră.

În dorința noastră de a vă orienta și mai bine despre activitatea neobosită a Asociațiunii noastre, vă trimitem cu poșta de astăzi cîteva acte și documente relative atît la ea însăși, cît și la școala și la internatul său.

În cazul cînd Domnia Voastră vă luați asupra acea sarcină patriotică, precum și dacă ați simți trebuința unei plenipotențe autentice din partea Comitetului nostru suntem gata a vă servi la moment, iar pînă atunci încă serviască aceasta scriere ca expresiunea dorințelor Asociațiunii noastre cuprinse într-însa.

D(umne)zeul părinților noștri să ne aibă pe toți sub omnipotenta sa protecțiune.

Președîntele

G. Barițiu

Sibiu, 3/15 septembrie 1890

20

1895 decembrie 3, București. Scrisoare prin care N. Densușianu îl informează pe C. Diaconovici, inițiatorul enciclopediei aflate în pregătire sub egida „Astrei”, că din cauza lucrărilor istorice la care este antrenat nu poate deveni colaborator la enciclopedie.

București, 3 decembrie 1895.

Prea stimatul meu domn,

Vă mulțumesc din inimă pentru invitarea ce ați binevoit a-mi face de a lua parte, dimpreună cu ceilalți distinși literați români, la lucrările istorice ce au să fie cuprinse în Enciclopedia română, ce se va publica sub auspiciile Asociațiunii transilvane și sub direcțiunea Domniei Voastre.

Vă doresc din suflet un succes splendid la această frumoasă întreprindere, atât de necesară pentru publicul român.

Occupat însă de o serie mai lungă de ani cu o lucrare istorică mai mare și mai avînd pe lîngă aceea să completez și colecțiunea de documente istorice externe ce le publică Academia română, vă rog să binevoiți a mă scuza dacă pe lîngă tot viul interes ce-l am pentru excelența publicațiune ce o dirigiați, fiind astăzi atât de copleșit cu alte lucrări istorice ce le-am început, nu am pe zi nici chiar o oră timp liber spre a mă putea devota și altor ocupațiuni.

Salutîndu-vă cu căldură, vă rog a primi complimentele mele de cea mai adîncă stimă.

Al domniei Voastre prea devotat
Nic. Densușianu

A.S.S., doc. 73/1895, f. 2.

21

1899 ianuarie 10, Timișoara. Circulară trimisă de „Astra”, despărțămîntul Timișoara prin care se comunică faptul că în viitor vor fi trimise la sate numerele de duminică ale „Gazetei Transilvaniei”.

Timișoara la 10 ianuarie 1899

Stimate Domnule !

Despărțămîntul Timișorii al Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român avînd scopul și chemarea a conlucra la luminarea și deșteptarea poporului nostru, întru altele agende ale începutului activității sale — a prenumerat pentru mai multe comune exemplare din numărul de duminică al Gazetei Transilvaniei, din care un număr în decursul anului 1899 va veni la adresa D(um)itale.

Comitetul despărțămîntului s-a convins că numerii de Duminică ai Gazetei Transilvaniei sunt mai potrivit redactați priceperei și trebuințelor țărănilor noștri, pentru că totdeauna conțin materia despre economică și igienă și multe alte lucruri folositoare.

Deci în numele comitetului nostru vin cu rugarea cătră D(um)nea)ta, ca să binevoiești a da jurnalul cărturarilor din poporul nostru să-l cetească, și în cas de lipsă a-l ceti D(omnia) Ta celora cari nu știu ceti, ca cît mai mulți țărani de-ai noștri se poată câștiga învățătură prin cetirea acestui jurnal ; iară după ce va fi toți, Te rog să binevoiești a aduna și păstra numerii, ca și mai tirzeu să poată fi cetiți și adăugați unei biblioteci populare.

Acum la începutul scopului nostru, e să dezvoltăm în poporul nostru gustul de cetit, ca prin cetit să-și mai deștepte și să învețe lucruri bune și folositoare, noi sperăm, că dacă poporul nostru de la sate se va convinge despre marele folos, ce se cuprinde în cetirea de cărți și jurnale, mulți oameni de ai noștri, cei mai deștepți și luminați, ei singuri vor prenumera cîte un jurnal pentru ei și pentru

familia lor ; cetitul de cărți și jurnale e cea mai bună școală pentru cei ieșiți din școală.

Totodată Te rog să binevoiești la timpul său a ne înconștința despre rezultat
Cu stimă

Emanuil Ungurianu

Arh. St. Timiș, fond „Astra” Timișoara, dosar 3/1899, f. 1, tipărit.

22

1900 octombrie 15, Virșeș. Scrisoare prin care Petru Zepeniag, avocat din Virșeș, informează „Astra” despre constituirea despărțămîntului Virșeș, anexînd și procesul verbal.

Nr. 704—1900

Onorat Comitet central al Asociațiunei pentru literatura și cultura poporului român, Sibiu.

În urma rescriptului dv. no. 1033/1899 am primit angajamentul de a organiza în calitate de delegat despărțămîntul Virșeș al Asociațiunei.

Achitîndu-mă de acest obligament, în înțelesul § 7 din instrucțiunea dv. no. 599/1897, am onorul a vă subșterne următorul raport :

Pentru efectuarea organizărei am convocat adunarea de constituire, conf. no. 175 din „Tribuna” alăturată, deja în 23 sept. a.c. pe ziua de 8 octombrie nou a.c. și am înștiințat organizarea despărțămîntului, conf. decizului alăturat sub 2, autorităților civile din loco, corespunzînd astfel § 5 din instrucțiunea numită.

În urma convocatorului publicat adunarea de constituire s-a ținut în 8 crt. în opidul Virșeș și a decurs în înțelesul procesului verbal alăturat sub 3.

Punctul 2 din procesul verbal, referitor la înscrierea membrilor s-a modificat cu ocaziunea încasării taxelor în următorul mod : s-au înscris total 1 membru fondator, 5 pe viață, 26 ordinari și 23 ajutători.

Taxe încasate în preț de coroane 437 60 (patru sute treizeci și șapte c. 60/100) și o acție de la „Sătmăreana” no. 751 cu cuponul pro 1900, le acclud sub 4.

Notific cum că membrii pe viață Avram Corcea și Patrichie Ramneanuțiu au solvit cîte o rată, iar Ioan Miclea și subscrisul vor solvi ratele ulterior.

Membrul fondator, domnul dr. A. Novacu a solvit taxa de membru pe viață cu ocaziunea adunării generale a Astrei din ăst an, ținută la Băile Herculane, iar restul la taxa de membru fondator, îl va solvi în rate. Domnul membru pe viață Ioan M. Roșu prin cedarea acției de la Sătmăreana plus c. 2.60 taxă de transcriere și-a achitat taxa recerută.

Vă rog cu tot respectul ca, după aprobarea înființărei, să binevoiți a aviza despre acest fapt, pentru ținerea în evidență și autoritățile civile din loco.

După acestea, rugîndu-vă pentru aprobarea concluzelor adunărei constituante și primirea membrilor înscriși, rămîn a on. Comitet Central.

Virșeș, 15 octombrie 1900

devotat dr. Petru Zepeniag
advocat, delegatul Astrei

Acluze : no. 175 a „Tribunei” proces-verbal, rescript municipal Virșeș 1 discurs, 7 coale de subscriere, 1 acție Sătmăreana, cup. 1900 ; 1 epistolă recomandată cor. 437 60/100 numerar.

A.S.S., doc. 704/1900, f. 1.

23

1901 septembrie 18, Craiova. Scrisoare prin care „Liga pentru unitatea culturală a tuturor românilor”, secția Craiova, își exprimă admirația față de activitatea „Astrei”.

„Liga” pentru unitatea culturală a tuturor românilor

Secțiunea Craiova
Nr. 52

Craiova 18 septembrie 1901

Domnule Președinte,

Urmărim cu admirațiune zelul și activitatea Asociațiunii pentru literatura și cultura poporului român de peste Carpați, și ca frați ne bucurăm de progresul însemnat ce ea face pe terenul cultural.

Unirea, devotamentul și entuziasmul membrilor Asociațiunii sunt o garanție sigură pentru succesele viitoare.

Prin muncă, sacrificii și însuflețire veți izbuti în năzuințele voastre către idealul ce urmăriți.

În numele secțiunii Craiova a Ligii culturale vă trimitem salutările noastre cele mai cordiale, urându-vă ca lucrările adunării generale să fie încoronate de cel mai strălucit succes.

Președinte,
P. Chițu

Secretar
I. T. Chețianu

Domniel Sale

Domnului Președinte al Asociațiunii pentru literatură și cultura poporului român.

A.S.S., doc. 720/1901, f. 16.

24

1903 ianuarie 6, Timișoara. Raport de activitate pe anul 1902 al despărțământului Timișoara al „Astreii”.

Onorat comitet al Asociațiunei !

Despre activitatea comitetului despărțământului „Timișoara” pe anul 1902 am onoare a face următorul raport :

În decursul anului 1902 comitetul a înființat 4 biblioteci populare, și cu acestea a urcat numărul bibliotecilor populare ale despărțământului la 16, despre biblioteci se poartă inventar dublu, din care un exemplar se păstrează la comitet, iară unul e predat bărbatului de încredere, carele e încredințat cu administrarea bibliotecii.

Bibliotecile înființate în tot anul se măresc, după puterile financiare ale despărțământului cu produse nouă literare, astfel în anul 1902 bibliotecile deja mai înainte înființate au fost mărite cu 95 de opuri.

Pentru bibliotecile populare în anul 1902 comitetul a cheltuit 689 cor(oane) 37 fileri.

Comitetul a prenumerat 25 de exemplare din numărul de duminică al Gazeței Transilvaniei și a dispus să se trimită în 25 de comune, în fiecare comună câte un exemplar la adresa unui bărbat de încredere, cari separat au fost recercați, ca să dea jurnalul pentru citire țăranilor noștri cărturari.

Comitetul a cumpărat 200 de exemplare din cartea „Prășirea rațională a gilițelor” și 200 de exemplare din cartea „Prășirea pomilor și păstrarea poamelor” din acestea 400 de exemplare s-au trimis în 40 de comune, în fiecare comună câte 10 exemplare, cu cari a fost cu ocaziunea examenelor finale școlarii de la școlile noastre confesionale premiați.

Comitetul a ajutat pentru acoperirea trebuințelor școlare mai multe comune bisericești, și adevă : comunelor noastre bisericești din Icloda, din Feni și din Nadăș, a trimis câte 100 cor(oane), celei din Madves 80 cor(oane) și celei din Nunar 50 cor(oane).

În anul 1902 comitetul a adunat spre scopurile culturale ale despărțământului suma de 1692 cor(oane) 50 fil(eri) din care a acoperit rogațiunile mai sus înșirate, iară o parte din această sumă a adăugat la fondul cultural al despărțământului, carele acum face 3000 coroane, e plasat în obligațiuni fonciare ale institutului Albina și se administrează la comitetul Central.

În decursul anului 1902 comitetul despărțământului a trimis la comitetul central al Asociațiunei 440 cor(oane).

În bibliotecile populare ale despărțământului se află următoarele cărți :

1. scrieri igienice	54
2. scrieri despre economie	115
3. scrieri despre istorie și geografie	206
4. scrieri despre instrucție	181
5. scrieri dramatice	59

6. poesii	98
7. povești și diferite scrieri populare	340

Cu stimă

Timișoara 6 ianuarie 1903

Arh. St. Timiș, fond „Astra” Timișoara, dosar 16/1902, f. 1, copie.

25

1906 martie 17, Sibiu. Adresă prin care comitele suprem al comitatului Sibiu, Thalmann Gusztáv, aduce la cunoștință „Astrei” că Ministerul de Interne de la Budapesta a interzis participarea „Astrei” la expoziția din București.

Nr. 353—1906

Nr. 33/1906

Obiectul : participarea Asociațiunii pentru literatura și cultura poporului român la expoziția română din București

Onoratlui Comitet central al „Asociațiunii pentru literatura și cultura poporului român” Sibiu.

Din ordinul domnului ministru de interne datto a.c. 13 martie nr. 146/1906 am onoare a aviza onoratul Comitet central că domnul ministru reg(al) ung(ar) de interne prin sus-amintitul ordin a oprit activitatea pe mai departe a „Asociațiunii pentru literatura și cultura poporului român” pentru participarea între exponenții expoziției din București, respectiv pentru aranjarea expoziției românilor din statul ungar.

Pentru că activitatea amintitei Asociațiuni se extinde numai pe teritoriul statului ungar și, astfel, pe baza § 2 al statutelor sale e îndreptățită a aranja expoziții numai pe teritoriul acestui stat, dar nu are îndreptățirea de a aranja expoziții similare în statele străine.

Despre cele de mai sus, referindu-mă la rescriptul meu din 20 ianuarie a.c. nr. 19/1906, vă încunoscținez cu adăugirea că în înțelesul ordinului ministerial românii din patrie, deci și amintita Asociațiune, numai în secțiunile internaționale (comerciale, industriale și agricole) ale expoziției din chestiune vor putea lua parte, dar și atunci numai exclusiv împreună cu ceilalți exponenți maghiari, în pavilionul ungar, ce se va zidi spre acest scop.

Sibiu, 17 martie 1906

Thalmann Gusztáv
comite suprem și comite săsesc

A.S.S., doc. 353/1906, f. 1—4.

26

1906 iulie 1, Viena. Scrisoarea Societății „România Jună” din Viena către „Astra” prin care-i comunică hotărârea de a-i dona viața lui Ciprian Porumbescu.

Nr. 722/1906

România jună, Viena

Societatea academică social-literară

Adresa :

VIII Florianigasse 12

Viena 1 iulie 1906

Nr. 82

Onor Comitet !

Societatea noastră a luat hotărârea în ședința din 16 iunie a vă dăruî pe seama muzeului național din Sibiu celui lui Cipr(ian) Porumbescu.

Vă rugăm deci să dispuneți expedarea instrumentului. Dorința noastră este ca celui să figureze, totodată la expoziția națională din București în secția dvs. sub numele nostru.

Vă asigurăm de deosebita noastră stimă și considerațiune.

Horia Petrea Petrescu
președinte

Stelian M.
secretar

On. Asociațiunii pentru cultura poporului român în Sibiu.

A.S.S., doc. 722/1906, p. 2.

27

1906 iulie 25, Sibiu. Scrisoare prin care Octavian Goga solicită „Astrei” să admită înscrierea sa la concursul organizat pentru ocuparea postului de secretar al asociației.

Nr. 808/906

Onorat comitet central,

Fiind publicat concurs pentru întregirea postului de secretar prim la „Asociațiunea” rog respectuos onoratul comitet a mă considera și pe mine între cei ce doresc a ocupa numita funcțiune.

Alătur următoarele acte :

1. actul de absolvare a Facultății de Filosofie de la Universitatea din Budapesta.
2. atestatul examenului fundamental de profesor de istorie, filologia latină, în limba maghiară.
3. certificat de la Universitatea din Berlin (Facultatea de Filosofie) despre ascultarea cursurilor în două semestre.

Cu distinsă stimă

Octavian Goga

Sibiu, 25 iulie 1906

A.S.S., doc. 808/1906, f. 1.

28

1906 august 30, Buctumșasa. Scrisoare prin care Ioan Agârbiceanu propune „Astrei” volumul său *De la țară*, în scopul participării la concursul organizat de societatea sibiană.

Nr. 915/1906

Ilustre domnule prezident,

Deși nu am cinstea de-a vă cunoaște, îmi iau totuși voia de a vă cere o lămurire și un sfat.

Nu știu dacă premiul ce i-a dat „Asociațiunea” domnului T. A. Bogdan anul trecut, e un premiu anual, ori nu. Asemenea nu știu deși am urmărit gazetele ce-mi stau la dispoziție dacă în anul acesta s-a publicat concurs pentru acel premiu, mi se pare de 300 cor.

Dacă ar fi un premiu anual, nu aș putea să-mi prezint oare volumul meu „De la țară” ? E numai așa ca încercare, căci aș dori să merg și eu la București și mi-ar ajuta niște bani acum.

Dacă veți fi așa de buni să mă avizați pe-o corespondință, v-aș fi foarte recunoscător.

Buciumșasa 30.VIII.1906.

Cu deosebită stimă
Ioan Agârbiceanu

Buciumșasa per Abrud

A.S.S., doc. 9015/1906, f. 1.

29

1908 februarie 16. Lugoj. Proces-verbal încheiat cu ocazia adunării de constituire a despărțămîntului Lugoj al „Astrei”.

Proces verbal

al adunării de constituire a despărțămîntului Lugoj al Asociațiunei pentru literatură română și cultura poporului român ținută la 16 februarie 1908 st(il) n(ou) în sala reuniunei române de lectură din Lugoj d(upă) a(miază) la 4 ore.

1

Dl. Coriolan Brediceanu ca delegat al comitetului central salutînd adunarea designează de notar pe dl. dr. Nicolae Ioanovits avocat, iar de casar ad-hoc pe dl. Dr. Aurel Ciupe și prezintă N-rul 12 al Jurnalului „Drapelul” prin care se vede că convocarea acestei adunări s-a întîmplat cu 8 zile înainte mai departe, cum căreia acestei adunări au notificat-o la capitanatul polițial din loc(alitate), prin urmare satisfăcînd §§-lor 5 și 6 ale instrucțiunii pentru organizarea despărțămîntelor, declară adunarea de constituire a despărțămîntului Lugoj de constituită.

2

Se dă citire scrisorii din 5 Febr(uarie) 1908 nr. 135 a comitetului central, care cuprîndî imputernicirea d-ui Coriolan Brediceanu de a face constituirea despărțămîntului Lugoj.

3

Președintele provoacă pre aceia, cei ce voesc se se facă membri ai Asociațiunei, se subscie listele puse la dispozițiunea și totodată a se consulta asupra persoanelor alegînd și comitetul despărțămîntului.

4

După terminarea înscrierii de membri și consultări confidențiale, președintele redeschide ședința și dă cetire numelor membrilor înscriși. Înscriși se declară de membrii primiți ai despărțămîntului de după categoriile pre cum sînt înscriși. Președintele pune la ordinea zilei alegerea comitetului cercual și anume a numi președinte al Despărțămîntului și celor 4 membri de comitet.

La propunerea membrului Dr. Demetriu Florescu adunarea alege cu aclamațiune unanimă de director al despărțămîntului, ca președinte pe d-l Coriolan Brediceanu iară de membri în Comitet pe d-nii :

1. dr. George Popoviciu protopres(biter)
2. Ioan Boroș prelat papal canonic
3. dr. Aurel Ciupe avocat
4. Corneliu Găndu cond(ucător) de avocat(ură)

6

După terminarea alegerii directorul ales al despărțămîntului în numele său și al membrilor mulțumește pentru încrederea pusă în decizie și roagă On(orata) adunare, ca în frumoasa lor chemare să-i sprijinească cu toată căldura, ca se le poată face cu puțința a-și vedea cea mai fierbinte a lor dorință, de a vedea trăind și înflorînd despărțămîntul Lugoj.

Se la cunoștința

Arh. St. Timiș, fond „Astra” despărțămîntul Lugoj, dosar 3/1908, f. 31—32, orig.

30

1909 noiembrie 4/17, Vălenii de Munte. Scrisoarea lui Nicolae Iorga adresată „Astrei” în legătură cu difuzarea unei lucrări.

no. 1298—1909

Domnule Președinte,

Ca răspuns la scrisoarea Dumneavoașă, am onoare să vă comunic că exemplarele din cartea știută nu sînt trimise de mine, ci de „Liga Culturală”. Ea credea să aducă astfel un mare folos conștiinței naționale a românilor de dincolo, fără a bănuî că poate face rău, prin aceasta, „Asociației”. Conform cu invitația Dumneavoașă de a se „indica” volumele, vă rog să le înaintați ziarului „Tribuna” din Arad. Costul expedierii ne privește pe noi.

Cerindu-vă scuze pentru neplăcerea ce v-am putut pricinui, vă rog, domnule președinte, a primi asigurarea deosebitei noastre considerațiuni.
Vălenii de Munte, 4/17 noiembrie 1909

N. Iorga

D-sale Domnului Președinte al „Asociației” în Sibiu

A.S.S., doc. 1298/1909, f. 1.

31

1913 martie 21, Bucium. Scrisoare prin care Nicodim Cristea, în numele studențimii române de la Universitatea din Cluj, informează că va înființa o revistă studențească și va întreprinde un vast program de propagandă pentru ridicarea țărânimii românești, program pe care-l va pune sub auspiciile societății sibiene.

Bucium la 21/III 913

Ilustre Domnule prezident !

Din încredințarea tinerimii universitare din Cluj îmi iau voie a vă scrie următoarele :

În săptămîna trecută s-a accentuat în ziarele noastre mai de seamă că în șirul universitarilor să observă o mișcare neobișnuită o agitație deosebită, ca o dovadă a unui nou program de muncă în viitor. Ne frămîntă serios mai ales două idei : 1. înființarea revistei sociale „Noi” a studențimii române de pretutindeni și ; 2. înrolarea studențimii sub steagul Asociațiunii în feriele de vară mai ales.

Pentru realizarea primului gînd am cerut sprijinul tuturor studenților români, trecuți preste pragul liceului și colaborarea mai multor bărbați însemnați ai neamului. Revista are chemarea sublimă 1. a fi locul de întîlnire al studenților români, 2. a fi amvonul aspirațiunilor și nevoilor noastre ; 3. a fi interpretul fidel al adevăratei educații românești ; 4. a fi caleidoscopul mișcării culturale universale ; 5 a fi biroul de informație în toate ; 6. a fi mijlocul de închegare a rîndurilor studenților și de cimentare a legăturilor sociale de toată categoria, etc. etc.

Ca punct cardinal al programului nostru va figura încă în numărul prim al revistei organizarea tinerimii după ținuturi sub egida Asociațiunii sau ocrotirea despărțămîntelor Asociațiunii. E fapt constatat doară, că tinerimea noastră ca strat social să agită foarte puțin sau chiar deloc pentru problemele mari de viață ale neamului. E știut că vieții universitarilor noștri îi lipsește culoarea sau mai bine zis conținutul, deoarece toată activitatea noastră să reducă la aranjarea unor petreceri, și la propaganda eventuală pentru artiștii noștri. Am aflat de bine deci a discuta în sînul nostru cestiunea angajării forțelor noastre în serviciul Asociațiunii și spre satisfacția celor „puțini buni” am constatat că se vor afla mulți tineri cari în duminicile de preste vară vor mai abdice de comoditatea ucigătoare și în schimb vor colinda satele noastre pentru a răspîndi și ei nițică lumină în straturile țărânimii. Și dacă în Cluj să vor afla 30 tineri cari să-și țină de datorință de onoare a cutreiera ținuturile românești sub auspiciile înălțării neamului, sunt convins că acestora li se vor atașa — să zicem — 170 de inși (înțelegînd și pe teologi !) din alte părți, cari pre lingă o organizare serioasă și conducere înțeleaptă vor ajunge la rezultate uimitoare. Călăuziți fiind în acest pas al nostru numai de accelerarea muncii pentru ridicarea țărânimii, prin modestul meu rost vine tine-

rimea universitară a întreba pe Ilustrul prezident al Asociațiunii următoarele : 1. Aprobați acest pas al nostru ? 2. Poate conta tinerimea în activitatea-i mai sus desfășurată la sprijinul „Asociațiunii” ? 3. E învoită „Asociațiunea” a primi sub aripile sale tinerimea dornică de muncă ? 4. E aplicată „Asociațiunea” a sprijini tinerimea în pasul său cu ajutoare bănești, skioptikoane, cărți de răspîndit etc. ? Aceasta cu atît mai virtos cu cît e vorba și de cucerirea celor mai periclitare ținuturi românești ! 5. Ce dorințe mai aveți cari ne-ar privi în legătură cu acest program al nostru ?

În nădejdea unui răspuns favorabil, semnez

Cu deosebită stimă :

Nicodim Cristea
prezidentul tinerimii

Adr(esa) : Kolozsvár var. u. 7.

A.S.S., doc. 708/1913, f. 1—2.

32

1913 martie 28, Brașov. Scrisoare de răspuns prin care A. Bârseanu informează pe Nicodim Cristea asupra condițiilor în care studențimea română din Cluj poate activa sub egida „Astrei”, pentru emanciparea țărânimii.

Brașov, 28 martie (1913)¹

Stimate Domnule Cristea !

Cu deosebită bucurie am citit scrisoarea Domniei Tale din 21 luna curentă, prin care binevoii a-mi face cunoscut, la însărcinarea colegilor Domniei tale, că tinerimea noastră universitară din Cluj s-a hotărît a porni o mișcare de propagandă culturală în sinul poporului nostru de la sate, sub egida „Asociațiunii”. Știind că aceasta va fi primită cu satisfacție² nu numai de membrii Comitetului central al însoțirii noastre, ci de oricine om cu judecată și cu inimă, deoarece porniri de asemenea natură din partea tinerimii noastre universitare sunt de cel mai bun augur pentru viitor. Deprinzîndu-se de acum tinerii noștri cu semănarea culturii în straturile cele largi ale poporului, se pregătesc a-și face datoria ce-i așteaptă în măsură și mai mare în viitor.

Cum zic, sunt încredințat că factorii conducători ai însoțirii noastre vor în-tîmpina cu cea mai mare bucurie frumoasa Dumneavoastră intențiune, aflu de lipsă însă a Vă atrage atențiunea asupra cîtorva împrejurări de la care, după a mea părere, atîrnă în mare parte succesul acțiunii ce voiți a o întreprinde.

1. Dacă voiți a contribui la luminarea poporului nostru în cadrul „Asociațiunii” prin conferințe, producțiuni, lecturi etc., este neapărat de lipsă să vă conformați statutelor și regulamentelor și să vă puneți în legătură cu organele ei din diferitele despărțăminte și agenturi. Acestea vor avea apoi să aducă la timpul său conferințele ce le veți ținea, la cunoștința publicului și autorităților administrative.

2. Fiind „Asociațiunea” o societate pur culturală și literară toată acțiunea Domniei Voastre va avea să aibă acest caracter, evitîndu-se orice colorit politic sau confesional care nu ar fi în acord cu adevăratele scopuri ale „Asociațiunii”.

3. Înainte de a fixa subiectele conferințelor, veți binevoi a studia împrejurările locale din diferitele ținuturi și a Vă conforma acestor împrejurări ca astfel acțiunea Domniei Voastre să aibă în adevăr rezultatul dorit.

4. După ce veți fi studiat lucrul cum se cade și veți fi cerut și sfatul oamenilor mai cu experiență din diferitele ținuturi și a Vă conforma acestor împrejurări ca astfel acțiunea Domniei Voastre să aibă în adevăr rezultatul dorit.

4. După ce veți fi studiat lucrul cum se cade și veți fi cerut și sfatul oamenilor mai cu experiență din diferitele ținuturi care vă vor putea da diferite îndrumări folositoare, veți binevoi a face un plan amănunțit de acțiune pe care ar fi bine să-l împărțiți și Comitetului central.

¹ Scrisoarea este ruptă în colțul din dreapta-sus.

² Șters înainte de el bucurie.

5. Întreaga acțiune să se facă fără mult zgomot și fără multă reclamă, lăsînd ca în locul afişelor să vorbească rezultatele al căror cuvînt va fi cu mult mai trainic și mai de preț ca al celor dintîi.

Cu aceste măsuri de precauțiune cred că frumoasa Dumneavoastră pornire va fi bine primită și sprijinită atît din partea Comitetului central al Asociațiunii, cît și din partea celorlalți factori ai însoțirii noastre. Ajutoare bănești, în împrejurările actuale cînd „Asociația” are să se lupte cu atîtea greutăți de ordin material, să nu așteptați. Vi se vor pune însă, cred, cu toată plăcerea la dispoziție cărți de împărțit între popor, precum și aparatele de proiecțiune de care dispunem atît la centru, cît și în diferitele despărțăminte.

Prin șirurile de mai sus cred că am răspuns și la întrebările cuprinse în scrisoarea Domniei Tale.

Și acum, rugîndu-Te să binevoiești a împărtăși cele cuprinse în aceste șiruri și colegilor Domniei Tale, căroră să ai bunătatea a le exprima sentimentele mele de recunoștință pentru bunele intențiuni de care-i văd animați, Vă salut pe toți cu toată stima și dragostea.

A.B.

A.S.S., doc. 708/1913, f. 3—4.

33

1913 octombrie 14, București. Scrisoare prin care Ioan Slavici îi prezintă secretarului „Astrei”, O. C. Tăslăuanu, punctul său de vedere în legătură cu reeditarea de către societatea sibliană a nuvelei sale *Popa Tanda*.

București, 14 octombrie 1913

Nr. 1813—1913

Iubite amice,

M-am gîndit mult mai înainte de a fi luat hotărîrea să răspund la adresa oficială a „Asociațiunii” prin această scrisoare confidențială și să te rog să spui atît domnului V. Stroescu, cît și comitetului „Asociațiunii” că dau cu toată inima autorizațiunea ce mi se cere. Aș avea însă două dorințe care mi-ar pare bine să fie împlinite.

Am fost totdeauna și sunt și azi de părere, că nu e nici bine, nici frumos să deprindem poporul cu distribuțiunile gratuite. M-aș bucura dar, dacă Popa Tanda n-ar fi împărțită de pomană, ci s-ar pune-n vînzare cu cît mai ieftin, fie chiar și cu numai cinci parale/exemplarul.

A doua dorință a mea ar fi ca o parte din suma ce va fi fost încasată să zicem o para de exemplar, să fie rezervată spre a cumpăra în vreunul din cimitirile de aici un loc pentru înmormîntarea mea.

Aceste, repet, nu sunt condițiuni, ci dorințe, de la a căror împlinire nu atîrnă autorizațiunea.

Primește, te rog, cu ocaziunea aceasta, salutările mele colegiale.

Ioan Slavici

A.S.S., doc. 1813/1913, f. 1.

34

1914 decembrie 30, Sibiu. Raportul Comitetului Central al „Astrei” pe anul 1914, din care rezultă că în acel an „Asociațiunea” a trimis 5.520 exemplare cărți pentru soldații români răniți și bolnavi.

„Astra” Sibiu

1914 decembrie 30, Sibiu

În anul 1914 s-au distribuit gratuit pentru bibliotecile populare din agenturile „Asociațiunii” și pentru soldații răniți și bolnavi din diferitele spitale ale

monarhiei, în total 27.130 exemplare, dintre care numai pentru soldați : 5.520 exemplare, în valoare de coroane 1.656.

Prezident
Andrei Birseanu

Secretar
Romul Simu

A.S.S., doc. 1025/1915, p. 21—22.

35

1915 februarie 26, Viena. Scrisoarea Irinei Mavrocordat prin care solicită „Astrei” din Sibiu cărți în limba română pentru soldații români răniți din Viena.

1915 februarie 26, Viena

Biblioteca populară a Asociațiunii

Sibiu

Domnule secretar,

Excelența Sa, Doamna I. Mavrocordat, care se ocupă de răniții români la Viena, și care locuiește : 36 Prinz Eugen strasse, Viena, Vă roagă să-i trimiteți, prin ramburs, pentru 20 coroane, cărți de citire sau bisericești sau calendare pentru bieții răniți.

Aceasta cit de curînd.

Salutări pentru Excelența Voastră.

*

Cărțile cerute s-au expediat în pachet de 4,900 kg. în 10 martie 1915

Nicolae Iosif

A.S.S., doc. 226/1915.

36

1915 martie 24, Sibiu. Scrisoarea „Astrei” adresată Ministerului de Război de la Budapesta prin care comunică donația de 10.000 cărți pentru ostașii români răniți și bolnavi din spitale și că va mai trimite încă pe altele, cerînd să fie scutită de taxele poștale.

„Astra” Sibiu
Nr. 241/1915

1915 martie 24, Sibiu

Budapesta

Excelența Voastră, Domnule Ministru

Avem onoare a aduce la cunoștința Excelenței voastre că instituția noastră a dăruit, de la începutul războiului actual, aproape 10.000 exemplare de cărți din Biblioteca populară ce se editează, ostașilor români răniți și bolnavi din diferitele spitale din Ungaria și Austria și portul postal al pachetelor cu cărți l-a suportat instituția noastră, al cărei Comitet Central, în ședința sa ținută la 13 l.c. a hotărît să mai oferim, deocamdată, 10.000 exemplare cărți pentru soldații români răniți și bolnavi.

Anunțînd Excelenței Voastre acest ofert, Vă rugăm respectuos să binevoiți a dispune ca să ni se deie lista completă a spitalelor în care sînt adăpostiți bolnavii și răniții din monarhia noastră, și fiindcă instituția noastră este o instituție săracă, să binevoiți a-i da, respective, a-i mijloci, dreptul de a trimite cărțile liber de port.

În așteptarea prețiosului răspuns, rămînem ai Excelenței Voastre,

p. prezident
Dr. Sextil Pușcariu

Secretar
Romul Simu

A.S.S., doc. 241/1915.

37

1915 noiembrie 6, Sibiu. Andrei Bârseanu, președintele „Astrei”, propune în ședința Comitetului Central ca în Muzeul „Asociațiunii” să fie organizată „o galerie de portrete” ale personalităților neamului românesc.

Nr. 1024—1915

Prezidentul A. Bârseanu face următoarea propunere :

Fiind Muzeul „Asociațiunii” noastre atât etnografic cât și istoric, cred că una dintre cele mai alese podoabe ale lui ar fi o galerie de portrete ale bărbaților noștri mari și ale femeilor distinse prin virtuțile lor și prin binele făcut neamului lor și printr-însul omenirii, câtă vreme au fost în viață.

Avem ce e drept, ici-colea, mai cu seamă în centrele mitropoliiilor și diocenezelor noastre de ambele confesiuni, precum și în sălile festive ale institutelor principale de învățământ, portretele citorva arhieriei distinși și ale întemeietorilor școalelor noastre mai mari, precum și ale dascălilor mai de frunte, dar aceste portrete sunt cunoscute numai în parte, nefiind accesibile unui public mai mare.

Cit de frumos și totodată ce mijloc însemnat de educație și de îndemnuri pentru fapte nobile ar fi, când am avea și noi un panteon național în care figurile cele mari ale neamului nostru, civili și militari, preoți și mireni, să ne vorbească prin însăși înfățișarea lor și în care, pe lângă chipuri, să se expună vederei vizitatorilor toate reliviile (sic) scumpe și sfinte păstrate de la bărbații mari, cari au cugetat și au lucrat, s-au expus, au suferit și chiar s-au jertfit pentru noi !

Chiar și cel mai elementar simț de recunoștință ne obligă să căutăm a păstra și a cinsti astfel amintirea înaintașilor noștri meritați.

Ca să putem întocmi o asemenea galerie de portrete propun ca biroul nostru să fie însărcinat a se adresa, după prealabila înțelegere cu comisiunea muzeului, către familiile bărbaților noștri însemnați din trecut, rugându-le ca dacă au portrete bune ale acestor bărbați, precum și obiecte de ale lor, vrednice a fi expuse (scrisori, diplome, carnete, fotografii etc.), să binevoiască a le dărui pe seama Muzeului Asociațiunii.

Iar întrucât portretele nu s-ar putea procura pe calea aceasta, Asociațiunea să le facă succesiv pe cheltuiala sa, mai cu seamă din contribuiriile obicinuite la Anul Nou, și din alte contribuiri benevole pe seama muzeului.

Se înțelege că din această galerie nu vor putea lipsi figurile întemeietorilor „Asociațiunii” și ale bărbaților și femeilor, cari au contribuit prin fundațiuni mai însemnate la promovarea scopurilor ei.

Admiterea sau neadmiterea unui portret în galerie proiectată se va hotări de comitet la propunerea comisiunii muzeului. Întrucât odăile ce ne stau acum la dispoziție n-ar fi de-ajuns pentru adăpostirea ambelor colecțiuni, a celei etnografice și a celei istorice, comisiunea muzeului să fie rugată a cerceta dacă nu cumva s-ar putea folosi pe viitor și sala festivă pentru trebuințele muzeului.

Și, ca să fac începutul galeriei de portrete, de care am vorbit mai sus și pentru care chiar și acum avem câteva obiecte destul de prețioase, pun la dispoziția Asociațiunii suma de koroane 250 (două sute cincizeci) pentru procurarea unui portret bun al marelui poet Vasile Alecsandri, de la moartea căruia s-au împlinit în august vechi a.c. 25 ani.

Propunerea președintelui se primește și cu executarea ei se încredințează biroul în înțelegere cu comisiunea muzeului.

A.S.S., doc. 1024/1915, f. 1—2.

38

1915 decembrie 30, Sibiu. Scrisoare prin care Emilia Rațiu informează „Astra” că donează documentele soțului ei, Ioan Rațiu, și corespondența sa începând cu anul 1864.

1287—1915

Onorabile Prezidiu,

Având în vedere etatea mea înaintată, și voind ca scrisorile și documentele de interes istoric, rămase în urma prea iubitului și neuitatului meu soț, precum și

toată corespondența mea de la 1864 și pînă în timpul prezent, care e tot de interes național, să se păstreze la o instituție publică românească, ca astfel la timpul său să se poată consulta de specialități (sic), m-am decis să dăruiesc bibliotecii „Asociațiunii” numitele scrisori și documente, aflatoare și de altfel în păstrarea „Asociațiunii” conform scrisorii mele din 30 iunie a.c.

Rog, dar pe onoratul Prezidiu a le lua în primire pe temeiul inventarului alăturat și să binevoiască a dispune păstrarea actelor în înțelesul dorinței mele.

Recunoscătoare, vă rog, domnule prezident, primiți asigurarea deosebitei mele stime și considerațiuni.

Sibiu

Emilia Dr. Rațiu

30/XII. 915

P.S. Doresc ca scrisorile și documentele să rămîie pentru totdeauna în scoarțele și mapele făcute de mine și în care se aflau la predare, iar la timpul său să se transpuie în dulapul pe care-l voi dărui eu și să se așeze în apropierea chipului (portretului) soțului meu și a familiei sale.

Sibiu, 30 Decembrie 1915

Emilia Dr. Rațiu

A.S.S., doc. 1287/1915, f. 2—3.

TEORIE ȘI PRACTICĂ ARHIVISTICĂ

Editarea documentelor scrise în limba latină (masă rotundă)

ANA-CRISTINA HALICHIAȘ

Aparenta unitate a latinei de cancelarie — dată mai degrabă de o normă generală ideală, asumată de școli, și de un formular larg răspândit și imitat — ascunde, de fapt, în funcție de cancelist, cleric sau copist, diferite stiluri, unele purtând puternic amprenta personalității scriitorului documentelor. Diecii puteau fi adevărați maeștri, dar și latiniști de mîna a treia, documentele fiind oglinda fidelă a abilității stilistice a acestora.

Pregătirea pentru tipar — uneori deosebit de spinoasă — a acestui gen de izvoare impune cu necesitate stabilirea unor norme de lucru comune Arhivelor Statului și tuturor institutelor de cercetare angrenate în migăloasa muncă de restituire a mărturiilor trecutului, lucru cu atât mai necesar cu cît, în momentul de față, părerile specialiștilor în acest domeniu sînt destul de diferite.

Pornind de la această necesitate, redacția „Revistei Arhivelor” a organizat, în zilele de 2—3 iunie o masă rotundă care a reunit arhiviști, specialiști în domeniul limbii și paleografiei latine, cercetători și cadre universitare de la institutele de istorie și Universitățile din București și Cluj-Napoca. Concepută ca un prim pas dintr-o serie de întruniri, întâlnirea a fost structurată pe două mari aspecte:

1. Modalități de realizare a unei colaborări între Arhivele Statului și institutele de istorie în domeniul realizării unor publicații incluzînd documente latine și al unei mai bune informări reciproce asupra documentelor latine deținute;

2. Probleme privind tehnica editării documentelor latine medievale.

Participanții la discuții au salutat această inițiativă a Arhivelor Statului care, ca principală instituție deținătoare a tezaurului documentar al țării, cu o prodigioasă activitate în domeniul editării izvoarelor istorice, trebuie să aibă o contribuție activă și substanțială în stabilirea normelor de editare a documentelor latine.

Maria Pîrvulescu, director adjunct al Arhivelor Statului:

Pentru început, vă rog să-mi permiteți să vă urez bun venit la această întâlnire care este rezultatul dorinței noastre comune de a ajunge la un punct de vedere unitar asupra editării documentelor scrise în limba latină.

Mă bucur să văd reuniți aici cercetători și arhiviști, istorici și filologi, toți specialiști formați la aspra școală a trudei cu textul.

Importanța arhivelor atât pentru știință, cît și pentru alte domenii de activitate umană este binecunoscută, conservatorii documentelor făcînd eforturi considerabile pentru a veni în împlinirea oricărei restituiri istorice. Politica P.C.R. de completare a tabloului nostru istoric a dus la îmbogățirea Fondului Arhivistic Național cu copii de pe documente străine referitoare la români. Amploarea programului de investigare a arhivelor străine a avut drept rezultat acumularea a milioane de cadre microfilm și pagini xerografiate, organizarea colecției de microfilme și xerografii a Direcției Generale a Arhivelor Statului.

Acest imens tezaur trebuie însă convertit în instrumentele necesare teoreticianului obligat să cunoască în întregime materialul documentar referitor la epoca pe care o studiază. Sub acest aspect, D.G.A.S. a răspuns afirmativ imperativului integrării în circuitul public a tuturor valorilor. Alăturîndu-se eforturilor depuse de institutele de istorie din București, Cluj și Iași (editoare ale unor mari colecții de documente), Arhivele Statului au dat în ultimii ani cîteva realizări editoriale de prestigiu, dovedind că munca arhivistului, cercetătorului și editorului este și trebuie să fie inseparabilă.

Tocmai acest adevăr ne-a determinat să inițiem consfătuirea noastră care am dori să constituie punctul de plecare al unor viitoare întâlniri în care problemele ridicate de editarea documentelor să fie aduse la un numitor comun.

Stabilirea normelor de editare pentru diferitele tipuri de documente, indiferent de epoca și limba în care au fost scrise, este o necesitate. Am restrîns totuși dezbaterea noastră doar la editarea izvoarelor latine pe de o parte socotind că ele se plasează în categoria celor care prezintă cele mai mari dificultăți, iar pe de altă țînînd seama că diferitele școli istorice (din alte țări europene) au păreri relativ diferite în această privință.

Baza discuțiilor noastre o constituie, firește, atît tradiția de pînă acum a editării documentelor latine, cît și experiența personală a fiecăruia dintre dumneavoastră.

În momentul de față desigur că avem și puncte de vedere comune, dar și deosebiri de păreri care țin fie de formația fiecăruia — istoric sau filolog — fie de „școala” căreia îi aparține.

Ceea ce dorim este să ajungem la un acord susceptibil de a satisface în primul rînd ansamblul specialiștilor, dar și pe nespecialiști, rezultatul acestui consens urmînd să fie apariția unor ediții de texte latine utile deopotrivă istoricilor și filologilor, care să se situeze la nivelul celor mai înalte exigențe științifice existente la ora actuală pe plan mondial.

Totodată am fi bucuroși să găsim noi soluții de lărgire a colaborării între institutele de cercetare și Arhivele Statului în domeniul informării reciproce asupra izvoarelor istorice deținute în țară sau asupra unor noi documente depistate în depozitele de arhivă din străinătate.

În încheiere doresc să-mi exprim speranța că discuțiile libere, colegiale ce se vor purta în cadrul acestei mese rotunde vor fi fructuoase și vor constitui un exemplu de cooperare între instituțiile noastre.

Aurel Răduțiu, Institutul de istorie și arheologie din Cluj-Napoca :

Felicit Arhivele Statului pentru această frumoasă inițiativă și mulțumesc totodată pentru invitația de a participa la discuții, adresată Institutului nostru al cărui purtător de cuvînt am cîntea să fiu. De la bun început trebuie să fac afirmația că o colaborare între Direcția Generală a Arhivelor Statului și institutele de cercetare se impune de la sine. Toate aceste instituții care, prin însuși specificul lor, își bazează munca pe argumentul concret al documentului de arhivă, trebuie să facă front comun în munca de editare a izvoarelor istorice. Corelarea acțiunilor de editare a izvoarelor naționale este o cerință obiectivă.

Pentru a fi mai explicit aș dori să fac un număr de cîteva propuneri :

1. Să perfecționăm sistemul de informare reciprocă asupra documentelor pe care le deținem ;

2. Să constituim o fototecă națională cu un fișier pentru documentele aduse din străinătate ;

3. Direcția Generală a Arhivelor Statului a editat pînă acum cataloage de documente în două serii : Țara Românească și Moldova. Avînd în vedere atît necesitățile de cercetare, cît și faptul că edițiile *Documenta Romaniae Historica* merg în trei serii paralele : Țara Românească, Moldova și Transilvania, cred că elaborarea unui catalog al documentelor din Transilvania se impune de la sine. Este, pînă la urmă, o sarcină patriotică și politică.

4. Dacă arhivele interne sînt ușor accesibile, alta este situația documentelor externe aflate în depozite din străinătate. Trebuie, în primul rînd, să stabilim anumite priorități în aducerea acestor materiale. Procurarea de microfilme din străinătate poate fi făcută mai ales de Arhive care dispun și de oameni competenți și de mijloacele materiale necesare. Pe de altă parte, cred că ar fi spre folosul tuturor dacă ne-am corela deplasările de documentare în străinătate, formînd echipe mixte de cercetători și arhiviști.

5. Ar fi bine să ne alcătuiim un program de colaborare în domeniul cercetării și redactării unor studii monografice privind eminenții medievale ;

6. Așa cum am arătat, organizarea acestei mese rotunde este un cîștig pentru toți participanții. Dar dacă vrem să o transformăm într-o formă permanentă de colaborare, atunci ar fi bine să stabilim o comisie de lucru care să coordoneze viitoarele noastre întîlniri, stabilind tematica lor și mijloacele prin care putem ajunge la concretizarea hotărîrilor luate.

Paul Cernovodeanu, Institutul de istorie „Nicolae Iorga” :

Vă rog să-mi permiteți ca, la rîndul meu, în calitate de reprezentant al Institutului de istorie „N. Iorga”, să adresez felicitări Direcției Generale a Arhivelor Statului pentru această utilă inițiativă de a supune dezbaterii o problemă atît de importantă ca cea a editării textelor latine (manuscrise, documente și corespondență), cu atît mai mult cu cît fiecare categorie de izvoare își are specificul ei de editare. Experiența Clujului, în acest domeniu, este **mai mare** ca cea a Institutelor

de istorie din București și Iași care au studiat cu precădere documentele slavo-române și româno-chirilice. Cele latine sînt accidentale, ele fiind mai ales izvoare externe și corespunzînd unor perioade mai recente (primele datează din secolul al XIV-lea). Această orientare a Bucureștilor și Iașilor face ca preocupările de latinistică să meargă în direcția editării de manuscrise și mai ales de corespondență cu caracter diplomatic.

Sîntem o țară de tradiție latină și de aceea este imperios necesar să dăm un impuls studierii limbii latine.

În București, în perioada interbelică și după 1944 a funcționat Școala de arhivistică al cărei beneficiar am fost. Mă bucur să aflu că acum Arhivele Statului au reluat, prin Centrul de perfecționare a cadrelor, frumoasa tradiție a acesteia. Arhivele trebuie să poarte făclia latinismului, a cunoașterii și editării textelor, a lor este menirea de a forma specialiști în domeniul științelor speciale ale istoriei, de a îndruma și controla activitatea pe acest tărîm.

În altă ordine de idei, cred că este absolut necesară reunirea eforturilor filologilor și istoricilor în vederea redactării unui dicționar de latină medievală de redacție românească care, la ora actuală, nu există dar este absolut necesar tuturor celor angrenați în dificila muncă de editare a izvoarelor latine. Occidentul medieval latin își are problemele sale specifice, dar ele au fost rezolvate cu ajutorul instrumentelor de lucru (dicționare, paleografii). Pentru spațiul românesc nu dispunem însă de toată gama acestor instrumente și de aceea socotesc că sarcina noastră imediată este elaborarea lor.

Costin Feneșan, Direcția Generală a Arhivelor Statului :

Aș dori să ridic o problemă de ordin general care vizează direct dificultățile legate de evidența și editarea tuturor documentelor latine din Transilvania și a corespondenței diplomatice din Țara Românească și Moldova.

După cum știm, Arhivele Statului dispun de un calculator. De aceea cred că ar fi binevenită elaborarea unui program informatic care să cuprindă toate documentele latine (pînă la 1600) editate; vor trebui incluse toate elementele constitutive ale regestului științific (data, emitentul, adresantul, obiectul, toponime, surse de arhivă, ediții). Înmagazinînd în memoria calculatorului acest șir de documente latine, în cazul unei ediții pe o anumită tematică, epocă, sau în cazul deplasărilor de documentare în străinătate, munca noastră de informare științifică ar fi considerabil ușurată.

Aș mai dori să fac o propunere vizînd întocmirea unui indice pentru colecția Hurmuzaki, care pentru noi este una dintre pietrele de căpătîi, dat fiind că un număr foarte mare de documente sînt în limba latină.

În sfîrșit, ultima problemă pe care doresc să o ridic este aceea a editării unui album de paleografie latină care să cuprindă planșe reprezentînd toate tipurile de grafie și de documente de pe teritoriul românesc. Ca structură, el ar trebui să cuprindă o introducere, planșele propriu-zise, transcrierea lor, note și un glosar. Nu ar fi de prisos să includem totodată și normele pe care le aplicăm la transcriere. Din cîte știu eu, Institutul din Cluj a rezolvat aceste probleme, în detaliu, pînă la documentele secolului al XV-lea.

Luînd ca bază de discuție aceste norme și completîndu-le cu tipurile de documente întîlnite în secolele următoare, cred că am avea la dispoziție un util instrument de lucru care ar putea fi luat în considerare și la realizarea edițiilor de documente.

În ceea ce privește elaborarea propriu-zisă a albumului de paleografie, cred că un punct de pornire ar putea fi stabilirea listei tuturor instituțiilor medievale care ar trebui reprezentate prin documente.

Ana Ilea, Filiala Arhivelor Statului Bihor :

Realitățile care se referă la români constituie tema albumului nostru. În Evul Mediu decalajul între scriptoriile vest și est europene era de maximum 50 de ani. Noi, românii, aveam studenți care învățau la universități occidentale și care implementau grafia de acolo în Țările Române. Pe de altă parte, documentele referitoare la români nu erau toate redactate pe teritoriul actual al țării noastre (mă gîndesc la capitluri și la misiunile străine). De aceea sînt de părere că nu ar trebui să limităm albumul doar la ceea ce înțelegem astăzi prin teritoriu românesc, ci să includem în el toate documentele referitoare la istoria medie a românilor.

Maria Dragomir, Direcția Generală a Arhivelor Statului :

Subscriu și eu la opinia colegei mele, adăugînd că Arhivele Statului dispun de o bogată colecție de microfilme. Dacă dorim să avem un album de paleografie

latină cât mai complet, util în egală măsură specialiștilor, profesorilor de istorie, studenților, dar și tuturor celor interesați de istoria națională, atunci va trebui să ținem cont și de această impresionantă sursă care o constituie microfilmele.

Ioan Mircea, Filiala Arhivelor Statului Alba :

S-a vorbit aici de necesitatea realizării unui dicționar de latină medievală. Un prim pas ar fi întocmirea glosarului care va însoți albumul de paleografie. Dar chiar și pentru acesta ar trebui să stabilim în primul rând gradul de accesibilitate, iar în al doilea rând structura fișei-tip pe baza căreia se va alcătui glosarul.

Constantin Vlad, Direcția Generală a Arhivelor Statului :

Legat de rațiunea ultimă a elaborării unor asemenea instrumente, ar fi necesar pentru un glosar al latinității românești (indiferent de granițele medievale sau actuale) să stabilim un inventar complet al termenilor latinești de tipul celui pentru limba slavă veche.

Dan Slușanschi, Universitatea București :

Înainte de a-mi exprima punctul de vedere asupra tehnicii de editare a izvoarelor latine, doresc să mulțumesc, la rândul meu, Arhivelor Statului pentru această frumoasă inițiativă și să mă alătur dorinței antevorbitorilor mei ca asemenea întîlniri să aibă loc și de acum înainte, dacă este posibil la intervale de timp bine stabilite.

La această masă rotundă participă absolvenții unei serii de 5 ani de paleografie latină — acum le urmează încă 2 serii de arhiviști, viitori specialiști în paleografie latină. Mă bucur să spun că acest început realizat de Centrul de perfecționare a cadrelor din Arhivele Statului este o garanție că vechea tradiție a Școlii de arhivistică va fi reînviată. Drumul viitorului este deschis cu condiția ca cei care pornesc pe această cale să simtă că au o îndatorire socială, nu numai o calificare profesională.

Despre tehnica de editare a documentelor latine se pot spune foarte multe lucruri. Eu mă voi opri asupra citorva probleme de principiu.

Primul prag în editare este cel al grafiei și limbii. Oricine se întîlnește cu textul, automat, devine lingvist, cu alte cuvinte trebuie să cunoască bine limba acestuia. Alături, pe masa de lucru, trebuie să se afle dicționarele și gramaticile. Pentru a nu cădea în greșeli trebuie întotdeauna să pornim inductiv, de la text către gândul nostru, și nu invers. Așadar, trebuie să primeze imaginea textului, limba în care acesta a fost scris. Interpretarea istorică, deductivă, este abia al doilea prag al muncii de editare. La întrebarea : ediție fotografică sau critică ? nu se poate da o soluție definitivă, deoarece categoriile de documente sînt foarte variate. Există unele texte în care nu se poate interveni, după cum există altele în care greșelile banale, de tipul haplografiilor, se pot rezolva în note critice sau prin sigle (preluate din tradiția filologiei clasice). Abrevierile se întregesc. Anumite tipuri se rezolvă însă în funcție de opțiunea editorului și de epoca căreia îi aparține textul. În tot cazul, în edițiile științifice va trebui să uzăm de semnele de completare.

După cum știm, edițiile anterioare de texte latine nu semnaleză abrevierile întîlnite în document și rezolvate după înțelegerea editorului respectiv. Din această cauză mi s-a întîmplat să întîlnesc cazuri de completare aberantă, în dezacord sau prin omiterea cuvîntului abreviat și neînțeles de editor.

Oricum, sistemul de completare a abrevierilor sau lacunelor, de eliminare a elementelor care sînt în plus, este o chestiune de opțiune a editorilor și de riscuri totodată.

Părerea mea este că rezolvarea pas cu pas, cu intervenția conștientă a editorului este mai exactă decît ediția fotografică. Așa cum am mai spus, nu se poate da o regulă generală pentru toate categoriile de texte. Indiferent de opțiunea noastră, va trebui să lucrăm după un sistem simplu, clar, exhaustiv, adecvat, în funcție de corpusul pe care îl avem în față.

Soluțiile cele mai bune se pot găsi doar printr-o colaborare colegială, printr-un schimb deschis de opinii.

În ceea ce privește problema glosarului, ea este veche. Putem ajunge la un rezultat concret doar dacă vom publica fascicule întocmite pe baza lucrărilor deja editate, urmînd ca viitoarele ediții de documente să cuprindă, în mod obligatoriu, și un glosar. Cu timpul, toate aceste glosare vor putea fi reunite într-un dicționar unic al latinității de redacție românească.

Ana-Cristina Halichias, redactor principal la „Revista Arhivelor” :

Cu permisiunea tovarășului profesor Dan Slușanschi, pe care am avut șansa să-l asist în pregătirea pentru tipar, în formă definitivă, critică, a documentelor incluse în vol. I al corpusului „Ștefan cel Mare în conștiința europeană”, doresc să vă prezint pe scurt câteva din normele de lucru pe care le-am aplicat în elaborarea acestei lucrări. De la bun început trebuie să spun că publicarea textelor a fost concepută interpretativ. Toate abrevierile au fost rezolvate cu mențiunea acestui fapt, am semnalat consecvent adăugirile și eliminările din text, inserțiunile marginale și interlineare. Siglele folosite pentru rezolvarea situațiilor speciale întâlnite în texte au fost următoarele: parantezele rotunde () pentru semnalarea explicită a fiecărei completări de abreviere; parantezele drepte [] pentru marcarea excluderii de editor (în cazurile în care diacul a repetat litere, cuvinte sau a introdus în text ceva ce nu-i aparține de fapt); parantezele unghiulare < > pentru adăsurile făcute de editor în text (atunci când diacul a omis o parte dintr-un cuvânt); croșetele duble [{ }] pentru literele sau cuvintele eliminate de diac prin ștergere; acoladele { } pentru adăugirile inter- sau intraliniare, aparținând diacului; acoladele duble { { } } pentru adăugirile marginale; punctele de suspensie ... pentru a marca deteriorările documentului (când am putut măsura câte litere lipseau, am pus în transcrierea noastră tot atâtea puncte). În cazul unor lipsuri foarte mari din text am făcut mențiune în aparatul critic: (desunt); (?), respectiv (sic) pentru lecțiunile îndoielnice sau abaterile cu o semnificație aparte; punctele subliniare a b c pentru literele citite cu șovăială sau pe cheazășia fermă a unor editori anteriori.

În măsura în care ne-a stat în putință, am căutat să distingem și să datăm diferitele mîini care au intervenit în anumite texte.

Am intervenit asupra punctuației — de multe ori aberantă — revizuiind-o, dar semnalînd astfel cazuri deosebite care i-au influențat și pe editori în interpretarea textelor.

Fiecare document a fost însoțit de un minuțios aparat critic, care se adresează, în egală măsură, istoricului, filologului și lingvistului.

Trebuie să mai adaug că textele văzute în original sau într-o bună reproducere fotografică au fost editate pornind de la aceste imagini, nu însă fără o confruntare atentă cu edițiile anterioare, semnalînd în aparatul critic atît emendările pertinente ale acestora cît și lecțiunile aberante. În cazul documentelor pentru care nu am avut la dispoziție originalul sau o reproducere fotografică, ci doar două sau mai multe ediții, am reprodus textul după ediția care s-a arătat a fi cea mai bună, cu eventuale emendări proprii sau preluate din celelalte ediții.

Documentele la care am dispus doar de o singură ediție le-am preluat ca atare, cu anumite corecturi proprii și cu inevitabilele semne de îndoială.

Dacă pentru un document am avut la dispoziție mai multe copii, în mod firesc, am căutat să le stabilim filiația, apoi arhetipul, menționînd în aparatul critic variantele și căutările edițiilor anterioare.

Eforturile noastre de a evita și rezolva capcanele întinse de aceste texte au avut un unic scop: acela de a da o imagine cît mai sugestivă, dar fără abuz, asupra stării documentului original.

Paul Cernovodeanu: De multă vreme mă pasionează depistarea de documente care ilustrează amplasarea în context internațional a Țării Românești și a Moldovei.

În evul mediu, în epoca modernă timpurie, ele au jucat un rol specific, fiind legate de Imperiul otoman doar prin legături de suzeranitate, destul de labile și ele. Încă de la Mihai Viteazul avem o corespondență diplomatică foarte bogată, scrisă în majoritatea cazurilor în limba latină.

Personal, m-am ocupat de secolul al XVII-lea și începutul celui de-al XVIII-lea, cercetînd arhive din Ungaria, Polonia, Anglia în care am urmărit corespondența domnilor Țării Românești și Moldovei și a principilor Transilvaniei. Recent am început să public în paginile „Revistei Arhivelor” corespondența diplomatică a lui Constantin Brâncoveanu. Xerocopiile și microfilmele documentelor le-am donat Arhivelor Statului fără al căror ajutor nu le-aș fi putut valorifica.

Designor că în munca mea de editare m-am lovit de o mulțime de probleme de ordin tehnic. Am sintetizat, pentru întîlnirea noastră de astăzi, rezolvările la care am ajuns și pe care doresc acum să vi le prezint:

1. Am încercat să fac o reproducere fotografică a textului fără nici un fel de modificare sau corectare, indiferent de greșelile evidente ale acestuia.

2. În ceea ce privește adresa, nu cred că este nevoie să așezăm adresantul în fruntea documentului deoarece acesta este deja precedat de un rezumat din care rezultă emitentul și adresantul.

Correspondența este însoțită, de obicei, de plicuri pe care se află trecută adresa. Eu, personal, am adoptat principiul potrivit căruia adresantul trebuie trecut la sfârșitul documentului.

3. Am semnalat toate notele marginale și post-scriptumurile.

Ioan Aurel Pop, Universitatea din Cluj-Napoca :

Editarea textelor latine în țara noastră beneficiază de-acum de o tradiție îndelungată fapt ce presupune și incumbă existența unei valoroase experiențe în acest sens. Spiritul critic, predominant cu începere din perioada istoriografiei pozitivistice, a marcat statornicirea primelor reguli de publicare a documentelor latine medievale. Corpusul național al acestor izvoare medievale, ale cărui prime volume au apărut în deceniul al șaselea al secolului nostru, reprezintă cea mai de seamă mărturie a experienței acumulate în timp de școala istorică românească, aflată mereu în acord cu realizările similare din cadrul istoriografiei europene. Pe de altă parte, însăși munca de publicare a documentelor din colecția *Documenta Romaniae Historica* a cunoscut o evoluție, o transformare spre rigoare și precizie în cele trei decenii trecute de la începerea acestei întreprinderi.

Aș dori să relev doar câteva din problemele care preocupă colectivul de la Cluj-Napoca în ceea ce privește ordinea documentelor și transcrierea textului latin. Aceste observații și reflecții decurg mai ales din contradicția relativă în fața căreia este pus editorul, obligat să găsească soluția optimă între necesitatea uniformizării textelor, a volumului și a întregii serii sau colecții și mulțimea particularităților, a variantelor, a inadvertențelor chiar, prezente uneori în cuprinsul aceluiași text sau al textelor contemporane etc.

Remarcăm, întâi de toate, variațiunile de datare a documentelor latine, generatoare uneori de confuzii atât din pricina modului defectuos de redactare sau de păstrare a protocolului final, cât și datorită greșelilor de transpunere după calendarul actual a unor date medievale, greșeli cuprinse în unele ediții mai vechi. Ex.: un document din 30 mai 1377, publicat în mai multe rânduri cu data greșită de 1 iunie 1377 și dovedit a fi, pe deasupra, și fals la mult timp după dovedirea falsului precum și după stabilirea datei corecte (a falsului) continua să fie folosit ca autentic și cu data cuprinsă în primele ediții.

De aceea, fără a lua în discuție problema textelor apocrife, prezentarea strict cronologică a documentelor în volum, în ordinea consacrată (an, lună, zi și loc de emisie, nu zi, lună, an, ori an, zi și lună) alături de verificarea după tabele a datelor documentelor publicate în limba latină în colecții mai vechi (chiar și atunci când originalul s-a pierdut între timp, dar, cu atât mai mult când acesta există) sînt condiții esențiale pentru receptarea adecvată și pentru asigurarea veridicității.

Tot referitor la ordinea de publicare, se știe că documentele cu aceeași dată (an, lună, zi) se inseriază după criteriul emitentului, papa, regele (regina), palatinul, judele curții regale, voievodul etc. adică respectînd ierarhia emitenților, conform structurii funcțiilor (rangurilor) în societatea medievală. Există însă și situații (ele se vor înmulți pe măsură ce se înaintează cu munca de publicare spre perioade cînd activitatea cancelariilor s-a intensificat) în care nu concordă numai data, ci și emitentul (și, evident, locul emiterii) actului, iar uneori și beneficiarul. Ex.: seria de 7 documente din 25 august 1404, emise la Tirnavia, de regele Sigismund de Luxemburg, în favoarea unor cnezi și cnezi-nobili din țara Hațegului. În asemenea cazuri, ni se pare firesc să se ordoneze întâi privilegiul și apoi mandatul regal către capitul (convent), ambele referitoare la același beneficiar, apoi iarăși privilegiul și apoi mandatul, referitoare la alt dăruit ș.a.m.d.

În ceea ce privește normele de transcriere, experiența a demonstrat că între cele două extreme, anume respectarea întocmai a originalului pînă la cele mai mărunte particularități grafice (adesea cu variațiuni pentru același termen) sau intervenția masivă în text în scopul unei uniformizări silite, spiritul de echilibru și tratarea diferențiată a cazurilor, pe fondul unor reguli totuși ferme, trebuie să domine. S-a căzut de acord, pentru ușurarea lecturii și aerisirea textului, să fie făcute tacit toate întregirile care rezultă din prescurtări, deși, uneori, existența adrevierilor mai neobișnuite corelată cu unele exigențe de ordin filologic, ne determină să-i înțelegem, măcar parțial, pe acei editori mai vechi, socotiți de unii pe nedrept fastidiosi și prețioși, care au introdus parantezele specifice oricăror intervenții în text.

Cu toate acestea, se impun anumite uniformizări și de alt ordin. Literele *j*, *y* se redau prin *i* sau *ii* (*j* prin *i*, iar *y* prin *i* sau *ii*, după cazul gramatical al părții de vorbire respective), cu anumite excepții (ex. *ymo*, *ymmo* — drept grafii caracteristice unei anumite perioade); se face distincția, după valoarea lor fone-

tică, între *u* și *v* și *w* (cu rare excepții, ca *wlgo*, *rywulum*, specifice ca grafie unei perioade sau *vai voda*, cu derivatele sale, transcris în forma din original, fără marcare în note a faptului).

Grafia silabei *ci* sau *ti* înaintea unei vocale se respectă în acord cu textul (*gratia* sau *gracia*, *etiam* sau *eciam* etc.), iar dacă textul nu face distincția se procedează în spiritul latinei clasic. Respectarea acestei exigențe ultime, adică opțiunea pentru silaba *ti* (în cazuri ca *relatio*, *repetitio*, *etiam*, *gratia*, *portio*, *notitia* etc.) este justificată din mai multe motive :

a) de cele mai multe ori, variațiunile din cadrul textelor se datorează nevoii de simplificare, greșelilor scribilor, neatenției lor, necunoașterii spiritului limbii latine ;

b) din moment ce în unele texte solemne se notează invariabil silaba respectivă cu *ti* și nu cu *ci*, înseamnă că există o regulă totuși ;

c) perioada aflată în atenție (circa 1350—1437) este prea scurtă pentru a admite o evoluție dinspre predominarea formei cu *ti* spre cea cu *ci* (fapt ce justifică uniformizarea spre *ti* și nu invers) ;

d) din moment ce în cazul lui *u* se face distincția necesară (între *u* și *v*) pentru consecvență, nici scrierea invariabilă cu *ci* nu trebuie transpusă mereu identic, în forma *eciam*, *gracia*, *porcio*.

e) în fine, a prefera, atunci când este cazul și când nu se face grafic distincția (sau în cazul prescurtărilor) forma *ti* înseamnă a ne situa în spiritul de evoluție a latinei vii pe teritoriul vechii Dacii (mai ales că, în acest caz, consensul lipsește pe plan internațional, recurgându-se la o formă sau alta, în lipsa altor criterii, după unele similitudini, cu limbile vii, chiar dacă ele nu sînt de origine latină). Trebuie să admitem că, în cazul Transilvaniei, Ungariei, Slovaciei, Slavoniei etc., preferința pentru *ci* a scribilor (atunci când era evidentă necesitatea lui *ti*) într-o anumită perioadă, s-a făcut și sub influența specificului limbii maghiare.

Fără să mai relevăm alte aspecte (ca problema majusculilor, a substantiveilor proprii, a aliniatelor etc.) care ne preocupă în prezent, sîntem convinși că viitorul va pune noi probleme ca :

— sporirea ritmului de publicare a documentelor latine, fie și prin renunțarea la traduceri românești, compensată de prezența unor mai largi rezumate în limba română și în limbi de circulație ;

— asigurarea unei depistări mai eficiente și mai insistente a originalelor și accederea obligatorie la acestea ;

— marcarea rîndurilor, în cazul originalelor și numerotarea lor după un criteriu convenabil, problema întregirilor toate sau nu ;

— continuarea muncii de editare pentru perioada de după 1437 pe serii tematice sau regionale, respectînd vechile entități geografice din evul mediu etc.

Sînt toate modeste reflecții, opinii, gînduri legate de destinul unei prestigioase colecții, ale cărei utilitate și necesitate depășesc sfera istoriografiei, pentru a se înscrie în rîndul monumentelor de marcă ale culturii românești.

Vasile Ionaș, Filiala Arhivelor Statului Hunedoara :

Încă de cînd am început să colaborez la volumele consacrate rîscoalei lui Horea, m-am lovit de problema transcrierii documentelor, momentul de început, momentul cheie al oricărei ediții. După cum știm toți, păreri specialiștilor sînt încă divergente. Discuțiile purtate aici au scos deja în evidență două metode privind ediția de texte : cea dintîi adoptă principiul transcrierii fotografice a documentului, cealaltă principiul transcrierii interpretative. Este bine că avem acest schimb de păreri, dar și mai bine ar fi ca pe parcursul viitoarelor noastre întîlniri să ajungem la un punct de vedere comun pe care să îl adoptăm toți cei care ne-am consacrat eforturile editării de texte latine.

Pentru documentele secolului al XVIII-lea, chiar dacă grafia nu ridică probleme, se ivesc însă altele legate de utilizarea manuscrisului, de intervenția editorului în text pentru a da o imagine cît mai clară a acestuia. În tot cazul, părerea mea este că nu trebuie să ne mulțumim cu o transcriere fotografică.

Alexandru Pál—Antal, Filiala Arhivelor Statului Mureș :

Cu mai mulți ani în urmă am pregătit pentru tipar conscripții urbariale. Am transcris documentele latine modernizîndu-le. Abrevierile au fost, desigur, întregite, dar în mod tacit. În privința punctuației nu am respectat-o pe cea din original, ci am folosit-o după cum o cerea înțelesul frazei. Cred că, din punctul

de vedere al editării, aceasta este linia ce ar trebui urmată pentru documentele secolului al XVIII-lea.

Costin Feneșan : Știm toți ce problemă grea reprezintă pentru editor un document la care nu figurează data emiterii lui. Cred că ar fi foarte util dacă ne-am propune ca într-un viitor nu prea îndepărtat să întocmim liste cu dregători (cel puțin pînă la 1437) și cu perioada de funcționare a fiecăruia; astfel vom avea la îndemînă un instrument extrem de util pentru stabilirea datei, fie ea și aproximativă, a unui document.

Suzana Andea, Filiala Arhivelor Statului Cluj :

Cred că de mare ajutor pentru datare, nemaivorbind și de alte informații istorice pe care le pot oferi (ca de exemplu proveniența hirtiei) sînt filigranele.

De aceea socotesc că nu ar fi de prisos ca la sfîrșitul ediției de documente să fie reproduse și filigranele întîlnite.

Maria Dogaru, Direcția Generală a Arhivelor Statului :

La toate edițiile de documente, ca și la cataloagele în care se prezintă acte feudale, trebuie descrise neapărat și mijloacele de validare (sigiliu, semn notarial, monograma domnească, semnăturile), o atenție specială urmînd a se acorda sigiliilor care sînt cele mai expuse deteriorării. Metoda de prezentare a izvoarelor sfragistice diferă în funcție de conținutul volumului și perioada cronologică cuprinsă. Cînd avem de-a face cu o ediție însumînd genuri variate de documente provenind de la diferiți posesori vom întîlni tipuri deosebite de sigilii; descrierea acestora va fi făcută în notele de la sfîrșitul fiecărui izvor. În cazul edițiilor cuprinzînd actele emise într-o perioadă scurtă, multe dintre acestea provenind dintr-o anume cancelarie (situație în care un număr mare de documente poartă impresiuni realizate cu aceeași matrice sigilară), descrierea se va face detaliat doar la apariția primului exemplar dintr-un tip de sigiliu, urmînd ca pentru celelalte exemplare, în notele inserate la sfîrșitul fiecărui text, să se indice doar ceea ce este particular (modul de prindere, culoarea șnurului, eventualele mijloace de protecție a izvorului sigilar etc.). Pentru individualizare, diferitele reprezentări vor fi clasificate în funcție de rolul diplomatic (mare, mijlociu, mic și inelar) și tipul de emblemă (heraldic, combinat etc.).

Descrierea sigiliilor se va face în mod uniform, ținîndu-se seama în permanență de faptul că acestea sînt autentice izvoare istorice care lărgesc informațiile ce reies din textul documentului.

Pentru a se oferi celor care se apleacă asupra ediției posibilitatea de a intra în posesia tuturor datelor interesînd sigiliile, descrierea acestora trebuie făcută complet avîndu-se în vedere : a) elementele externe ; b) reprezentarea din cîmp ; c) legenda.

a) Elementele externe cuprind la rîndul lor : forma, dimensiunile, tehnica și materialul din care sînt confecționate, modul de prindere de suport.

Din punctul de vedere al formei, impresiunile sigilare pot fi rotunde, oval-orizontale, oval-verticale, octogonale, pătrate, în formă de navetă etc. Cît privește dimensiunile (mărimea), exprimînd de fapt rolul diplomatic, este recomandat ca acestea să fie exprimate în milimetri. Menționăm faptul că măsurarea de bază trebuie făcută asupra amprentei sigilare, indicarea suprafeței totale (cu căușul) fiind un element important, dar secundar.

Utilizarea termenilor „sigiliu mare, mijlociu și mic” se va face numai după ce s-au studiat cu precizie toate tipurile de sigilii provenind dintr-o cancelarie. Este greșită metoda încadrării unui sigiliu aparținînd unor dregători, instituții ori persoane particulare în clasificarea indicată de prof. Emil Vîrtosu (*Din sigilografa Moldovei și a Țării Românești, în Documente privind istoria României, Introducerea*, vol. II, București, 1956, p. 333), valabilă doar pentru sigiliile domnești din perioada feudalismului dezvoltat. Pentru sigiliile ovale se vor indica ambele dimensiuni (18/12 mm).

Precizarea tehnicii de confecționare se va face succint : sigilii aplicate, sigilii atașate (putînd fi bule sigilare, peceti protejate de un căuș, sigilii conservate în capsulă metalică sau din lemn), sigilii timbrate, sigilii imprimare. La realizarea acestor categorii de impresiuni sfragistice s-au utilizat următoarele materiale : ceară de diferite culori (de regulă culoarea roșie a fost rezervată sigilării în cancelariile princiare), metal (la confecționarea bulelor sigilare s-a folosit argint aurit), cocă (plasată de regulă sub foită constituind timbrul), chinovar, diferite tuse, soluție de aur și argint și fum.

Desigur, în cazul sigiliilor atașate este necesar să indicăm modul în care impresiunea sigilară este prinsă de suportul actului: cu țâncușă (pe care s-a scris sau nu numele posesorului), fir de mătase ori bumbac (răsucit, împletit ori țesut) etc. Se va indica totodată cromatica mijloacelor de fixare a sigiliului — urmărind culorile inițiale în părțile acoperite de hîrtie ori pergament (sub pliatură). Se vor semna de asemenea canafii, nodurile și orice element care probează grija emitentului pentru autentificarea actului și creșterea longevității principalului mijloc de validare — sigiliul.

b) Descrierea cîmpului presupune în primul rînd, în cazul sigiliilor provenind din cancelariile princiare, identificarea tipului de stemă reprezentat. Cum se știe, Țările Române au fost desemnate heraldic prin mai multe tipuri de blazoane. Remarcăm tipul heraldic cuprinzînd, în Țara Românească, acvila cruciată însoțită de aștri, în Moldova capul de bour cu stea între coarne flancat inițial de roză și semilună, ulterior de astrul zilei și al nopții, în Transilvania scut tăiat încărcat în partea superioară cu acvila ieșindă însoțită de soare și lună, în partea inferioară cu șapte turnuri.

Tipul iconografic — întîlnit doar în cancelaria Țării Românești — a înfățișat două capete încoronate separate de o tijă, imagine care a evoluat pînă la reprezentarea a două personaje în picioare susținînd un arbore (de regulă un chiparos). Acest tip s-a contopit la sfîrșitul secolului al XVI-lea cu stema heraldică, realizîndu-se (prin plasarea acvilei deasupra copacului dintre cele două personaje) tipul combinat. În cancelariile amintite mai sus s-au folosit de asemenea sigilii avînd în cîmp compoziții mixte (reunind stema de stat cu armele domnului, principelui respectiv). Se va acorda o importanță deosebită impresiunilor sigilare avînd gravată în cîmp stema unită, așa-zisă scenă a săgetării corbului, aluzie la unitatea dinastică, ori emblemele districtuale. În cazul sigiliilor de dregători, instituții ori persoane particulare descrierea se va face concis printr-o exprimare adecvată (personaj în picioare, personaj stînd în jîlt, un braț înarmat, o pasăre spre dreapta etc.).

În cazul cînd elementele gravate în cîmp nu sînt vizibile (datorită proastei imprimări sau deteriorării sigiliului) la descriere se va specifica acest lucru.

În legătură cu legenda sigiliilor, se va urmări textul propriu-zis, dispunerea cuvintelor, caracterul literelor, elementele de decoratiune, semnele plasate între cuvinte.

Se va acorda o importanță deosebită titulaturii (numelui și atribuțiilor) care permite a se surprinde rolul și poziția socială a posesorului. De la caz la caz textul gravat în cîmpul sau la marginea sigiliului va fi și tradus — cu atît mai mult cu cît uneori, alături de numele posesorului s-a gravat o maximă sau o deviză plină de semnificații.

Mioara Tudorică, redactorul șef al „Revistei Arhivelor“ :

Doresc să vă mulțumesc dumneavoastră, tuturor celor care ați răspuns cu bucurie invitației noastre de adebate problema atît de dificilă, dar și atît de pasionantă, a editării documentelor scrise în limba latină. Sper că această masă rotundă nu va rămîne o simplă întîlnire accidentală. În ceea ce ne privește, vom face toate eforturile pentru a fi instituționalizată și pentru a mai organiza, la anumite intervale, asemenea dezbateri.

Sînt convinsă că viitoarele noastre întîlniri se vor concretiza într-o serie de hotărîri și măsuri ce se vor afla la baza activității dumneavoastră de editori.

Redacția noastră face un prim pas încă de pe acum, oferindu-vă paginile revistei pentru a publica opiniile dumneavoastră asupra normelor de transcriere și de traducere a documentelor latine, deschizînd o discuție în urma căreia să ajungem la o concluzie pentru editarea unor asemenea texte.

S-a vorbit aici mult despre realizarea unui glosar și chiar a unui dicționar al latinei de redacție românească. Am convingerea că fiecare dintre dumneavoastră are deja un număr mare de fișe cuprinzînd termeni întîlniți în documente.

Vă propun să publicați în revista noastră aceste fișe, sub forma unor liste care vor constitui atît instrumente de lucru de utilitate imediată cît și o bază pentru viitorul dicționar.

Maria Pirvulescu : Îmi exprim și eu bucuria că ne-am putut întâlni, că am reușit să avem un fructuos schimb de opinii într-un domeniu de interes științific național. Știu că există o serie de dificultăți legate de editarea textelor latine. Important este însă că de acum înainte ne vom consulta, ne vom sprijini reciproc și vom ajunge la anumite concluzii.

În privința arhivelor interne, trebuie să știți că toți arhiviștii sînt preocupați să asigure o evidență cît mai clară asupra tuturor surselor documentare, punînd la dispoziția cercetării tot ceea ce este necesar. De asemenea, Arhivele Statului se preocupă de aducerea în țară a noi și noi documente aflate în arhivele din străinătate care interesează istoria noastră națională.

Am ascultat cu mare atenție discuțiile care s-au purtat aici. Și am văzut că ne-am propus să realizăm lucruri bune și folositoare : perfecționarea sistemului de informare reciprocă, realizarea unui catalog al documentelor din Transilvania, a unui album de paleografie și a unui glosar de termeni latini.

Sper că viitoarele noastre întâlniri vor duce atît la perfecționarea acestor proiecte cît și la transpunerea lor în practică.

F. A. S. județul Argeș

În ultima perioadă de timp fondul de achiziții al Filialei Arhivelor Statului Argeș s-a îmbogățit cu noi documente, unele dintre ele, deosebit de importante pentru istoria acestui județ.

Dintre acestea, menționăm documentul original scris pe pergament oferit de Constantin I. Oncescu din comuna Hîrtiești — satul Vulturești, emis de cancelaria voievodului Matei Basarab la 20 martie 1654, care se referă la satul Bătiești (fost comuna Hîrtiești), județul Argeș.

De la Nicolae Constantinescu din Cîmpulung Muscel au fost achiziționate nouă documente din perioada 1793—1850, care se referă la vânzări ale unor părți de moșii și hotărnicii ale acestora.

Documente valoroase a mai donat Ion N. Dumitrache tot din Cîmpulung Muscel. Acestea, în număr de 47, se referă la perioada 1810—1923 și sînt zapise de vânzări de moșii, hotărnicii de moșii, foi de zestre, precum și un brevet dat de Ministerul de Război în 1923 prin care i se conferă „Crucea comemorativă a războiului 1916—1918”.

Au mai fost preluate 33 documente de la Ion Cernătescu, din comuna Cuca și 19 de la Corneliu Soavă. De asemenea, au fost oferite de Athanasie Penescu din București, 53 de documente din perioada 1855—1863, care se referă la comuna Rîca, județul Argeș.

Un număr de 79 documente ne-a oferit de Șerban I. Fălculete din comuna Văleni-Dîmbovița. Cele mai importante, primul din 1582 iar al doilea din 1600 dat la Tirgoviște, poartă semnăturile voievozilor Nicolae Pătrașcu și Mihai Viteazul și se referă la danii și vânzări de moșii. Celelalte sînt zapise de vânzare de pămînt, împrumuturi de bani, foi de zestre, testamente etc.

În afară de acestea, s-a preluat un număr de 56 de documente din perioada 1782—1927 de la publicistul Ion Cruceană din Pitești, documente care conțin o varietate de probleme. Cele mai multe formează corespondența dintre Gh. Mirzescu, ministru între anii 1916—1926, cu diferite personalități, printre care I. C. Brătianu, A. D. Xenopol, I. Gh. Duca, Take Ionescu, dr. I. Cantacuzino. Într-una din scrisori, A. D. Xenopol îi aducea la cunoștință motivele pentru care și-a retras candidatura, iar în alta, dr. I. Cantacuzino îi comunică necesitatea încheierii unei colaborări sanitare cu fundația Rockefeller și a unei convenții sanitare cu Serbia.

Deși de dată destul de recentă cele 12 documente donate de pensionarul Gh. Frunză din București din perioada 1837—1946 sînt importante prin informațiile pe care le dețin. Ele cuprind manifeste, testamente, foi de zestre etc. Totodată, acesta a mai donat *Regulamentul organic al Principatului Moldova* cap. VIII. Despre rînduiala judecătorească, din 1836, un alt *Regulament judecătorec* din 1839 și *Istoria generală a Daciei* de Dionisie Fotino din 1859.

Printre alte documente achiziționate în ultimul timp de filiala noastră, se numără și acelea donate de Constantin C. Popescu, din București.

Donația, care constă în albume de fotografii, telegrame, corespondență, memorii ale acestuia privind activitatea desfășurată cuprinde informații importante pentru istoria locală. Dintre acestea menționăm: aprovizionarea populației jude-

țului în perioada războiului, construirea satului model Corbeni, activitatea Comitetului de Patronaj, inundațiile din iulie 1941 și măsurile de înlăturare a efectelor acestora pe valea râului Argeș, construcții și reparații de dispensare, școli, ajutoare acordate școlilor primare din județ, activitatea căminelor culturale și a gazetei „Argeșul”, amintiri legate de perioada primului război mondial, încercări literare etc.

Făcînd cunoscute aceste donații, filiala mulțumește tuturor celor care pe această cale au contribuit și sperăm să contribuie în continuare la îmbogățirea patrimoniului arhivistic al țării.

VIOLETA SIMA

F.A.S. județul Teleorman

Statornic preocupată de îmbogățirea patrimoniului documentar, Filiala Arhivelor Statului județul Teleorman a achiziționat de la persoane fizice în perioada 1981—1985 un număr de peste 1.200 documente. Semnalăm unele dintre ele, pentru valoarea documentar-istorică deosebită, mulțumind celor care le-au păstrat de-a lungul timpului ca pe niște adevărate comori de suflet românesc iar acum, făcînd un act de cultură, le-au donat Arhivelor Statului.

Începem cu donația făcută de urmașii lui Gavril Necșulescu, tipograf și librar din Roșiori de Vede, de la care am primit corespondență, memorii, poezii și însemnări ale celui care a fost, la un moment dat, președintele Asociației Librarilor din România. O parte a documentelor se referă la Congresul asociației din anul 1934, precum și la constituirea societății „Prietenii Cărții” menită să contribuie la educația maselor populare prin puterea de neasemuit a cărții.

Zoe Vasilescu a depus la filiala noastră Cartea de aur a tipografiei cu același nume, care cuprinde imagini de la Salonul cărții în județul Teleorman organizat din inițiativa tipografilor locali în anul 1935 cu prilejul manifestărilor dedicate aniversării orașului Alexandria.

Totodată, filiala a achiziționat numeroase acte de vânzare-cumpărare, hotărînicii, procese-verbale ale adunărilor obștești, care conțin informații referitoare la situația satelor și a moșiilor Nanov, Gălăteni, Plopii Slăvitești, Dudu, Tigănești și Poroschia din județul Teleorman, Crăciunei, Poiana Zănoaga, Gostavău și Radomirești din județul Olt. Tot pentru a întregi informațiile despre lumea satelor am achiziționat contracte de arendă și învoieli agricole de la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, procese-verbale de cumpărare și arendare a moșiilor, procese-verbale, tabele și corespondență privind aplicarea reformelor agrare din anii 1864, 1921 și 1945.

Fiii acestor meleaguri, care în timp de pace au înnobilit cu munca brațelor nesfîrșita cîmpie roditoare, au luptat cu arma în mînă atunci cînd țara i-a chemat să o dezrobească sau să-i apere hotarele. Pentru vitejia lor, în 1877, în înclăstările din primul sau al doilea război mondial, numeroși țărani, muncitori și intelectuali teleormăneni au fost decorați cu ordine și medalii. Filiala a achiziționat brevete, scrisori și fotografii de pe front, minunate dovezi ale spiritului de sacrificiu al poporului nostru, legat pentru totdeauna de glia strămoșească.

Scrisorile generalului Dona — intrate de curînd în fondurile noastre — evidențiază vitejia soldaților români în timpul războiului de independență din 1877, eforturile făcute de populația din partea de sud a țării, care a încartiruit trupele și a pus tot ce a avut în slujba armatei, aduc elemente noi referitoare la desfășurarea operațiunilor militare la Dunăre și pe fronturile din Bulgaria.

Petre Geantă, participant la marea răscoală țărănească din 1907, ne-a donat brevetele decorațiilor pe care le-a primit pentru faptele de arme săvîrșite în primul război mondial. În memoriile sale — depuse la filială — moș Petre-Geantă — cunoscut în întregul județ — povestește despre grozăviile războiului, pe care le-au învins pînă la urmă, răbdarea și vitejia românilor, căliți în secole de luptă pentru existența ființei naționale. Brevete de decorații și scrisori au fost achiziționate și de la alți luptători de pe front.

O altă serie de documente se referă la lupta poporului nostru împotriva forțelor hitleriste, apreciată așa cum se cuvine de contemporanii evenimentelor. În martie 1945 Comandatura Armatei Sovietice din județul Teleorman aducea mulțumiri Primăriei orașului Roșiori pentru felul cum a fost sprijinită să amenajeze în localitate un important aeroport militar care a avut misiunea să supra-vegheze Dunărea.

După 23 August 1944 viața social-politică cunoaște și în această parte de țară prefaceri fără precedent. De la Nicolae Stănescu Udrea din București filiala a achiziționat procese-verbale încheiate în adunări ale Frontului Unic Muncitoresc, moțiuni votate, cuvîntările oamenilor politici din județ care atestă rolul conducător al Partidului Comunist Român în unirea forțelor populaare canalizate spre cucerirea puterii politice și înfăptuirea obiectivelor noii orînduiri sociale.

Tot de la Nicolae Stănescu Udrea deținem o colecție aproape completă a publicației „Drum“ care a apărut la Roșiori de Vede în perioada 1935—1940, în jurul căreia s-au grupat scriitori teleormăneni cu vederi democratice, pentru a lupta împotriva fascismului. De fapt, Nicolae Stănescu Udrea, împreună cu Florian Crețeanu (care va fi ales de masele populare ca prefect al județului la 11 februarie 1945) au organizat la Roșiori de Vede o adevărată editură în care au apărut volume de poezii și proză ale lui Constantin Salcia, Florian Crețeanu, Ion Pena, Petre Belu, lucrări ale lui Mihai Dragomir, Dan Mureș, Dumitru Almaș ș.a. Manuscrisele și corespondența scriitorilor teleormăneni, atît din perioada interbelică cît și din perioada socialistă, conturează un fenomen cultural, deosebit de pregnant în acest județ, care a dat literaturii române pe Marin Preda, Zaharia Stancu, Gala Galaction, Al. Depăreașanu, Dimitrie Stelaru ș.a.

În același timp cu scrisorile de pe front ale generalului Dona filiala a primit șase scrisori ale familiei Vlahuță din perioada 1888—1895 din care rezultă prietenia ce-l lega pe scriitor de I. L. Caragiale, dragostea sa nețărmurită față de frumusețile patriei, starea precară a sănătății Margaretei Vlahuță în exilul de la Paris.

În ultimul timp filiala a achiziționat un număr mare de fotografii, care au îmbogățit tezaurul de informații cu date de valoare. Dintre cele mai importante menționăm fotografiile din capitala țării de la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX, cele care înfățișează pionieratul aviatic al lui Aurel Vlaicu și interesul stîrnit în lume, dezvoltarea edilitară a localităților teleormănene, în-deosebi după Congresul al IX-lea al P.C.R., vizitele de lucru ale conducătorilor de partid și de stat, ale tovarășului Nicolae Ceaușescu în întreprinderile industriale și cooperativele agricole de producție.

Un mare număr de fotografii ilustrează momente ale desfășurării Festivalului Național „Cîntarea României”, formații laureate, costume populare și unele tradiționale de muncă din zonă.

Toate aceste documente, conservate cu grijă și ferite de vicisitudinile timpului vor constitui surse prețioase de informații pentru cei care-și propun să ne dezvăluie prin cercetările lor adevărul istoric.

GHEORGHE POPA

PREZENTĂRI DE FONDURI ȘI COLECȚII

Documente referitoare la moșia Cordăreni, păstrate la Arhivele Statului județul Botoșani

ȘTEFAN CERVATIU

Documentele Cordărenilor aflate la Filiala Arhivelor Statului Botoșani prezintă o deosebită importanță nu numai prin ineditul lor cât mai ales prin valoarea informațiilor ce se pot desprinde din conținutul lor.

Astfel, se constată că satul Cordăreni datează cel puțin din vremea lui Alexandru cel Bun (documentele 1 și 2) avînd o existență continuă, neîntreruptă¹ pînă în zilele noastre.

Din punct de vedere al numărului proprietarilor, evoluția satului și a moșiei Cordăreni a urmat o linie sinusoidală: de la un singur proprietar — Iuban cel Bătrîn și Andreico Cordar în secolul al XV-lea — la mai mulți proprietari — copiii Neagăi, fiica lui Andreico Cordar — la sfîrșitul acestui secol și începutul secolului al XVI-lea (documentele 1 și 2) și din nou la un singur proprietar — Dragotă Săcuianul (documentele 1 și 2) și Cîrste Săcuianul, probabil fiul lui Dragotă, căruia i-a aparținut tot satul Cordăreni (documentul 16) — în secolul al XVI-lea. Probabil în ultimul sfert al secolului al XVI-lea se produce din nou divizarea moșiei și a satului căci, la 1598, satul apare deja ca împărțit în trei părți (doc. 3) din care una, fostă a unui unchi, o împarte Magdalena în alte două părți (doc. 3). Împărțirea între 3, 6, 12 și chiar mai mulți proprietari a moșiei se menține și în cursul secolelor al XVII-lea și al XVIII-lea (doc. 8, 9, 12, 13, 15, 28) dar se observă spre sfîrșitul secolului al XVIII-lea și în secolul următor tendința unor proprietari ca banul Aristarh Hristoscuos, Afendule, negustor din Botoșani, și clironomii săi, precum și Gafenco, de a concentra din nou proprietatea prin cumpărări, danii și comasări de loturi (doc. 30, 31, 34, 35, 36, 50 ș.a.), astfel încît moșia rămîne definitiv împărțită în trei trupuri: partea de sus (Cordărenii mănăstirii Doljești), partea de mijloc (Cordărenii Ghinghioaia — răzeși) și partea de jos (Cordărenii lui Gafenco apoi ai lui Afendule și din nou ai lui Gafenco).

Se pare că acea parte de mijloc numită Cordărenii Ghinghioaia este partea de moșie răzeșească, deși cuvîntul răzeși menționat de mai multe ori în documente capătă, în context, valoare de megieș, vecin de moșie și nu de țaran din această categorie.

Un alt aspect ilustrat de majoritatea documentelor, în strînsă legătură cu evoluția proprietății, îl constituie pretențiile — reale sau nu — asupra unor părți de moșie și sat, neînțelegerile, certurile și judecățile iscate chiar între rude sau între diverși proprietari neînruțiți. Nerespectarea hotărîrilor moșiei de către proprietarii moșilor vecine sau împresurarea unor părți de moșie între coproprietarii Cordărenilor, de asemenea, au determinat emiterea a numeroase documente, din care cele mai importante sînt hotărînicile (doc. 8, 9, 10, 12, 14, 23, 28, 29, 30, 44, 46,

¹ Adăugăm și „neîntreruptă” pentru că se cunoaște situația unor sate care din diferite motive s-au risipit și apoi după o perioadă de timp s-au refăcut pe același loc și cu același nume.

48, 56, 59). Acestea dovedesc evoluția proprietății și a stării sociale și cuprind informații genealogice, de toponimie etc. De asemenea, ele menționează unele evenimente istorice sau fapte cu implicații directe asupra soartei altor documente. Sînt relevante distrugerii voite de acte ca de exemplu în cazul lui Dragotă Săcuianul căruia Ștefăniță Vodă „cînd i-au greșit lui“, odată cu confiscarea moșilor „i-au rupt și privilegiul de cumpărătură“ (doc. 2), sau în cazul rezolvării conflictului dintre Miron Gafenco și Nicolai Talpă de către spătarul Iordache Cantacuzino care, în urma înțelegerii dintre cei doi, le-a luat toate actele și zăpisele vechi și le-a aruncat în foc (doc. 22). Mai multe documente se referă la marea năvălire a tătarilor și cazacilor din anul 1650 asupra Moldovei, menționată drept „prada cea mare din zilele lui Vasilie Vodă“ cînd lui Rugină, fost mare șetrar și nepoților lui „le-au pierit documentele“ (doc. 7) sau drept „prada“ ori „bejenia“, tot din acea vreme, în care nepoatele șetrarului Rugină ziceau că ar fi pierdut o cancă împodobită cu mărgăritare și cu pontale de aur (doc. 10, 12, 18 ș.a.).

Mai reținem faptul că numeroasele hotărnicii ale moșiei Cordăreni analizate pe baza scopurilor, a tehnicilor agrimensurale, procedurii juridice și a înțelesului social al acestora², printr-un calcul făcut de noi, arată că întreaga moșie a Cordărenilor a avut în jur de 2.000 ha.

Alt aspect, ușor sesizabil în documentele Cordărenilor, îl constituie înființarea, în secolul al XVIII-lea, a monopolului feudal asupra lemnului din păduri³, ceea ce a provocat dese conflicte între proprietari și ceilalți locuitori (doc. 25, 33, 38, 39, 49) fapt ce reiese și din motivația aproape identică a emiterii cărților domnești, prin care primilor li se dă dreptul de a-și apăra rediurile și dumbrăvile de tăiere: „au dat jaloabă Afendule, neșușitorii de la Botoșani că are ... o dumbravă care au fost poprită, de n-au avut nime voea să tai lemne sau să o strice, să o darne ... și au fost tot apărâtă, precum au arătat cărți Gospod și de la alți Luminați Domni, iară acum ar fi început unii și alții a face îndrăznială a taie lemn și a face stricăciune ...“ (doc. 27).

Accentuarea exploatării feudale este ilustrată și de fenomenul fugii sau strămutării de pe moșie a locuitorilor: „iar alți oameni ce au fost țărani au murit ... iar alții s-au rășchirat din sat, ce n-am avut de unde-i întreba“, declara la 8 iulie 1670 boierul trimis de domn la Cordăreni să întrebe oamenii cu privire la autenticitatea unui zăpis (doc. 8).

Din unele documente se poate stabili valoarea banilor, a robilor și a lucrurilor în raport cu cea a pămîntului. Astfel, la 1650 și 1656 s-a plătit pentru un loc de prisacă o țigancă și respectiv 30 lei. Peste 50 de ani, în 1701, o altă prisacă, numită și „prisaca Săcuianului“, cu rediuri și pomat valora 35 lei (doc. 5, 6, 11). Gîndindu-ne că conform hotărnicii Moșia Cordăreni avea în jur de 2.000 ha și că pentru acea cancă cu mărgăritare și pontale de aur, al cărei preț a fost stabilit de judecata domnească la 450 lei, Alexandrei Botez și urmașilor ei li s-a luat a șasea parte din moșie (doc. 10, 12 ș.a.) deci circa 350 ha, rezultă că viața și libertatea unui om nu valorau mai mult de 25—30 ha de pămînt, fie el chiar loc de prisacă.

Alte documente aduc noi precizări asupra unor evenimente. Astfel, dania de reîntărire în proprietate a Cordărenilor dată de Petru Rareș lui Dragotă Săcuianul la 1529 (doc. 3) constituie încă o dovadă⁴ că acesta n-a fost ucis de Ștefăniță Vodă la 7 septembrie 1523, așa cum a afirmat M. Costăchescu⁵.

² Henri H. Stahl, *Contribuții la studiul satelor devălmașe românești*, vol. I. Edit. Acad. R.P.R., București, 1958, p. 117—142.

³ În legătură cu acest aspect vezi și V. Mihordea, *Relațiile agrare în secolul al XVIII-lea în Moldova*, Edit. Acad. R. S. România, București, 1968, p. 265—270.

⁴ Vezi și N. Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova (sec. XIV—XVII)*, București, 1971.

⁵ M. Costăchescu, *Documentele moldovenesti de la Ștefăniță Voievod (1517—*

De asemenea, din nici un document nu reiese că hatmanul de Roman, Vasile Roset ar fi stăpînit părți din moșia Cordăreni pe care, călugărindu-se le-ar fi dăruit mănăstirii Doljești, ctitorită de el și de medelnicerul Dimitrie Hudici, așa cum se afirmă în istoricul acestei mănăstiri⁶. Din contră, documentele îl arată pe Dimitrie Hudici, devenit prin călugărie ieromonahul Dionisie Hudici și aflat mereu în certuri pentru tulburare în posesie cu ceilalți proprietari ai Cordărenilor, cu stăpîni ai altor moșii sau cu locuitorii de pe partea sa de moșie, drept stăpîn, la un moment dat, peste mai bine de jumătate din această moșie și deci el este donatorul a ceea ce mai apoi se va numi „Cordărenii mănăstirii“ (doc. 30, 35, 36, 41, 42, ș.a.).

Referindu-se la Cordăreni, Al. Odobescu relatează că pe un șes de lîngă pîrîul Ibăneasa au existat din vechime și pînă la 1840 pereții unui „templu săsesc“ zidit din cărămidă „mai mare decît cea ordinară“ lung de 16,84 m și lat de 10 m, avînd o formă „rotunjită“⁷. Nu cunoaștem ce rost ar fi avut un „templu săsesc“ la Cordăreni. Credem mai degrabă că este vorba despre „biserica de piatră“ — mai probabil ortodoxă decît săsească, menționată lîngă „casele cele vechi“ în documentul nr. 3 din 1598. Oricum, construirea unei biserici de piatră pe moșie ilustrează marea putere economică deținută de vechii stăpîni ai Cordărenilor din secolul al XVI-lea sau al XVII-lea.

Informații despre satul și moșia Cordăreni mai există în cele 25 documente menționate în *Cataloagele documentelor moldovenești* editate de D.G.A.S. precum și în alte 6 publicate în volumul *Documente privind relațiile agrare în veacul al XVII-lea*, vol. II, Moldova, Edit. Acad. R. S. România, București, 1966. La acestea se adaugă acum aceste 58 documente inedite și în plus informațiile cuprinse în catagrafii și recensăminte, în actele isprăvniceiei, prefecturii sau primăriei ori în alte fonduri arhivistice. De aceea, ne exprimăm opinia că în prezent Cordărenii sînt printre puținele sate care dispun de o atît de bogată bază documentară, o adevărată cronică neîntreruptă din secolul al XV-lea pînă în zilele noastre.

Acesta este și motivul pentru care ne-am propus să prezentăm, deocamdată sub formă de catalog⁸ documentele ce le deține Filiala Arhivelor Statului, județul Botoșani referitoare la satul și moșia Cordăreni din fostul județ Dorohoi.

Din totalul celor 59 de documente ale Cordărenilor, 58 sînt inedite, inclusiv două documente în slavo-română*.

1. 1519 (7027) iunie 30. Ștefan vv. Moldovei întărește lui Dragotă Săcuianul, paharnic, satul Cordăreni pe Ibăneasa, sub Dumbrava Înaltă, pe care-l cumpărase în zilele lui Bogdan vv. de la feciorii fetei lui Andreico Cordar, nepoata lui Igan cel Bătrîn, dînd în schimb un sat peste Prut, sub Derecheie unde au fost Vătămănușii

⁵ M. Costăchescu, *Documentele moldovenești de la Ștefăniță Voievod (1517—1527)*, Iași, 1943, p. 133.

⁶ Ath. Vasilescu, *Mănăstirea Doljești*, în „Biserica Ortodoxă Română“, nr. 11/1901, p. 995.

⁷ Al. Odobescu, *Rămășițele antice din județul Dorohoi*, în „Opere complete“, vol. III, București, 1908, p. 162—163.

⁸ Ne referim la faptul că documentele din secolele XVII, XVIII și XIX, încă n-au fost publicate integral căci, după cum se știe, prețiosul corpus complet de documente publicate de Academie în cele două serii *Documente privind istoria României* și *Documenta Romaniae Historica*, seria Moldova, nu depășește anul 1634, iar *Catalogul documentelor moldovenești din Arhiva Istorică Centrală a Statului* editat de D.G.A.S. — instrument de lucru la fel de prețios pentru cercetători — se oprește, deocamdată, la anul 1720. Ritmul mai lent de editare este explicabil avînd în vedere că pe măsură ce ne apropiem de zilele noastre numărul documentelor existente crește din ce în ce mai mult.

* Toate documentele sînt grupate în pachetul XVIII al Colecției de documente de la F.A.S. Botoșani, de aceea nu vom mai repeta elementele comune de cotă, numărul de ordine în care vor fi rezumate reprezentînd și cota documentului în cadrul acestui pachet.

«Căliman și Iachim și Lănian și 380 z'loți tătărești. Îi mai întărește și jumătate din satul Verbia, peste Jijia, cumpărată de la feciorii lui Tulucico, nepoții lui Vlad, pentru 250 z'loți tătărești.

Traducere de pe sîrbie de Teodor Cucorian, hîrtie, difolio (34/22 cm). Ediții : Text slav și traducere, B. P. Hasdeu, *Arhiva Istorică a României* tom. I, p. I-a, 1865, p. 86) Atît textul cît și traducerea sînt parțiale) ; M. Costăchescu, *Documente moldovenesti de la Ștefăniță voievod*, p. 128—134 (nr. 26) ; trad. *Documente privind Istoria României*, Moldova, sec. XVI, vol. I (1501—1550), p. 148—150, (nr. 135) ; rez. *Catalogul documentelor moldovenesti din Arhiva Istorică Centrală*, vol. I, p. 91 (nr. 313).

2 1529 (7037) aprilie 23, *Hîrlău*. Petru Rareș vv. Moldovei întărește lui Dragotă Săcuianul, pentru dreaptă și credincioasă slujbă, satul Cordăreni pe Iubăneasa, sub Dumbrava Înaltă, pe care acesta l-a cumpărat de la Neaga, fata lui Andreico Cordar, nepoata lui Iuban cel Bătrîn, pentru 580 z'loți tătărești, deoarece privilegiul de cumpărătură ce l-a avut de la Bogdan vv. i-a fost rupt de Ștefan vv. „cînd

Documentul nr. 2.

i-au greșit lui și i-au luat și alte sate ale lui“. Credința voievodului și a fiului său Bogdan. Sfat domnesc. Pan Toader logofăt. Serie Dumitru Popovici.

•Orig. slav, pergament (44 × 35 cm — 17 rînduri) rupt la îndoituri pe rîndurile 15—16, sigiliu timbrat.

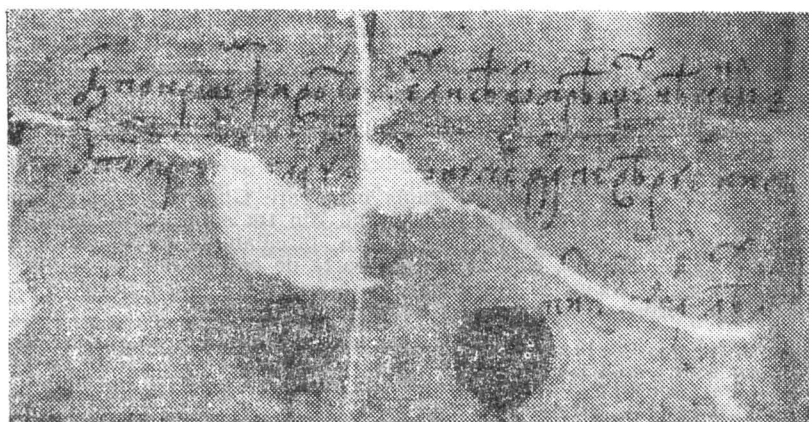
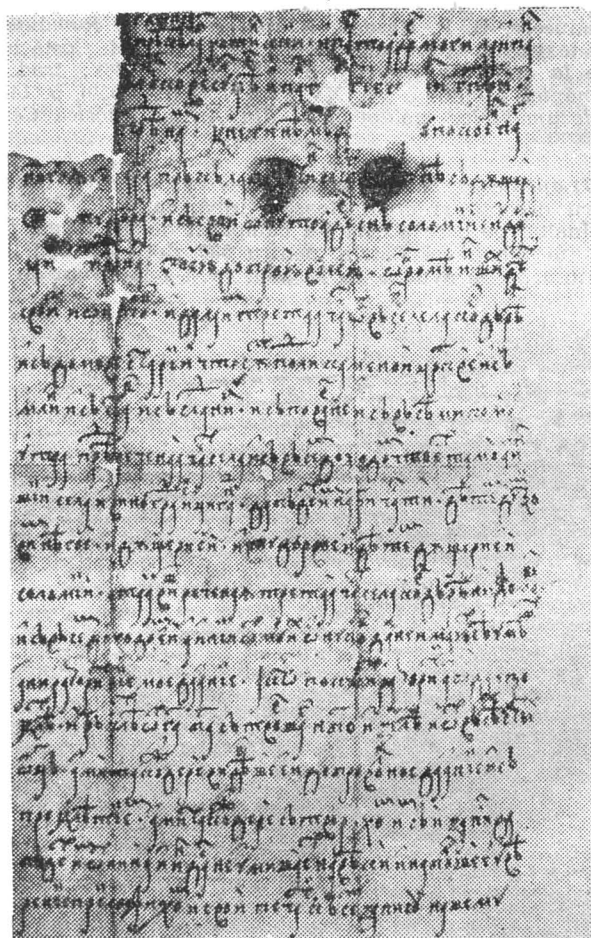
3 1598 (7106) martie 3, *Suceava*. Zapis prin care Gheorghie⁹, pîrcălabul Hotinului, și alți boieri întăresc dania unei treimi din tot satul Cordăreni făcută de Magdalena soția răposatului Neagoe cel Bătrîn, pîrcălab de Hotin, către fiica ei Todora și nepotul ei Toader, fiul Solomeiei, parte pe care o are de la unchiul ei, iar alte sate și vii și țigani să fie împărțite în trei părți egale fiului ei Dumitru Neagoe, fiicei ei Todora și copiilor fiicei ei, Solomeia.

•Orig. slav, hîrtie (33 × 18,5 cm, 23 rînduri), filigran, rupt la îndoituri, lipsuri în rîndurile 1—6 și 21—23, două sigilii inelare aplicate, căzute.

⁹ Numele pîrcălabului de Hotin a fost stabilit după documentele anterioare și posteroare care îl arată a fi Gheorghe.

4 1638 (7146) ianuarie 30, Iași. Vasile vv. Moldovei împuternicește pe Dumitra din Cordăreni să țină și să oprească partea de ocină a lui Lupul câtă are la Cordăreni, la Băloșeni și în alte părți, pentru a patra parte din Zamostea ce i-au zălogit Lupul.

Orig., hîrtie (30 × 18 cm), sigiliu în chinovar, rotund (4,8 cm).

Documentul nr. 3.

5 1650 (7158) aprilie 20, Iași. Vasilie vv. Moldovei întărește lui Isac Cocoranul un loc de prisacă, cu pomi, la satul Cordăreni pe care acesta l-a cumpărat de la unchiul său Toader Arbure dindu-i o țigancă.

Orig., hîrtie (29 × 20 cm), filigran, sigiliu rotund în chinovar (4,8 cm).

6 1656 (7165) decembrie 10. Zapis prin care Isac Cocoranul vinde fratelui său, vornicul Ștefan Rugină, cu prețul de 30 lei, un loc de prisacă în satul Cordăreni, ținutul Dorohoi, loc pe care-l avea cumpărat de la unchiul său Toader Arbure.

Orig., hîrtie (30,5 × 19 cm), filigran, sigiliul în tuș negru al lui Pătrașco Tinta martor.

7 1668 (7176) iunie 12, Iași. Iliș Alexandru vv. Moldovei poruncește boierilor Dumitrașco vtori logofăt, Andrian paharnicul, Gligorașco Gherman fost vornic și Savin fost vornic, Staroste de Cernăuți, să ia mărturii de la oameni buni și megieșii moșiilor, pentru care Rugină, fost șetrar împreună cu nepoții lui, feciorii lui Talpa Cupariu din Cordăreni s-au jeluît că le-au pierit documentele în prada cea mare din zilele lui Vasilie vv.

Orig., hîrtie (31,5 × 20 cm), filigran, sigiliu inelar în chinovar (5,2 cm).

8 1670 (7178) iulie 8, Cordăreni. Scrisoarea biv vornicului Gligorașco Gherman către domnitorul Gheorghe Duca prin care arată că soacra lui Pătrașco de Cordăreni și moașă lui Toader, fiul lui Coste, și-au împărțit acestora moșiile. Menționează că întrebînd, conform poruncii primite în urma pirilor dintre cei doi, pe preotul și pe răzeșii care au fost de față la moartea ei, cînd ea a făcut zapisul, aceștia așa au mărturisit.

Orig., hîrtie (28 × 19 cm), filigran, rupt la îndoiture, rîndurile 12—13.

9 1681 (7189) martie 23, Iași. Carte prin care Gheorghe Duca vv. Moldovei hotărăște ca moștenitorii Dumitrei Ghermăneasa să nu mai aibă pretenții asupra moșiilor și ocinilor celorlalți ci să respecte întocmai zapisul prin care mama și bunica lor și-au împărțit moșiile și anume: Anița, fiica ei, soția lui Coste din lugești, cu Toader și a.ți feciori ai lor să stăpînească a patra parte din satul Zamostea, pe Ceremuș, cu vecini cu tot și o parte din ocină din Căpoteni, ținutul Hotin, iar Dumitrașco Diacul cu frații lui, nepoții Ghermănesei de la fiica ei Paraschiva, căsătorită cu Pătrașco Tițul, să stăpînească a patra parte din a treia parte din Cordăreni, ținutul Dorohoi, o parte din Sinăuți, ținutul Sucevei și o parte din Rohozna, ținutul Cernăuți, și cine va călca porunca va fi certat și globit cu 12 boi.

Orig., hîrtie (42 × 27,5 cm), rupt la îndoiture.

10 1691 (7199) iunie 16, Iași. Carte de judecată prin care Constantin vv. Moldovei hotărăște în pîra lui Pavel Rugină căpitan și Dumitrache Uricariul contra lui Ioan Botez și rudele acestuia pentru o cancă cu mîrgăritare și pontale de aur, și aceștia din urmă să plătească 450 lei sau ca cei dintîi să ia acest preț din moșiile celor din urmă.

Orig., hîrtie (39 × 20,5 cm), filigran, sigiliu octogonal în chinovar.

11 1701 (7210) octombrie 16, Iași. Carte domnească prin care Constantin Duca vv. Moldovei hotărăște ca Pavel Rugină, fost mare șetrar, să ia în stăpînire un loc de prisacă cu rediuri și pomet numit și Prisaca Săcuianului de la Cordăreni, loc al lui Vasile Talpa, pentru o datorie cu zapis a acestuia de 30 lei, pînă cînd se va plăti datoria.

Orig., hîrtie (27 × 20 cm), filigran, sigiliu inelar în chinovar (5,3 cm).

12 1704 (7212) aprilie 3, Iași. Mihai Racoviță vv. Moldovei hotărăște ca Pavel Rugină vel jîcnicer și cumnatul său Dumitrașco Uricariul să stăpînească a șasea parte din satul Cordăreni a feciorilor Alexandrei Botez, drept zălog pentru o cancă cu mîrgăritare și pontale de aur în valoare de 450 lei.

Orig., hîrtie (31 × 22 cm), filigran, sigiliu inelar în chinovar (4,6 cm) rupt la îndoiture, rîndurile 12—14.

13 1707 (7215) aprilie 10, Iași. Constantin Antioh vv. Moldovei poruncește lui Ionașco Isăcescu biv vel șetrar, Constantin Pirvul biv vel șetrar, Sandul Albotă biv clucer și Solomon Izmană căpitan, să cerceteze documentele lui Toader Albotă pitarul și să depună mărturie pentru rezolvarea pîrilor dintre acesta și Dumitrașco Gafenco Uricariul pentru a patra parte din a treia parte din satul Cordăreni, ținutul Dorohoi.

Orig., hîrtie (28 × 20 cm), filigran, sigiliu inelar în chinovar (5,6 cm).

14 1707 (7215) aprilie 10, Iași. Carte prin care Antioh Constantin vv. Moldovei poruncește lui Dumitrașco Gafenco Uricariul să fie volnic a opri și a ține a patra parte din a treia parte din satul Cordăreni, ținutul Dorohoi, partea despre Arbure care a fost a moșului său, Dumitru Gherman, și unde i se află și casa, iar pînă la definitiva alegere a locului Albotă Pitariul să nu are în acel loc.

Orig., hîrtie (29 × 20 cm), filigran, sigiliu inelar în chinovar (5,6 cm).

15 1725 (7234) decembrie, 23 Iași. Mihai Racoviță vv. Moldovei întărește lui Dumitrașco Gafenco Uricariul a patra parte din a treia parte din Cordăreni, ținutul Dorohoi, cu partea din heleșteu și din moară, parte din Sinăuți, ținutul Sucevei cîtă se va alege, a patra parte din Zamostea, ținutul Cernăuți și iarăși a șasea parte întreagă din Cordăreni, partea de jos, cu loc de heleșteu, cu rediu și locuri de prisacă, moșteniri de la mama sa Paraschiva, fiica Dumitrei Gherman.

Orig., hîrtie (49 × 33 cm), filigran, sigiliu timbrat, rupt la îndoituri, rîndurile 24—25.

16 1729 (7237) mai. Grigorie Ghica vv. Moldovei poruncește clucerului Sandu Albotă și lui Toader Cîrstea să meargă și să hotărînicească moșia Cordăreni pe Iubăneasa, partea de jos, ținutul Dorohoi, ce este a lui Dumitrașco Gafenco Uricariul care s-a jeluît împotriva călugărilor mănăstirii Humor, stăpîni ai seliștilor vecine, Vorniceni și Glodeni, și care-i împresoară o bucată de loc, cosindu-i și-n vatra heleșteului ce a fost făcut de strămoșul său Cîrste Săcuianu, mare paharnic, al căruia a fost tot satul Cordăreni.

Orig., hîrtie (32,3 × 22 cm), filigran, sigiliu inelar în chinovar (4,8 cm).

17 1729 (7237) august 19, Vorniceni. Hotărînicia făcută de clucerul Sandu Albotă și Toader Cîrste pentru delimitarea părții din moșia Cordăreni, ținutul Dorohoi, proprietatea lui Miron Gafenco Uricariul, fiul lui Dumitrașco Gafenco Uricariul, de moșiile Glodeni și Vorniceni ale mănăstirii Humor.

Orig., hîrtie (45,5 × 31 cm), rupt la îndoituri, rîndurile 13—15.

18 1731 (7239) martie 12, Iași. Zapis prin care Neculai Talpă biv tretie comis, recunoaște stăpînirea lui Miron Gafenco asupra întregii a șasea părți din satul Cordăreni, cu întreg heleșteul și cu rediuri, ținutul Dorohoi, în schimbul renunțării acestuia asupra unei a cincea părți din a treia parte din satul Răpujeniț, pe Nistru, ținutul Cernăuți.

Orig., hîrtie (49 × 32,5 cm), filigran, rupt la îndoituri, rîndul 25.

19 1831 (7239) martie 12, Iași. Grigore Ghica vv. Moldovei întărește lui Miron Gafenco Uricariul a șasea parte din satul Cordăreni, partea de jos cu întreg heleșteul și locuri de prisăci, așa cum acesta s-a înțeles în fața judecării cu comisul Neculai Talpă.

Orig., hîrtie (48 × 32 cm), filigran, sigiliu în ceară (căzut), rupt la îndoituri, rîndurile 15—19 și 51—55.

20 1731 (7240) septembrie 26. Zapis prin care Constantin Silion, medelnicer dăruiește lui Miron Gafenco Uricariul, casele sale din Cordăreni.

Orig., hîrtie (20 × 16 cm).

21 1731 (7240) noiembrie 5, Iași. Grigorie Ghica vv. Moldovei întărește lui Miron Gafenco Uricariul mai multe părți din satul Cordăreni pe Iubăneasa, ținutul Dorohoi, cu părți din heleșteie, rediuri și locuri de prisăci, așa cum au fost ele hotărînite dinspre moșiile Glodeni și Vorniceni ale mănăstirii Humor de către Sandul Albotă, clucer, Toader Cîrstea din Dămileni și alți oameni buni.

Orig., hîrtie (49 × 32 cm), filigran, sigiliu timbrat în ceară roșie, căzut, rupt la îndoituri, rîndurile 21—24.

22 1731 (7240) decembrie 20, Iași. Mărturie prin care biv vel spătarul Iordache Cantacuzino atestă înțelegerea dintre Miron Gafenco și Nicolai Talpă comisul, ca primul să stăpânească singur a șasea parte din satul Cordăreni contra părților din satul Răpujeniț, toate foste ale Nastasiei Drăcea și cîștigate de familia Gafenco cu judecări la mai mulți domnitori, în schimbul unei cance cu mîrgăritare pierdută de Nastasia; mai atestă că în urma înțelegerii toate actele și zapsul vechi avute de Gafenco și Talpă le-a rupt și le-a băgat în foc.

Orig., hîrtie (34,5 × 22 cm), filigran.

23 1732 (7240) ianuarie 19, Iași. Zapis prin care comisul Neculai Talpă, Ileana și Maria Botez recunosc că au făcut schimb cu Miron Gafenco, renunțînd la părțile lor dintr-o parte din satul Cordăreni pentru partea sa din Răpujeniț.

Orig., hîrtie (20 × 16 cm), filigran.

24 1732 (7240) ianuarie 10, Iași. Grigorie Ghica vv. Moldovei întărește înțelegerea dintre Miron Gafenco Uricariul cu comisul Neculai Talpă, Elena și Maria, soțiile Botezeștilor, ca primul să stăpânească întreaga a șasea parte din satul Cordăreni, ținutul Dorohoi, iar ceilalți părțile din satul Răpujeniț, ținutul Cernăuți, foste ale Nastasiei Drăcea și poruncește ca pe viitor să nu se mai pîrască unii pe alții.

Orig., hîrtie (35 × 22,5 cm), difolio, filigran, sigiliu inelar în chinovar (4,8 cm).

25 1740 (7249) septembrie 13, Iași. Grigore Ghica vv. Moldovei, întărește lui Miron Gafenco dreptul de a-și apăra rediurile cu pomi și locuri de prisăci ce le are în Cordăreni, ținutul Dorohoi, împotriva satelor și odăilor neguțătoarești din jur care-i taie pomii de acolo în loc să meargă la pădure după lemne.

Orig., hîrtie (32 × 21 cm), filigran, sigiliu inelar în chinovar (4,8 cm).

26 1742 (7250) ianuarie 25. Zapis prin care Chiriac Onciul din Vilavice vinde biv vel banului Aristarh Hristoscuos, cu 200 lei jumătate din a treia parte, partea de jos, din satul Cordăreni, ținutul Dorohoi, cu rîmnic de pește și cu parte din rediul cel mic, și cu finat și cu cîmp de arat, parte rămasă lui moștenire de la strămoșul lui, Arbure, ginerele lui Neagoe, pîrcălab la Hotin.

Orig., hîrtie (29 × 21,50 cm), filigran.

26. a. 1742 (7250) aprilie 17, Iași. Biv vel banul Aristarh Hristoscuos atestă că a primit de la stolnicul Miron Gafenco 200 lei, pentru care i-a lăsat în stăpînire partea din satul Cordăreni ce o cumpăraseră de la Chiriac Onciul, nepotul lui Arbure, dîndu-i și zapsul de cumpărătură și un alt zapis vechi, sîrbesc, primit de la Chiriac Onciul.

Orig., scris pe versoul documentului 26.

26. b. 1742 (7250) aprilie 17. Declarația prin care biv vel stolnicul Miron Gafenco arată că cei 200 lei dați de el banului Aristarh Hristoscuos pentru a șasea parte din Cordăreni, partea lui Arbure, erau ai lui Afendule, ginerele său, și deci acea parte de sat să-i rămînă acestuia în stăpînire.

Orig., scris pe versoul documentului 26.

27 1742 (7250) iunie 28, Iași. Zapis prin care Miron Gafenco, biv vel stolnic, dă zestre ginerelei său Afendule și fiicei sale Irina toate părțile sale din satul Cordăreni pe Iubăneasa, ținutul Dorohoi.

Orig., hîrtie (32 × 20 cm), filigran.

28 1746 (7254) mai 12, Cordăreni. Hotărnicia întregii moșii a satului Cordăreni, ținutul Dorohoi și a părților fiecărui coproprietar întocmită de Toader Carp, biv vtori jicnicer și Andrei Balș, spătar.

Orig., hîrtie (44,5 × 17 cm), difolio, filigran, rupt la îndoituri.

29 1746 (7254) iunie 13, Iași. Ioan Nicolaie vv. Moldovei poruncește lui Andrei Balș biv vtori spătar și Ion Izmană, biv vel șetrar, ca împreună cu Toader Carp, jicnicer, să facă din nou hotarnica și stîlpirea moșiei Cordăreni, ținutul

Dorohoi, în așa fel încît partea lui Aristarh, vel spătar, să fie toată la un loc și separată de părțile răzeșilor, spre a nu se mai pricinui gîlceavă.

Orig., hîrtie (31 × 20 cm), sigiliu inelar în chinovar (6 cm).

30 1746 (7254) *iulie 11, Cordăreni*. Hotărnicia moșiei Cordăreni, ținutul Dorohoi, de împărțire și delimitare a jumătății acestei moșii, proprietatea vel spătarului Aristarh, de jumătatea cealaltă a răzeșilor, a lui Afendule Cupețul și a lui Dimitrie Hudici medelnicer, întocmită de spătarul Andrei Balș, biv vel șetrarul Ioan și biv vtori jicnicerul Toader Carp.

Orig., hîrtie (34,5 × 19,5), difolio, filigran.

31 1748 (7256) *august 16*. Carte de judecată făcută înaintea vel vornicului Costache în pricina dintre Miron Gafenco cu verii săi Miron Cuparenco și Ioniță Căpitanul pentru a douăsprezecea parte din satul Cordăreni, ținutul Dorohoi, precum și pentru niște presupuse documente asupra părților din satele Rohozna, ținutul Cernăuți și Sinăuți, ținutul Sucevei, ce le-ar avea Miron Gafenco, care rămîne stăpîn la Cordăreni.

Orig., hîrtie (32 × 22 cm), filigran.

32 1748 (7256) *august, Iași*. Carte de judecată de la Divan în pricina dintre Miron Gafenco, biv vtori stolnic cu rudele sale Miron Cuparenco și Ioniță Căpitanul pentru a douăsprezecea parte din Cordăreni, ținutul Dorohoi, o parte din Rohozna, ținutul Cernăuți și o parte din Sinăuți, ținutul Sucevei; Miron Gafenco rămîne stăpîn la Cordăreni.

Orig., hîrtie (36 × 25 cm), filigran.

33 1754 (7262) *martie 14, Iași*. Matei Ghica vv. îi întărește lui Afendule, negustor din Botoșani niște rediuri cu pomi și locuri de prisăci de la Cordăreni, ținutul Dorohoi, date de socrul său, Miron Gafenco, precum și dreptul de a-și apăra acele rediuri împotriva tuturor acelora ce încearcă a tăia pomii stricînd prisăcile.

Orig., hîrtie (33,5 × 20 cm), filigran, sigiliu inelar în chinovar (4,8 cm).

34 1756 (7265) *noiembrie 8, Cordăreni*. Hotarnica moșiei Cordăreni făcută de clucerul Alexandru Neculce și șetrarul Petraș Cheșcu la porunca domnitorului Constantin Mihai Cehan Racoviță și cererea ieromonahului Dionisie Hudici care cumpărînd jumătate din acea moșie de la vel vistierul Aristarh a dăruit-o mănăstirii Putna împreună cu altă a șasea parte din Cordăreni, baștina sa.

Copie incompletă, hîrtie (41 × 26 cm), difolio, filigran.

35 1757 (7266) *septembrie 27, Iași*. Scarlat Grigorie Ghica vv. Moldovei poruncește biv vel paharnicului Iordache Cantacuzino, biv vel medelnicerului și vornic de Botoșani, Răducanul, biv vel șetrarului Petre Cheșcu și biv vel căpitanului Radul să facă hotarnica părților din moșia Cordăreni, ocolul Botoșani, ale lui Daniil Hudici și ale lui Afendule, negustorul din Botoșani, spre a se curma cearta dintre dînșii.

Orig., hîrtie (31 × 21 cm), sigiliu inelar în chinovar (5 cm).

36 1757 (7266) *noiembrie 17, Cordăreni*. Hotarnica întregii moșii Cordăreni pe Iubăneasa și ale părților din această moșie donate de ieromonahul Dionisie Hudici mănăstirii Putna din părțile lui Afendule, negustor din Botoșani, făcută de biv vel paharnicul Iordache Cantacuzino și alți dregători.

Orig., hîrtie (49 × 35 cm), difolio.

37 1758 (7266) *ianuarie 7, Iași*. Scarlat Grigorie Ghica vv. Moldovei dă dreptul lui Afendule din Botoșani de a lua și duce la Vornicia de Botoșani pe oricine va găsi tăind lemne din dumbrava ce are pe moșia Cordăreni, iar Vorniciei îi poruncește să ia măsurile ce va crede în astfel de cazuri.

Orig., hîrtie (29,5 × 20 cm), filigran, sigiliu octogonal în chinovar.

38 1762 (7270) *martie 1, Iași*. Grigore Ioan vv. Moldovei întărește lui Afendule, negustor din Botoșani, dreptul de a-și apăra dumbrava cu pomi și prisăci, ce-o are pe moșia Cordăreni, ocolul Botoșani, împotriva celor ce ar încerca să taie lemne de acolo.

Orig., hîrtie (30,5 × 20,5 cm), filigran, sigiliu inelar în chinovar (3 cm).

39 1764 *iunie 23, Iași*. Grigorie Alexandru Ghica vv. Moldovei întărește lui Afendule, negustor din Botoșani dreptul de a-și apăra dumbrava cu pomni și locuri de prisacă ce o are pe partea sa din moșia Cordăreni, ocolul Botoșani, împotriva celor ce ar încerca să taie lemne de acolo.

Orig., hîrtie (33 × 23 cm), filigran, sigiliu octogonal în chinovar.

40 1765 *iunie 18, Iași*. Grigore Alexandru Ghica vv. Moldovei întărește lui Afendule, negustor din Botoșani, ginerele lui Miron Gafenco, a șasea parte din satul Cordăreni, cumpărată cu 200 lei de la biv vel banul Aristarh, conform zăpîsului din văleat 7250.

Orig., hîrtie (33 × 23 cm), filigran, sigiliu octogonal în chinovar.

41 1765 *august 17, Iași*. Grigorie Alexandru Ghica v.v. Moldovei învoiește pe ieromonahul Dionisie Hudici a chema pe Afendule, negustor din Botoșani și pe Ilie Cracalie, proprietar pe moșia Miclăușeni, în judecată la Divan pentru împresurarea părții sale din moșia Cordăreni.

Orig., hîrtie (31,5 × 21,5 cm), filigran, sigiliu octogonal în chinovar.

42 1765 *septembrie, Iași*. Grigorie Alexandru Ghica vv. Moldovei poruncește biv vel spătarului Iordache Cantacuzino ca împreună cu alți boieri, răzeși și oameni buni să cerceteze și să hotărînicească moșia Cordăreni de moșiile înconjurătoare; Sipoteni, Miclăușeni, Fărceni și Dumeni, ținutul Dorohoi, spre a se curma certurile și judecățile dintre Ilie Cracalie și Afendule, neguțătorul, cu ieromonahul Dionisie Hudici, deoarece hotărînicile anterioare sînt contestate de aceștia.

Copie legalizată de Judecătoria ținutului Botoșani la 14 ianuarie 1847, difolio, sigiliul în fum al judecătoriei.

43 1766 *iunie 19, Iași*. Grigorie Alexandru Ghica vv. Moldovei poruncește biv vel spătarului Ilie Costache să nu ia în seamă anaforaua Divanului în pricina de judecată dintre Neculai Gafenco, mazil din Cernăuți, cu ieromonahul Dionisie Hudici pentru o parte din moșii și alte pricini deoarece el nu a întărit-o, ci, dacă poate, să-i împace pe baza cercetării documentelor ce au, iar dacă nu, să-i trimită pe amîndoi la Divanul domnesc.

Orig., hîrtie (29 × 20 cm), difolio, filigran, sigiliu în ceară roșie pe jumătate căzut.

44 1766 (7274) *iulie 25, Cordăreni*. Hotarnica moșiei Cordăreni, ținutul Dorohoi, față de moșiile înconjurătoare și a părților din această moșie ale lui Afendule, neguțătorul, de cele ale lui Dionisie Hudici, ieromonah, făcută de spătarul Ilie Costache din porunca domnitorului Grigore al III-lea Ghica.

Copie din secolul al XIX-lea, 4 file.

45 1766 *noiembrie 20*. Zăpis prin care ieromonahul Dionisie Hudici, Afendule Cupețul, Calistrat, egumenul mănăstirii Humor, Ilie Cracalie, Moșan din Miclăușeni și alți boieri și răzeși de pe moșiile Sipoteni, Miclăușeni, Fărceni și Dumeni își iau angajamentul să respecte întocmai hotărele stabilite de Iordache Cantacuzino biv vel spătar și alți boieri și oameni buni, între aceste moșii și moșia Cordăreni, iar cine se va mai ridica împotriva acestei hotărînicii să plătească toată cheltuiala judecăților și hotărînicilor.

Orig., hîrtie (33 × 22 cm), filigran.

46 1766 *noiembrie 26, Cordăreni*. Hotarnica moșiei Cordăreni întocmită de Iordache Cantacuzino, vel spătar, Constantin Virnav medelnicer, Constantin Macri jîtnicer și Petre Cheșco șetrar la porunca domnitorului Grigore al III-lea Ghica pentru delimitarea ei de moșiile înconjurătoare.

Copie scrisă de Iacovachi de la Vistierie, legalizată de vel logofăt, difolio, filigran.

47 1766 (7275) *noiembrie 27*. Raportul boierilor Iordache Cantacuzino spătar, Costachi Macri jîtnicer, Constantin biv vel medelnicer și Petre Cheșco șetrar, către domnitor în care arată că neputînd a-i împăca pe Dionisie Hudici cu Afendule și cu Neculai Gafenco în privința unei jumătăți de heleşteu și a unei dumbrăvi de pe moșia Cordăreni, le-au fixat zi de judecată la Divanul domnesc.

Orig., hîrtie (22 × 24 cm), filigran.

48 1767 *iulie 13, Iași*. Hotărîrea lui Grigore Callimachi vv. pe anaforaua Divanului în judecata dintre Axinia, fiica lui Toader Onciul, cu nepoții ei și Afendule, neguțatorul din Botoșani, pentru a șasea parte din satul Cordăreni; Afendule va rămîne singur stăpîn pe acea parte deoarece ea provine din cumpărare. (Anaforaua din 9 iulie).

Orig., hîrtie (31,5 × 22 cm), difolio, filigran, sigiliu inelar în chinovar (3 cm).

49 1768 *iulie 22, Iași*. Grigorie Ioan Callimachi vv. întărește negustorului Afendule din Botoșani dreptul de a-și apăra dumbrava cu pomi și locuri de prisacă de pe moșia Cordăreni împotriva celor ce îi produc pagube prin tăierea pomilor; se poruncește vornicului de Botoșani să împlinească paguba de la cei prinși sau dovediți.

Orig., hîrtie (30,5 × 21,5 cm), filigran, sigiliu inelar în chinovar (2,5 cm).

50 1774 *octombrie 21*. Zapis prin care clironomii răposatului Afendule, negustor din Botoșani, și ai soției sale Irina, fiica lui Miron Gafenco, își impart averea rămasă de la soții decedați fără copii; partea din moșia Cordăreni, ținutul Dorohoi, revine fraților Irinei, Neculai și Dumitrașco Gafenco.

Orig., hîrtie (33 × 20 cm), filigran.

51 1783 *iulie 3*. Scrisoarea lui Mihail, egumen de Zamostea, prin care îi amintește lui Ilie Cracalie din Miclăușeni că a mărturisit cum că a luat prin impresurare o porțiune din moșia Cordăreni a lui Afendule și-i cere s-o restituie lui Dumitraș Gafenco, clironomul lui Afendule; însemnarea lui Ilie Cracalie că nu tăgăduiește mărturisirea.

Orig., hîrtie (21 × 17 cm), difolio, filigran.

52 1783 *iulie 30*. Mărturia lui Ilie Cracalie din Miclăușeni că prin impresurare nedreaptă a luat și stăpînit o parte din moșia Cordăreni, numită Hirtop, în hotarul moșiei sale.

Orig., hîrtie (35 × 24 cm), filigran.

53 1807 *mai 10, Iași*. Ordinul Departamentului Pricinilor Străine, ca urmare a plîngerii supusului austriac Vasile Gafenco proprietarul moșiei Cordăreni, către Vornicia Botoșani ca să se procedeze la administrarea acelei moșii conform hotărîrilor domnești astfel încît să nu fie nedreptățiți nici locuitorii și nici proprietarii.

Orig., hîrtie, filigran.

54 1814 *iunie 6, Vericeanca*. Act de invoială prin care frații Gafenco își impart moșiile astfel: Andrei Gafenco rămîne stăpîn la Hilișeu, iar Vasile Gafenco la Cordăreni.

Orig. întărit cu sigiliile celor doi frați, două sigilii ale martorilor și două ale Comisiei austriece din Cernăuți, în ceară roșie, 4 file, filigran.

55 1835 *iulie 9, Iași*. Dovadă eliberată de Divanul de Apelație al Țării de Sus în care se atestă că supusul austriac Ioan Gafenco a depus plîngere, prin Agenția Austriacă, împotriva impresurării moșiei sale Cordăreni, ținutul Botoșani, de către vornicul Neculai Dimachi.

Orig., sigiliu în fum al Divanului judecătoresc al Moldovei.

56 1835 *noiembrie 27, Iași*. Mihail Grigorie Sturza vv. întărește anaforaua Divanului domnesc în judecata dintre comisul Ioan Mavromati și Ioan von Gafenco, supus austriac, proprietarul unei părți din moșia Cordăreni, pentru un împrumut de 1500 gaibeni contractat de răposatul părinte al lui Ioan Gafenco de la Ioan Mavromati în anul 1818.

Orig., hîrtie (56 × 39,5 cm), difolio, sigiliu inelar în chinovar (7 cm), semnătura domnitorului.

57 1839 septembrie 1, Zamostea. Contract prin care frații Ioan, Gheorghe și Andrei Gafenco, moștenitorii lui Vasile Gafenco, își împart moșiile Zamostea, Cordăreni, Bănilla, Putilla și Răstoace; Gheorghe Gafenco devine singur proprietar al părții din moșia Cordăreni.

Orig., l. germană, difolio.

58 1846 februarie 12, Dorohoi. Adresa Judecătoriei Ținutului Dorohoi către Starostele Agenției Austriece prin care-l roagă să comunice supusului austriac Iordache von Gafenco, proprietarul moșiei Cordăreni, că hotarul între acea moșie și moșia Vlădeni a supusului austriac Gheorghe von Borce va rămîne precum au urmat din vechime, deoarece strămutarea pietrelor de hotar de către Borce este ilegală.

Copie.

59 1858 mai 3, Cordăreni. Delimitarea și hotărnicia părții din moșia Cordăreni a lui Vasile Bejan de partea lui Gheorghe von Gafenco făcute de Ioan Haubiți, geometrul Districtului Suceava, și de serdarul Costache Misihănescu, asesor al Tribunalului Dorohoi.

Copie legalizată de Judecătoria Ținutului Dorohoi, filigran, sigiliu în fum al judecătoriei.

Sugestii pentru o teorie a valorizării documentului arhivistic

ADRIAN ADAMACHE

De ani și ani de zile, în terminologia noastră a pătruns cuvîntul *valoare* pus în sintagmă cu documentul — valoare a documentului, valoare istorică, valorificarea documentelor, selecționare valorică a arhivei etc.

Și cu toate acestea, în literatura noastră de specialitate și din cîte știm, în cea universală, nu s-au întreprins încercări de clarificare teoretică. Prezenta lucrare încearcă să sugereze cîteva posibile abordări teoretice ale problemei valorii arhivistice.

Valoarea¹ este o relație socială prin care se acordă prețuire unui obiect sau unui fapt (natural, social, psihologic) pe baza unui raport între însușirea lui (a faptului sau obiectului), necesitatea și idealurile sociale ale unei comunități umane.

Se obiectivează esența umană (reflectînd scopurile, proiectele, dorințele, intențiile) prin transferarea lor în produsele activității creatoare, indiferent de specificul de atitudine (etică, estetică, politică).

Axiologia clasică² a definit, la timpul său, valoarea ca un raport între ceva demn de prețuit și un prețuitor, un raport între obiectul valorizat și subiectul valorizator (sau subiect axiologic).

Acest raport este în esență un raport social, după noi, prin ambele elemente raportate căci și obiectul valorizat, deși în ultimă instanță este obiectiv, este o proiecție a unui interes social. Subiectul valorizator valorizează în baza unei experiențe axiologice (eminamente socială de la nivelul proiectului pînă la scara de valori deja acceptată), iar actul de valorizare pe care-l efectuează se constituie la nivelul conștiinței sociale. De fapt fiecare epocă, sistem social, fiecare

¹ Ludwig Grümberg, *Marxismul și teoria generală a valorilor*, în „Lupta de clasă”, seria a V-a, august 1965, p. 60 și urm. studiu ce merită a fi menționat ca una din primele luări de poziție în definirea axiologiei marxiste la noi în țară, definește astfel valoarea :

„Valoarea nu este atributul exclusiv al subiectului (Max Scheler), nici al obiectului (A. Moinong), ci relația lor socială ; în ea se exprimă prețuirea acordată unor însușiri, procese și fapte (naturale, sociale, psihologice) de către o comunitate umană (gintă, trib, clasă, popor, națiune, societate) în funcție de finalitatea specifică fiecărui tip de atitudine umană (etică, teoretică, politică, estetică etc.). istoricește determinată de practica socială”.

² Deși studii valorii este foarte vechi, primele contururi ale noțiunii fiind schițate de filozofia antică — Protagoras, Socrate, Platon, Aristotel și alții — axiologia, ca domeniu filozofic specializat, ca teorie generală a sistemului de valori, apare relativ tîrziu, la începutul secolului nostru. Bazele sale disciplinare le pune Școala neokantiană de la Baden, deși prima referință la axiologie a fost a francezului P. Lapie în 1902. Principalele teorii de orientare idealistă formulate în cursul anilor : teorii psihologice ; 1) concepții personaliste — reprezentanți : Kreibig, Th. Lipps, Ehrenfels, W. Windelband, Schmöller — poziția : valoarea fenomen subiectiv ; 2) Teoria materialistă (sic !) (Caracterizare a lui Petre Andrei în *Filozofia Valorii*) — reprezentanți : Maier, Münsterberg, Heyn — poziția : valoarea însușire a obiectului, deci obiectivă ; 3) teoria simțirii intenționale — reprezentant Max Scheler — poziția : valoarea atribut al subiectului ;

clasă sau grup social, admite numai un anumit sistem de valori și anume acela care-i corespunde; schimbările social-istorice produc perturbații sau chiar modificări ale criteriilor de valorizare ale listei de ierarhizare a valorilor.

În general orice sistem de valori se prezintă bipolarizat (rău-bine, frumos-urât etc.) constituind grade de intensitate valorică și de aici o anumită flexibilitate pentru orice grup sau clasă socială.

Trebuie totuși subliniat că există și valori general-umane (de obicei valori culturale și etice) care depășesc variabilitatea socială sau, mai bine zis, care capătă altă încărcătură ideologică de la o epocă la alta.

Contestarea și apoi părăsirea unei ierarhii valorice și constituirea uneia noi apar în momentul în care se modifică necesitățile materiale și spirituale ca urmare a unor schimbări sociale. Nici o schimbare nu este însă totală și dintr-o dată, cum nici ierarhiile valorice nu sînt statice. Rar contestarea scărilor valorice supune întregul sistem de valori unei critici nimicitoare propunînd noutatea. În primul rînd pentru că există acele valori general-umane care își modifică greu, sau deloc — de la caz la caz — conținutul, apoi celelalte valori sînt mai mult sau mai puțin în anumite raporturi cu primele. De fapt nici schimbările sociale, care generează modificările ierarhiei valorice, nu sînt nici ele abrupte, ci în parcurs.

— Teorii emoționaliste — reprezentanți: J. G. Kreibig, G. Schmoller, Fr. Jold, E. Sauerbeck, A. Meinong; poziții: tot ceea ce e simțit e valorificat și tot ce e valorificat e simțit (Kreibig); sentimentul are rolul determinant în definirea valorii; valoarea e condiționată de dispoziția individuală și de atmosfera socială (Schmoller); psihicul e baza valorii căci numai sentimentele de plăcere și durere au valoare (Jold); „subiectivitatea emoțională” caracterizează valoarea (Sauerbeck etc.), sentimentul — condiția valorii, întrucît acesta determină atitudinea față de existență și non-existența unor obiecte ca valori, raportul obiect-subiect al valorii fiind rezolvat prin „judecata” (Judecata e ... aceea care face legătura între sentimentul valorii și obiectul valorii) (A. Meinong) etc.

— Concepții voluntariste — reprezentanți: Ch. Ehrenfels, F. Krueger, Eisler, Wundt, Schwarz.

Poziții: valoarea întemeiată pe dorință — dorința fiind elementul activ volitiv, iar sentimentul stare primară. (Orice obiect pe care ni-l imaginăm realizat și aducător de fericire este dorit și deci are valoare) (Ehrenfels); valorile „dispoziții către anumite dorinți” (Krueger); valoarea e un scop pus de voință (Eisler, Wundt etc.).

— Concepții metafizice — reprezentanți: Münsterberg, Ed. v. Hartmann. Poziții: Valoarea — efort al voinței pure, libere (Münsterberg); valoarea în dependență de un scop, acesta din urmă determinînd calitatea valorii (Hrtmann).

În axiologia contemporană idealistă pot fi identificate trei tendințe:

— Teoria epistemologică a valorilor. Reprezentant: H. Rickert. Poziție: valorile nu pot fi cercetate prin mijloace științifice, ele existînd într-un „imperiu transcendent al valorilor”; realitatea istorică este „obiectivarea unor valori”.

— Teoria fenomenologică. Reprezentanți: Max Scheler, Nicolai Hartmann și Louis Lavelle. Poziție: Valoarea un „apriori emoțional”; axiologia este „o metafizică a sensibilității și voinței” (Lavelle).

— Teoria sociologică. Reprezentanți: E. Durkheim, C. Bouglé. Poziție: judecățile de valoare nu înseamnă numai stabilirea unor preferințe subiective, ci reprezintă și realități ce țin de „reprezentările colective”; anunțarea unei valori presupune o bază de idealuri care au înăpoia lor forțe reale și active, forțele colective (E. Durkheim).

În afară de acestea, există în gîndirea contemporană și o serie de abordări nihiliste care neagă existența valorii și a bazei sale reale (A. K. Saran, M. Heidegger, R. Lacombe etc.).

Pe bună dreptate remarcă, încă din 1918, Petre Andrei, că de problema valorii s-au ocupat mai mult economiștii, eticienii și juriștii și bineînțeles s-au apropiat mai mult de problemele valorii speciale. Acest lucru se constată și în axiologia marxistă, unde atenția a fost atrasă mai mult de problemele istorico-economice și ale practicii revoluționare. Abia în ultimele decenii au început să apară unele abordări teoretice axiologice. Cităm, în țara noastră pe academicianul C. I. Gulin, N. Kallos, A. Roth, L. Grümberg, I. Pascadi, Al. Tănase etc.

În fine, mai trebuie subliniat că cercetarea axiologică a apărut ca o încercare de depășire a prezentului prin stabilirea sensului de dezvoltare, căci criteriile axiologice sînt dinamice, schimbîndu-se dialectic potrivit evoluției sistemului social. Este în interesul nostru, al celor care vehiculăm valori istorice, valori „după care urmașii vor caracteriza timpul nostru”, cum spunea Petre Andrei³, să putem defrișa aceste tendințe de dezvoltare a sistemului axiologic pentru a asigura viitorului baza documentară neamputată prin stricta limitare la prezent.

Valoarea arhivistică este o valoare cognitivă și de aceea sîntem nevoiți să stabilim punctele de contact dintre planul gnoseologic și cel axiologic.

În momentul în care omul a deținut cel puțin două informații aflate în același plan gnoseologic, el a fost nevoit să valorizeze, să stabilească prioritatea uneia față de cealaltă, să constituie astfel o scară de valori, să facă o selecție prin care a tranșat valoarea de nonvaloare, sau diferența de grad valoric între cele două.

Rezultă așadar că valorizarea este un element sine-quantum al cunoașterii (fără o ierarhie valorică, cunoașterea ar fi un haos de date). În același timp, nivelul gnoseologic delimitează corectitudinea valorizării.

Interferența planurilor oferă, după părerea noastră, cadrul teoretic și metodologic ideal pentru cercetarea mutațiilor reciproce și a formelor în care se produc. „Pentru o istorie viitoare a civilizației epocii noastre — scrie undeva Ion Pascadi⁴ — este cu atît mai importantă surprinderea lor (a mutațiilor — n.a.), consemnarea expresiei pe care o îmbracă pentru a servi unei reconstituiri a dimensiunilor timpului pe care-l trăim”.

Omul este, în fond, principalul factor de modificare a timpului și spațiului său (figurat), iar modificarea o face prin cunoaștere. Dar tot prin cunoaștere creează valori și valorile îl creează pe el însuși. Nici una dintre acestea nu se fac însă în afara societății, în afara practicii sociale. Trăind în condiții date, cunoscînd realitatea dată, asimilînd un anumit nivel dat de cunoștințe, el acționează condiționat de finalitatea poziției sale sociale. Nu minimalizăm în acest fel independența preferințelor, nu impunem limite în perfecționare, nu minimalizăm nici dinamica internă de dezvoltare a valorii — aflată ea însăși într-un proces permanent de dezvoltare — valorile autentice nu produc ele înseși noi criterii de apreciere? —, nu facem altceva decît să subliniem că socialul „acționează ca un sistem selectiv pe bază de autoreglare, în care intervin grupele, clasele, trecutul axiologic și tabla de valori în funcție”⁵.

Abordînd, ca demers metodologic, o analiză stadială, același I. Pascadi a ajuns la un model teoretic foarte interesant privind modul de constituire a valorilor. Consideră el — pe bună dreptate — că succesiunea etapelor este următoarea :

In : $\rightarrow N \rightarrow Id. \rightarrow C \rightarrow V$

(În care In = interese nedefinite și neprecizate ; N = necesități ; Id = idealuri ; C = creație ; V = valoare)⁶.

După cum se remarcă sistemul propus reprezintă un lanț de dependențe, în care orice verigă poate anula procesul început. Dar întrucît între cele două capete ale lanțului distanța de timp poate fi destul de mare, există posibilități de influențare a planului axiologic la niveluri diferite.

³ P. Andrei, *Filozofia valorii*, București, 1945, p. 183.

⁴ I. Pascadi, *Dinamica stadială a funcționării valorilor — principii metodologice*, în „Civilizația socialistă și valorile ei”, Edit. Științifică și enciclopedică, 1904, p. 138, vezi și P. Andrei, *op. cit.*, p. 196.

⁵ *Ibidem*, p. 47.

„În clipa în care diverse nevoi și interese creează țeluri, scrie Pascadi⁷, întruparea în imagini mentale concret-sensibile, sau în idealuri care conturează reprezentări mai mult sau mai puțin precise, ne aflăm în pragul domeniului proiectului...”, iar proiectul, prin funcția sa socială poate interveni „activ și eficient în procesul formării noii table de valori”⁸.

Desigur nu se poate confunda intenția cu realizarea, dar având amândouă semnificație axiologică, este bine să ținem seama de ele ca probabilități de influențare.

Nu am fi prezentat toate aceste aspecte teoretice, dacă în activitatea arhivistică de zi cu zi, mai mult sau mai puțin conștient, arhivistul nu s-ar confrunța cu ele. Lucrind și acționind cu valorile el este legat de epoca și sistemul axiologic existent. Pe de altă parte însă, este obligat să sesizeze posibilele proiectii ale viitoarelor valori căci lucrează cu documentele „după care urmașii vor caracteriza timpul nostru”.

Trecind de la general la particular, sintem obligați de economia discursului să ne referim și la valoarea istorică sub aspectul ei specific.

Primele încercări de constituire a unor sisteme filozofice ale istoriei aparțin Sf. Augustin — istoria urmărește triumful bisericii pe pământ — dovadă a dependenței de epocă a sistemelor axiologice! —, lui Otto von Freising în secolul al XVI-lea, apoi lui Bossuet în secolul al XVII-lea, Bonald în secolul al XVIII-lea, etc. ...

Voltaire, în *Essai sur les mœurs et l'esprit des nations*, vorbește cel dintâi despre o filozofie a istoriei, dar concepția modernă începe odată cu Montesquieu.

La începutul secolului nostru intervin și discuțiile în jurul definirii noțiunii de valoare istorică. Intâietatea o are Windelband, cel care introdusese și termenul de „axiologie”. În 1904 el publică articolul *La science et l'histoire devant la logique contemporaine*, unde arată că „istoria nu este posibilă decât dacă se servește de concepția valorii, care trebuie considerată ca scop al ei”⁹. Istoria fiind o știință „idiografică” (studiază fapte individuale) aflată în opoziție cu științele nomotomice (științele naturii care au, ca obiect de studiu, legile).

N. Rickert, din aceeași „nouă școală de la Baden”, considera că deosebirea între esențial și neesențial este o raportare teoretică a obiectului istoriei la valori. Pentru el expunerea istorică devine științifică prin raportarea la valoarea supremă (imperiul transcendent al valorilor) necondiționată — valoarea culturală — și în istorie valoarea trebuie recunoscută de absolut toți indivizii pentru a servi drept criteriu de organizare ...¹⁰.

A. Grotenfelt este cumva mai apropiat de concepțiile moderne privind istoria. Susținea el că valoarea nu condiționează decât alegerea materialului, ceea ce nu distruge caracterul științific al istoriei. Dar mai departe crede că istoricul, în alegerea materialului, nu simte „trebuință de a-și clarifica propriul lui procedeu”¹¹, ceea ce este un non-sens.

Poziții nihiliste vor adopta Riehl și Xenopol, la noi, care nu admit valoarea ca element al istoriei.

Neașteptat de modern și de realist se manifestă Petre Andrei (și asta în 1915, anul în care scrie *Filozofia valorii*, deși ea va fi publicată abia după trei-

⁶ *Ibidem*, p. 50.

⁷ *Ibidem*, p. 52.

⁸ *Ibidem*, p. 51.

⁹ W. Windelband, *op. cit.*, în „Revue de synthèse historique”, Tome IX, Paris, 1904, p. 138; vezi și P. Andrei, *op. cit.*, p. 196.

¹⁰ P. Andrei, *op. cit.*, p. 196.

¹¹ *Ibidem*, p. 197.

zeci de ani). Combătându-l pe Windeband, filozoful român notează: „Nu trebuie redusă valoarea (istorică) numai la morală ... Istoricul nu este numai un colecător de fapte, căci faptele ... prin ele nu au nici o importanță ...”¹². Și îl citează pe N. Iorga, după cuvîntul de recepție la Academie; „Interpretările sale (ale istoricului) se opresc asupra unor fapte, sau grupe de fapte, asupra unei fărîmi de viață mai restrînsă, sau mai întinsă. Afară de dinsele e o concepție generală care atinge chemarea-științei sale, scopurile pe care trebuie să le servească ... sensul pe care-l atribuie domeniului mai vast asupra căruia se îndreaptă studiile sale ...”.

De aceea, Petre Andrei pledează pentru necesitatea valorii istorice, pentru ancorarea ei în viața socială, pentru valoarea istorică ca valoare socială ... „Omul și faptele lui sînt considerate ca istorice numai întrucît interesează societatea”.¹³

În concluzie, valorile stabilite de istorie sînt valori ale cadrului social, în care pulsează viața socială¹⁴.

În activitatea sa, arhivistul săvîrșește o valorizare în două ipoteze de lucru și la două niveluri axiologice diferite: a) în valorificare, unde selectează documentele la nivelul tablei de valori acceptate și consacrate de epoca sa; b) la selecționare unde, cel puțin teoretic, acționează în limitele proiecțiilor valorice.

Prima ipoteză de lucru nu prezintă nimic spectaculos. El se conformează cerințelor epocii în care trăiește, nevoilor istorice ale societății istorice date. Cum documentul arhivistic este un suport de informație în care primează informația ca bază juridică, sau științifică, pentru o reconstituire, avem de a face cu un traseu linear în care interesul istoric, produs în baza unui ideal social, permite creația în stabilități valorice deja verificate și adoptate.

Cea de a doua ipostază de lucru este mult mai dificilă din punctul de vedere al valorizării. Nu mai avem de-a face cu un teren sigur, perfectat de o experiență, cu o ierarhie valorică bine definită, stabilizată. Arhivistul e chemat să valorizeze pe baza unor tendințe în curs, să prevadă, conform legilor generale axiologice, dezvoltarea unor noi valori și, de aici, să le asigure baza documentară.

Nu este cazul să repetăm aici, argumentele atît de cunoscute și reale ale necesității selecționării, bineînțeles „nici un muritor nu se poate dovedi în stare să prevadă viitorul” cum spunea Isocrate, dar nici să acceptăm totul ca un fatum.

Propunem, în consecință, trei caracteristici de valorizare, fără pretenția epizării sau generalității lor, mai mult ca modele de lucru, pornind chiar de la definirea marxistă a valorii:

1. Încărcătura informațională în documentul arhivistic (obiectul valorizat).
2. Dialectica interesului pentru documentul arhivistic și a tendințelor istoriografice (proiectele valorice — subiectul valorizator).

3. Idealurile social-politice economice și culturale în dezvoltarea și incidența lor asupra valorilor istorice (relația socială obiect-subiect axiologic).

1. După încărcătura informațională, documentele sînt de două feluri: documente primare și documente secundare¹⁵. Documentele primare conțin informația nuda, neprelucrată; documentele secundare conțin informația cumulată din mai multe primare și analizată. Cea din urmă nu le selecționează în mod absolut pe primele pentru că, în primul rînd, documentul secundar înseamnă o apreciere a informației și nu totdeauna obiectivă, în al doilea rînd, documentul

¹² *Ibidem*, p. 200.

¹³ *Ibidem*, p. 201.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ Avramescu A. și Cîndea V., *Introducere în documentarea științifică*, București, Edit. Academiei R.P.R., 1960, p. 90.

secundar poate să nu selecteze informația considerind-o subiectivă, sau neconcludentă. În fine, sînt documente în care însuși suportul este chiar obiectul cercetat¹⁶.

În valorizarea unui document trebuie să se aprecieze toate elementele, inclusiv cele de formă. Iată un exemplu: o împuternicire dată unui anume Costache Bordeanu în 1854 pentru a prelua două căruțe de la Obștescul Sfat orășenesc al Bucureștiului¹⁷. Prin conținutul lui, documentul este selecționabil. O analiză a grafiei îi dă un loc aparte și o importanță istorico-documentară apreciabilă. Documentul datează din perioada scrierii de tranziție. Creatorul documentului este, probabil, un mărunț funcționar al Sfatului orășenesc, dar un om cu ceva carte care încearcă să adopte scrisul cu *caracterele literale latine*. La jumătatea textului, însă, uită de buna intenție, și în graba mîinii trece la scrierea cu litere chirilice. E, deci, un document semnificativ pentru lupta care s-a dat pentru reformarea alfabetului limbii române. El are, în cazul acesta, valoare pentru paleograf, istoric limbii literare, pentru istoricul culturii românești.

Calitățile informaționale ale unui document trebuie să se facă în funcție de fond, de structura instituției creatoare și de fondurile adiacente. Se întîmplă de multe ori ca aceeași informație să apară într-o suită de documente din același fond și din fonduri diferite. Spre exemplificare: un fapt oarecare, de natură jandarmerească. Apare la nivelul postului, secției — sau sectorului —, legiunii, inspectoratului regional, inspectoratului general, cabinetului Președinției Consiliului de Miniștri etc. Problema care se pune este unde informația are o valoare mai mare? Autenticitatea — la nivelul postului; generalitatea — la nivelul Președinției Consiliului de Miniștri.

2. Windelband scria că istoria este ansamblul amintirilor umanității¹⁸. Dar unde încep amintirile? Este o chestiune de psihologie socială a amintirii. Cercetările de teoria informației întreprinse în ultimul timp au reliefat valorizarea prin interacțiunile dintre timp, interes public, memoria unei generații, mediu social, posibilitățile de transmisie.

Astfel, un eveniment sau un fapt sau o informație despre acestea se valorizează în timp, în trei etape distincte: o primă etapă (0—50 de ani de la eveniment) interesul public a scăzut pentru că memoria generației funcționează la un nivel ridicat existînd posibilități de transmisie directă (prin grai, amintire, retrăire individuală) sau indirect prin scris, în funcție de mediul social divers în care se propagă; o a doua etapă (50 — 70 de ani) în care interesul public începe să crească ridicîndu-se o altă generație care nu a trăit evenimentul, dar există încă membri ai generației precedente care pot face transmisii pentru uz general indicate (numai prin scris) și/sau directe (viu grai înregistrat magnetic), deja însă într-un mediu social larg; în a treia etapă interesul public scade la un mediu social restrîns profesional (specialiștii), memoria generației încetînd, transmisia se face numai indirect.

Pe de altă parte, un alt element de cercetat în traseele axiologice ale subiectului valorizator este urmărirea tendințelor istoriografice actuale, tendințe care creează necesitatea, și de aici, valorizarea documentului arhivistice.

În ultimul deceniu, pe piața cărții istorice s-a manifestat un interes crescînd pentru istoria faptului mărunț, care, prin acumulare, permite reconstruirea, de mari proporții, a vieții oamenilor dintr-o perioadă istorică dată — cunoscutele serii de *Viață cotidiană în ...* sau pentru monografia unui eveniment (C. Ryan, Ford, Zîncă) sau pentru decupajele de timp care permit o pătrundere analitică a complexului de intercauze ce generează evoluția istorică.

¹⁶ *Ibidem*, p. 109.

¹⁷ Arh. St. Buc., fond Primăria Municipiului București, dosar 18/1854, f. 31.

¹⁸ W. Windelband, *op. cit.*, p. 136.

O tendință manifestată este și aceea a monografiilor și biografiilor, a studiilor de istorie locală ...

Odată cu specializarea disciplinară provocată de creșterea informației științifice, se poate remarca un interes sporit pentru istoria științelor particulare, cît și pentru istoria relațiilor interdisciplinare.

Un alt obiectiv al istoriografiei contemporane pare să fie reinterpretările unor vechi manuscrise și documente, dincolo de învelișul lor stilistic, pentru recuperarea unor realizări științifice pierdute în timp ...

Bineînțeles rămîn în funcție prioritățile valțrice consacrate ...

3. Dezvoltarea unei relații nu depinde numai de creșterea elementelor aflate în relație, cît și de necesitatea raportării unora la celelalte, de nivelul, intensitatea acestei raportări : necesitatea raportului între obiect și subiect este bivalentă. Obiectul valorizat trebuie să ofere valoare ; în vreme ce subiectul trebuie să găsească valoare în primul element. Numai atunci apare raportul între ele. În cazul valorii istorice — folosite de arhivistică — necesitatea raportării are ca specific, credem, similaritatea între experiența istorică și problemele lumii valorizatoare — *dux vitae*, cum o numeau anticii. Cînd faptul istoric oferă un precedent, el este valorizat, cînd nu, el se poate pierde. Oricum, e dificil de stabilit momentul de incidență, căci între necesitate și constituirea valorii mai trebuie să funcționeze două elemente (potrivit modelului Pascadi), idealul și creația (interpretarea informaticii și punerea în lumină prin lucrarea istorică).

În ceea ce privește intensitatea raportării între obiectul valorizat și subiectul valorizator, variabilă și ea, preponderența o are cel de-al doilea element al relației. El este inițiatorul relației și stabilește gradul de intensitate.

În domeniul valorii istorice, istoricul — deci subiectul valorizator — folosește faptul istoric nu pentru el în sine ci pentru a dezvălui semnificațiile faptului, valorizînd potrivit permanențelor din scara de valori sau sugerînd revalorizări pentru o nouă scară de valori, conform idealurilor noii epoci.

În atare condiții, arhivistul este chemat să sesizeze tendințele și idealurile valorice, uneori slab definite, printr-o muncă de permanentă analiză a fenomenelor politico-ideologice care apar pe plan mondial, iar selecționarea trebuie văzută ca o muncă de maximă răspundere, de atență și permanentă analiză și confruntare de idei.

Dorim să subliniem două aspecte metodologice : să sugerăm o posibilă teorie a valorii documentelor, mai mult o listă sumară, de altfel, a problemelor și a implicațiilor lor practice, pe de o parte, pe de alta, din necesități de didactică a discursului, am făcut uneori o disociere între conținut și formă, disociere care, în realitate, nu există, cele două elemente fiind dialectic legate.

Un falsificator de documente și hrisoavele false ale orașelor Țirgoviște (1640) și Pitești (1438)

MARCEL DUMITRU CIUCA

Este îndeobște cunoscut că, din totdeauna, autorii și beneficiarii falsurilor documentare au urmărit obținerea de venituri bănești, bunuri materiale, privilegii, ranguri de noblețe etc. Zicala „ai carte, ai parte” era expresia unei realități care îi făcea pe cei care nu aveau „carte” să suporte necazuri dintre cele mai grele, ceea ce îi determina ca, prin orice mijloace, să încerce să obțină atestatele drepturilor lor. Într-o asemenea situație deosebită s-a aflat obștea orașului Țirgoviște în prima jumătate a secolului al XIX-lea, când a fost pe punctul de a-și pierde ocina și drepturile pe care le avusese, din cauză că nu deținea hrisoavele de moșie care le consfințeau. În aceste împrejurări a apărut un falsificator care s-a oferit să ajute pe Țirgovișteni să iasă din impas, oferindu-le ceea ce ei căutau cu ardoare: hrisovul dat de Matei Basarab pentru moșia orașului lor.

În prima jumătate a secolului al XIX-lea, locuitorii orașului Țirgoviște au avut de luptat de două ori pentru apărarea moșiei obștești: prima dată în timpul domniei lui Alexandru Suțu (1818—1820) și a doua oară în împrejurările călcării ei de către boierii Văcărești¹.

Situația creată Țirgoviștei în timpul domniei lui Alexandru Suțu se încadrează într-un fenomen mai larg ce se manifesta în Țara Românească și Moldova în perioada de la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul celui de al XIX-lea, în urma căruia crește numărul orașelor și Țirgurilor dependente².

Cele întimplale, în domnia Suțului, în vechea capitală a Țării Românești au impresionat opinia publică și au fost relatate de contemporani³, iar acțiunea

¹ Radu Gioglovan, *Două procese pentru apărarea moșiei orașului Țirgoviște în sec. XIX*, în „Studii și articole de istorie”, II, 1957, p. 459—480.

² *Istoria României* (tratat), III, București, 1964, p. 679. Vechi orașe libere cad în dependența feudală în această perioadă. Așa a fost cu moșiile orașelor: Ploiești (1775), Craiova (1764), Birlad (1757) etc.

³ Sint cunoscute relatările consulului austriac din București, Fleischhackl von Hakenau, către Metternich (*Documente privind istoria României, Colecția Eudoxiu Hurmuzaki* (seria nouă), vol. II (*Rapoarte consulare austriece*, 1812—1823, ed. acad. Andrei Oțetea, București, 1967, p. 591—593, 619—621), cit și cele ale secretarului consulatului rusesc, Ignatie Iakovenko. (Acesta și-a publicat corespondența din București în lucrarea *Moldavia i Valahia vâ 1820 po 1829 godâ*, Petersburg, 1834. Conținutul scrisorilor a fost cunoscut specialiștilor români din rezumatele lor, comunicate de economistul Ludovic Cozma, în *Moldova și Muntenia de la 1820 până la 1829 — în 53 de scrisori. Traducere și prescurtare din rusește*, în „Neamul Românesc Literar”, an II, 1910, nr. 32, p. 499—506; nr. 33, p. 515—519; nr. 36, p. 569—573; nr. 37, p. 586—589; nr. 38, p. 595—602, după care au fost reluate de Gh. Bezviconi, în *Călători ruși în Moldova și Muntenia*, București, 1947, p. 201—252). Cronicarii Naum Rîmniceanu (vezi în „Biserica Ortodoxă Română”, XIII (1889—1890), p. 275—276) și Zilot Românul (vezi *infra*, nota 5), Ion Ghica (în *Scrisori către V. Alecsandri*, publicate de C. I. Bondescu și D. Mărăci-neanu, București, 1940, p. 222), ca și francezul J. Vaillant (în *La Romanie, ou histoire, langue, littérature, orographie, statistique des peuples de la langue d'or, ardialens, vallaques et moldaves, résumés sous le nom de romans*, II, Paris, 1844, p. 305—306) redau evenimentele de la Țirgoviște.

țirgoviștenilor pentru apărarea moșiei lor a fost apreciată de istorici drept „cea mai violentă și cea mai caracteristică luptă a orașenilor împotriva stăpînilor feudali”⁴.

Domnul Alexandru Suțu, așa cum arată și cronicarul contemporan Zilot Românul⁵, motiva acțiunea sa astfel: că „acest oraș Țirgoviștea nu ar fi avut seneturi de stăpînire a moșiei sale, ci ar fi hrăpire și, ca un lucru ce rău să stăpînește de țirgovișteni, să li să ia și, de vreme că rămîne apoi moșie slobodă, să o stăpînească Măria Sa, ca un domn și stăpînitor ce este, căci tot ce este slobod (zicea prepuitorii și adăoga, a întări cuvîntul, și Măria Sa) domnesc să cheamă”⁶. Țirgoviștenii pretindeau că stăpînesc moșia de veacuri, fiind dobîndită de strămoșii lor prin fapte de vitejie, și reclamau că deși cîndva fusese moșie domnească, domnul nu avea dreptul să-i îndepărteze de pe ea, căci o stăpîniseră de sute de ani, adică de mult mai mult decît prevedea chiar legea romană de prescripție a proprietății⁷. Dar ei nu aveau documentele care să le ateste stăpînirea. Cînd delegația celor 120 de țirgovișteni a ajuns la palatul domnului, în 20 octombrie 1820, boierii au cerut să vadă documentele pe care se întemeia plîngerea lor, pentru ca să dea o hotărîre definitivă conformă cu acestea. Delegații socotînd că actele moșiei orașului lor se află la marele postelnic, l-au pus pe acesta să jure în fața altarului că nu sînt la el⁸.

Sprijinit de partida sa din rîndul boierilor și în înțelegere cu Pini, consulul general al Rusiei la București, prin pedepsirea conducătorilor țirgoviștenilor ajunși la București, Alexandru Suțu a reușit să obțină iscăliturile delegaților orașului pentru cedarea moșiei. Noua situație nu a durat mult, căci, după moartea lui Alexandru Suțu, la 18 ianuarie 1821, două delegații de țirgovișteni au venit la București pentru moșia orașului lor și au cerut de la văduva doamnă Eufrosina Suțu „iscăliturile ce în silă ni li-au luat potrivnicii noștri, cum și două hrisoave, unul al răposatului întru fericire Matei Basarab voevod și altul al răposatului întru fericire Constantin Brîncoveanu voevod”⁹. Văzînd că se tergiversează rezolvarea doleanțelor lor, o nouă delegație, de 400¹⁰ de țirgovișteni se înfățișează boierilor ocîrmuitori ai Țării Românești cerînd înapoierea moșiei, iscăliturile luate cu forța și hrisoavele domnilor Matei Basarab și Constantin Brîncoveanu, care „de nu vor fi la Măria Sa Doamna date, dumnealui vornicul Nicolae Golescu să răspundă dumneavoastră unde le-au dat, avînd bună încredințare de la părinții noștri că la dumnealui răposatul ban Golescu au fost și că acele hrisoave, fiind cu mari blestemuri, ne-au ferit dumnealui răposatul de bănuiala ce aveam la

⁴ *Istoria României*, III, p. 681.

⁵ Scrierea lui Zilot Românul — *Domnia a treia a lui Alexandru vodă Suțu, ce i să zicea și Dracache* — publicată de Gr. Tocilescu, în *Scrierile inedite ale lui Zilot Românul*, „Revista pentru Istorie, Archeologie și Filologie”, an III, vol. V, 1885, p. 58—88, în care vorbește pe larg despre acțiunea țirgoviștenilor, a fost folosită mai puțin de cei care s-au ocupat de evenimente. Cronicarul bucureștean dă și unele episoade mai puțin cunoscute, cum sînt, de exemplu: încercarea lui Suțu de a lua moșia unor mahalale bucureștene, sau înîlnirea și consultările delegaților țirgovișteni sosiți în capitală, cu bucureștenii, „oameni de toată treapta, iar mai ales din cei mai mici arși și pîrlîți în feluri de chipuri”, fiind vorba despre un moment de solidarizare a locuitorilor celor două orașe. Pentru identificarea lui Zilot Românul vezi: M. D. Ciucă, *Adevărata identitate a lui Zilot Românul*, în „Manuscriptum”, 3/1980, p. 167—173.

⁶ Gr. Tocilescu, *Scrierile inedite ale lui Zilot Românul*, p. 80.

⁷ Ignatie Iakovenko, *Moldavia i Valahia*, p. 2.

⁸ J. Vaillant, *op. cit.*, II, p. 305—306.

⁹ V. A. Urechia, *Istoria românilor*, XII, București, 1898, p. 484.

¹⁰ Consulul austriac din București, Fleischhackl, dă cifra de 300 deputați (*Documente Hurmuzaki*, II, p. 619—621, doc. nr. 614).

Măria Sa domnul Caragea¹¹. Doamna Eufrosina a trimis hîrțile privitoare la moșia orașului Tîrgoviște, într-un plic; la Divan, care, la 18 februarie 1821, a hotărît ca ocina să fie din nou în stăpînirea obștei orașenești. În aceeași zi, de față cu peste 50 de delegați tîrgovișteni, toate documentele prin care se înstrăina moșia orașului lor au fost arse chiar în Divan, poruncindu-se logofătului de Țara de Sus să le scoată și din condicile Divanului¹². Este evident însă că între documentele arse nu s-au aflat și acelea pe care le invocau orașenii în sprijinul drepturilor lor asupra moșiei — respectiv hrisoavele de la Matei Basarab și Constantin Brîncoveanu. În ceea ce le privește pe acestea, Fleischhackl von Hakenau arată că, în aceeași zi, mitropolitul, cu încuviințarea doamnei, a dat o declarație publică, sub amenințarea cu afurisenia, potrivit căreia oricine deține sau are știință de documentele care aparțin din vechime tîrgoviștenilor să le înapoieze sau să dea în vileag pe tănuitor. El găsește că astfel s-a dat deplină satisfacție tîrgoviștenilor care nefîrțiziat se vor înapoia acasă. La 7 martie 1821, consulul austriac scria lui Metternich că deputații tîrgovișteni s-au înapoiat acasă¹³.

Domnitorul Grigore Ghica, la 10 februarie 1825, dă tîrgoviștenilor un hrisov prin care le întărește moșia orașului lor, în urma constatării, din hrisoavele bisericilor domnești din Tîrgoviște și din hotărîrea caimacamlor din 18 februarie 1821, că ea a fost „slobodă din vechime, pe seama orașanilor de acolo și stăpînindu-se de dinșii de ani nenumărați, liniștit și nesupărați”¹⁴.

Hrisoavele de la Matei Basarab și Constantin Brîncoveanu, pe care se bazau tîrgoviștenii în cererea drepturilor lor, nu au apărut niciodată. La 19 august 1831, Comitetul Carantinelor cerea Marii Logofeții a Dreptății să-i trimită o copie după „hrisovul moșii aceluia oraș” Tîrgoviște, pentru a-i cunoaște cuprinsul în vederea stabilirii cheltuielilor făcute în oraș cu boala holerei. Marele logofăt al Dreptății, Iordache Goleșcu, a răspuns următoarele: „căutîndu-să în condicile de hrisoave, nu s-au găsit nici un hrisov a avea orașu Tîrgoviște, căci cele ce se făcuse în domnia răposatului domn Suțu s-au ars în urmă de către Ocîrmuirea țării și orașanilor li s-au dat în urmă carte, care găsindu-să trecută la condică, s-au scos copie întocmai”¹⁵ și s-a trimis Comitetului. Cînd se cer orașului hrisoavele privitoare la drepturile lui, cu ocazia diferitelor hotărînicii, Magistratul răspunde că nu are acte, ci se bazează pe tradiție și pe actele moșilor vecine¹⁶.

În acest mod se încheie primul episod al luptei tîrgoviștenilor pentru apărarea moșiei orașului, dar și cel de al doilea își va avea originea tot în lipsa hrisoavelor amintite.

Moșia orașului este cotropită încet-încet de către orașeni și de boierii și sătenii învecinați, ceea ce face ca, după 1835, orașul să susțină numeroase procese de hotărînicie¹⁷. Unul din acestea, lung și greu, a început în 1837 și s-a prelungit pînă în 1872, avînd drept protagoniști orașul Tîrgoviște și pe boierii Văcărești

¹¹ V. A. Urechia, *op. cit.*, p. 484. Fleischhackl pretinde că el a informat pe boierii ocîrmuitori de sosirea tîrgoviștenilor și le-a recomandat să aplaneze pe cît posibil pricina înaintea de intrarea delegației în capitală, pentru a nu tulbura liniștea orașului. Recomandarea a găsit audiență, și adunarea boierilor a intervenit energetic pe lingă văduva doamnă pentru a o determina să restituie hrisoavele confiscate de soțul ei. Scrisoarea lui este din 3 martie și arată că „ieri seara”, adică pe 2 martie, ar fi avut loc arderea hîrtilor predate de doamnă (*Documente Hurmuzaki*, II, p. 619—621, doc. 164).

¹² *Ibidem*, p. 483; R. Gioglovan, *op. cit.*, p. 464.

¹³ *Documente Hurmuzaki*, II, p. 619—621, doc. 614, p. 621, doc. 615.

¹⁴ R. Gioglovan, *op. cit.*, p. 464.

¹⁵ Arh. St. București, fond Logofeția Dreptății, dosar 4438/1838, f. 2—3. Conceptul adresei Comitetului Carantinelor către Logofeția Dreptății este în fondul Comitetului Carantinelor, dosar 1578 A/1831, f. 394.

¹⁶ R. Gioglovan, *op. cit.*, p. 464, nota 29.

¹⁷ *Ibidem*, p. 467.

(Elena Dudescu și fiul ei Iancu Dudescu). Procesul a pornit de la hotărnicia făcută în 1820, din ordinul lui Alexandru Suțu, în vederea luării în stăpînire a moșiei orășenești. În 1820, hotarnicul, clucerul Goleescu, ciuntea din ocina orașului 1150 de pogoane pe care le alătura proprietății Văcăreștilor, orășenii neavînd nici o obiecție, deoarece moșia lor devenise în acel moment domnească. În 1827, Elena Dudescu, văduva lui Alecu Văcărescu, a pus pe inginerul, hotarnic Teodor Palade să facă hotărnicia moșiei sale, Văcărești, care includea în ea și cele 1150 de pogoane oferite de clucerul Goleescu în 1820. Dar abia în 1837, epistatul moșiei Văcărești dorește să pună în aplicare această hotărnicie. Din acest moment încep neînțelegerile, deoarece moșia revenind ȧrgoviștenilor din 1822, ei nu mai acceptă ciuntirea de hotar săvîrșită în 1820. Președintele Magistratului orașului, Mihailache Vlădescu, și Enache Tolea, membru al aceleiași instituții, merg la fața locului cu mai mulți orășeni și strică semnele, restabilind vechiul hotar, anterior hotărniciei din 1827 și 1820. În 1838, Văcăreștii aduc din nou hotarnicul, dar, după cum reclama Iancu Văcărescu, s-au prezentat și Mihailache Vlădescu și Enache Tolea, „înnarmați cu șase puști, în căruță și cu butoaie de rachiu, dimpreună și cu cîțiva oameni“, însă „Prin înțelepte măsuri ce s-au luat s-au risipit acea prostime fără a le lăsa drum de gilcevuri“¹⁸. Din 1837, la Judecătoria Dîmbovița începuse procesul între Văcărești și orașul ȧrgoviște pentru hotarul dintre moșiile lor. În aceste împrejurări, președintele Magistratului orașului și obștea orășenilor constată cît de folositor le-ar fi fost hrisovul orașului în restabilirea drepturilor lor asupra întregii moșii.

De această situație a căutat să profite un anume Ștefan Vilceleanu. Acesta a creat hrisovul de care aveau nevoie ȧrgoviștenii și l-a atribuit domnului Matei Basarab, conformîndu-se tradiției locale care conferea acestuia consemnarea privilegiilor orașului într-un asemenea hrisov. Ștefan Vilceleanu a creat hrisoave false și pentru orașele Pitești și Ploiești, ca și zapise de împrumut de bani și ocolnițe de moșii, cum se va vedea mai jos. Probabil că situații asemănătoare celor prin care a trecut orașul ȧrgoviște au existat și în orașele amintite mai sus (lipsa hrisoavelor de moșie, existența unor neînțelegeri privitoare la stăpînirea ocinii etc.), ceea ce l-a determinat pe plastograf să ofere „creațiile“ sale.

Desigur că vestea descoperirii hrisovului a creat în rîndul localnicilor o mare bucurie, o frămîntare deosebită, încît nimeni nu s-a gîndit că acesta ar putea să fie fals, ci singura preocupare a fost ca, prin orice mijloace, să intre în stăpînirea acelui document care putea să le rezolve necazurile lagate de stăpînirea moșiei. Dar alte neplăceri se vor adăuga celor inițiale, căci un nou proces, ce se va întinde pe cîțiva ani, îi va implica pe unii dintre ei drept complici la plastografie.

Polițaiul Naum Chirculescu¹⁹, în declarația sa, arată împrejurările în care a fost găsit hrisovul. Reprezentantul ordinii publice ȧrgoviștene, în iulie 1838, fiind la Pitești, în casa lui Nicolae Chirculescu, fost grefier, l-a cunoscut pe Ștefan Vilceleanu. Pe cînd grefierul căuta niște documente vechi și mai mult rupte, ȧrgovișteanul ar fi zis că „așa pot fii și sineturile moștenirii orașului nostru ȧrgoviște, cele răpuse“, iar gazda, arătîndu-l pe Vilceleanu, i-a spus că acesta ar fi găsit vechile hrisoave ale moșnenilor din Săpata, pe baza cărora aceștia și-au cîștigat dreptățile lor. Polițaiul întîlnindu-l a doua zi pe Vilceleanu și întrebînd-

¹⁸ *Ibidem*, p. 469. Autorul socotește (p. 470) că datorită intervenției „puternicului boier Iancu Văcărescu“ la Vodă, președintele Magistratului, Mihailache Vlădescu, și mădularul Enache Tolea sînt „suspendarișiți“, la 19 iulie 1839, din atribuțiile lor, dar suspendarea avea alte cauze, după cum se va vedea mai jos.

¹⁹ Declarația lui s-a păstrat în copie nesemnată (Arh. St. București, fond Vornicia din Lăuntru, dosar 2226/1839, f. 395—396). Presupunem că este vorba despre el din afirmațiile care se fac în declarație cu privire la datoria slujbei sale pe linia aflării unor date despre Mihail Grecul.

du-l unde a găsit hrisovul săpătenilor, acesta a spus că de la socrul lui au rămas mai multe „sineturi de pământ” între care era și acesta, și că „i se pare că ar fi zărit într-insele un hrisov ce pomenea de Țirgoviștea, dar nu l-au băgat în seamă”. Fiind rugat să spună unde a văzut hrisovul, Vilceleanu a promis că se va interesa și, dacă nu se va fi înșelat, „însuși va veni la Țirgoviștea și-mi va lua colacul”²⁰.

În luna august, Vilceleanu se prezintă la acesta, la Țirgoviște, și împreună se duc la prezidentul Magistratului (Sfatului) orașenesc, Mihalache Vlădescu, fiind de față Aleco Pastia și Aleco Cioranu. Vilceleanu este prezentat ca acela „carele să făgăduiește a ne găsi hrisovul cel pierdut al moștenirii orașului”. Prezidentul îi citește lui Vilceleanu „carte de blestem obștescu pentru aceste sineturi”²¹, iar el o sărută și o cere ca să o arate „la acela ce i s-a pare că ar fi hrisovul, ca prin mijlocul cărții de blestem să-l aplece să i-l dea”, promițând, în același timp, că în 5—10 zile va aduce răspunsul sau hrisovul. Ca răsplată a slujbei sale, a cerut să fie „și el prenumărat între orașani, avînd asemenea drept de proprietate ca toți oroșanii”. Magistratul îi dă adevărîntă că aducînd hrisovul, ori va fi socotit între orașeni, ori va fi răsplătit cu bani „potrivit slujbei”.

Vestea găsirii hrisovului s-a răspîndit în Țirgoviște și omul de la care se aștepta predarea lui era destul de cunoscut în oraș, dacă ținem cont de afirmația din declarația polițaiului, că, el fiind la bilciul de la Cornățel, la 8 septembrie, „un orașan” l-a vestit că l-a văzut pe Vilceleanu. Întîlnindu-l, acesta i-a spus că „vine de la București, unde au fost să întîlnească pe prietenul la care el nădăjduiește că o să fie hrisovul, dar nu l-au găsit, fiindcă era dus la tîrgul Rîurenilor, du peste Olt, și merge la Pitești să-i ție calea”. Reiese o contradicție între afirmațiile lui Vilceleanu redată în declarația aceasta: la început spune că ar fi văzut hrisovul Țirgoviștei între sineturile rămase de la socrul lui, ca apoi să apară un prieten, la care nădăjduia să fie hrisovul. Se pare însă că el dorea să cîștige timp, deoarece hrisovul nu mai era la el, după cum se va vedea. Dar, pe la sfîrșitul lunii octombrie, „au venit în Țirgoviștea, Gheorghe, fratele igumenului de la mănăstire Butoiu, carele mergînd pî la casele unora și altora dintre orașani au propoveduit că el știe pî omul ce are hrisovul și că Ștefan Vilceleanu este un mincinos și un berbant și un craiu, dar cel ce ține hrisovul cere plată însemnată”.

La 27 octombrie, prezidentul Magistratului, Mihalache Vlădescu, a convocat o adunare a orașenilor, cu care prilej s-a întocmit un „jurnal” și s-a format o delegație dintre cei mai de frunte orașeni pentru a merge la Pitești, împreună cu acel Gheorghe. Aici le-a fost prezentat un Mihale Costandin, care le-a mărturisit că hrisovul este la el.

După aceasta, delegația țirgoviștenilor, discutînd modalitățile de a intra în stăpînirea hrisovului, se împarte în două tabere. Mai întîi, polițaiul Naum Chirculescu, deși trebuia să se comporte ca un bun orașean, dar prețuind „mai mult datoria slujbei”, a întreprins cercetări „în taină” despre Mihale Costandin²² și a

²⁰ Este un obicei foarte vechi, menționat încă din timpul lui Matei Basarab, acela al căutării „cu colacul” a documentelor de moșie. Așa s-a întîmplat cu cărțile m-rii Panaghia, care au fost găsite „cu colac” în 1640 (vezi: *Catalogul documentelor Țării Românești din Arhivele Statului*, V (1640—1644), întocmit de M. D. Ciucă, Doina Duca-Tînculescu, Silvia Vătafu-Găitan, București, 1985, p. 116, doc. 240), sau cu cele ale m-rii Vieroș, găsite în Transilvania, unde au umbat călugări cu „multe colace și cheltuieli” (doc. din 27 apr. 1642, *Ibidem*, p. 294, doc. 662).

²¹ Este vorba desigur despre cartea de blestem dată de mitropolitul țării, la 19 febr. 1821, așa cum scria Fleischhakl lui Metternich, ceea ce dovedește că informația lui este veridică.

²² Din aceste investigații deducem că declarația aparține polițaiului și nu altui slujbaş.

aflat că este supus britanic, sub protecția Stărostiei Kesaro-Krăești. Polițaiul și cei peste 20 de țirgovișteni aflați la Pitești au mers la cancelaria Stărostiei și au cerut să fie chemat și Mihale. Aceștia a recunoscut că are hrisovul și a pretins pentru el 5000 de galbeni împărătești. „Dooă zile de-a rindul am avut dezbateri și deabia ne-am învoit ca să-i dăm 300 de galbeni și să ne dea hrisovul, însă dacă va avea semne de hotară” — spunea mai departe declarația amintită. După ce prezintă, la început, două copii ale hrisovului, aduce și „origihinalul” și se protocoleşte cu primele, iar hrisovul rămîne tot la el. Orășenii se întorc la Țirgoviște ca să aducă banii. Polițaiul, aflat în continuare la Pitești, acționează pe cont propriu, „ca să lucrez aceia ce slujba mă îndatora, ca să nu între orașul în cheltuieli”. El determină pe staroste și Tribunalul local să adeverească acea copie a hrisovului, deși Mihale fugise la București cu „origihinalul”, și merge la Ocîrmuirea de Argeș ca să se consulte asupra modului cum „să luăm hrisovul de la Mihale”, dînd și o jalbă în acest sens. În jalbă, din 24 noiembrie 1838, dată de el ca din partea celor 23 de orășeni țirgovișteni, spune că la Mihale Costandin din Pitești au găsit „răpusul hrisov al moștenirii noastre, dat de răposatul întru fericire domn Matei Basarab, ce arată toate semnele de hotară ce ocolesc această moșie” și cere ca să-l găsească pe acesta „și a se lua de la el hrisovul nostru care nu este, nici se atinge de a lui ființă, ci în semeție de supus vretanicesc ține la sineși asemenea documenturi publice ale patrii noastre”. Secretarul Ocîrmuirii, găsind de datoria lui să rezolve această problemă, se angajează față de polițaiul din Țirgoviște că, la întoarcerea lui Mihale, „fi va călca casa polițieneste” și va lua hrisovul.

Au rămas în Pitești și alți șapte delegați, unii din Țirgoviște, alții din satele Doicești și Colanu, avînd în frunte pe Ioan Tolea, membru al Magistratului. Aceștia scriu obștei orășenești din Țirgoviște despre demersurile întreprinse. Din această înștiințare reiese că Mihale a răscumpărat hrisovul (nu se spune de la cine) și pentru răsplătirea lui, căci l-a „păstrat numai și numai ca să să arate făcător de bine unui norod”, au convenit să-i dea 300 galbeni împărătești, deși el ceruse inițial 5000. Delegații constată că: „Hrisovul, între alte câte cuprinde pentru hotare, leagă un lucru și care este mai sfînt, adică: moștenire să fie pentru toți căți vor lăcui în orașu și să albă toți, fără osebite, proprietate deopotrivă cum bogatul și săracul, cum boerul și rumănul. Așadar, noi zicem că lucrul nu era nici păgubitor opștii, orișicum și mai de temeu că dintr-insul să precurmă pă viitorime nemulțumirile și măhnire ce de la mulți și de multe ori s-au vorbit în adunările opștești”. Ei cer deci obștei orășenești să pregătească banii pentru Mihale și să adauge alți 20 de galbeni pentru starostea Kesaro-Krăeștii Curți (care „s-au nevoitu împreună cu noi”) și totodată să trimită și „hîrtie formală pe numele lui chir Mihale, ce pă viitorime este hotărît a fi prenumărat orășan”²³.

În timp ce polițaiul discuta cu secretarul Ocîrmuirii măsurile arătate mai sus, în urma comunicării făcute de delegați obștei orașului, deputații mahalalelor din Țirgoviște, împreună cu alți boieri și negustori, totalizînd 33 persoane, se adună la Magistrat și încheie un nou „jurnal” prin care se stabilește că „precum pomenitul hrisov este foarte trebuincios și folositor pentru oraș, și plata acelor galbeni urmează a să face îndată”, Magistratul să împrumute banii, urmînd ca în timp de trei luni să fie înapoiați împreună cu dobînda lor. S-au împrumutat 10.990 lei, de la 28 orășeni și de la locuitorii satelor Ulmi și Priseaca, cu zapise de împrumut iscălite de Nicolae Tănăsescu, orînduit casier pentru această problemă²⁴. La 24 noiembrie 1838, au sosit la Pitești delegații orășenilor, cu banii.

²³ Arh. St. București, fond Vornicia din Lăuntru, dosar 2226/1839, f. 161.

²⁴ Ibidem, f. 168—169.

Ei nu au fost de acord cu demersurile polițaiului și l-au învinuit că „a fugit de căldura patriotismului“, că s-a înțeles cu toți boierii care au proprietăți în jurul orașului, deoarece, acum, prin hrisov, se dovedesc călcările moșiei. Delegații acuzau și pe prezidentul Sfatului orășenesc, Mihalache Vlădescu, că și el ar fi între cei care au rupt din ocina obștei. Pentru că Mihale fugise din Pitești, polițaiul le-a cerut să se întoarcă la Tîrgoviște, să convoace „obșteasca adunare“ a norodului și să trimită jalbă la Departamentul din Lăuntru, ca, acesta, să ia hrisovul de la cel care îl păstra. Dar, întorși la Tîrgoviște, delegații nu au mai așteptat adunarea, ci au trimis la București, unde se afla păstrătorul hrisovului, pe Avram cofetarul și Ioan Vlășceanu și au cumpărat mult rîvnitul document. Încrederea de a păstra „prețioasa“ relicvă au acordat-o polcovnicului Nicolae Vlășceanu, la care a rămas pînă în iulie 1839, cînd a luat-o Ocîrmuirea.

Despre măsurile întreprinse pentru acoperirea cheltuielilor, dă informații amănunțite Ioan Tolea²⁵: „După ce Nae Vlășceanul și cu ceilalți orășeni s-au întorsu de la București, cu hrisovul, adunîndu-să toată suflarea orășenească și cetîndu-să hrisovul în auzu opștescu, s-au făcut și socoteala de toți banii cheltuiți, adică 320 de galbeni, prețul cumpărătorii lui, cheltuielile urmate de orășeni în dooă rinduri la Pitești, prin mîna domnului polcovnicu Dimitrache Borsăscu, cum și cheltuiala venirii celor cu d. Vlășceanu la București, și lei 270 ce era dator orașul către un Nicolae Andronescu, încă din zilele răposatului Grigorie Ghica vodă²⁶, și leafa de lei 200 ce au hotărît să plătească lui dascălu Cîrste pentru osteneala strîngerii banilor. Apoi, chipzînd cîți sînt în stare, din totalul lăcuitorilor pe moștenire orașului, au însumat 700 și mai bine de familii, atît lăcuiitori în lăuntru, în oraș, cum și de la cătunele orășenești, adică Priseaca, Colanul și Ulmi, și au făcut analoghiia ca să plătească fieșcare familie câte lei 16“.

Polcovnicul Nicolae Vlășceanu, care avea hrisovul în păstrare, împreună cu conțopistul Ioan Tolea și logofătul Cîrstea, care fusese scriitor în cancelaria Magistratului orășenesc, au scos copii după hrisov și le-au împărțit neadeverite la satele cuprinse în el, căci nu au reușit să le adeverească prin Magistrat, și au strîns o sumă de bani în contul lor.

Mare trebuie să fi fost surpriza tîrgoviștenilor cînd au aflat că ceea ce obținuseră cu atîta zăbucim era un hrisov fals. Unii dintre ei încep să adreseze jalbe la domnie pentru redobîndirea banilor dați pentru cumpărarea documentului. Castafitul cu cei care au dat bani cuprinde 765 de nume²⁷. Alții se vîd implicați în plastografie, fiind presupuși complici ai lui Ștefan Vilceleanu, sau sînt învinuiți de lăcomie și se cere pedepsirea lor. Domnitorul Alexandru Dimitrie

²⁵ În declarația lui din 27 august 1839 (Ibidem, f. 162). Aceleași informații se găsesc și în declarația lui Nicolae (Vlășcileanu, apare aici) — ibidem, f. 163.

²⁶ Prin octombrie 1839 a avut loc și un proces între orășeni și Safta Andronescu din Tîrgoviște, pentru hrisovul dat orașului de către Gr. Dimitrie Ghica la 10 februarie 1825. Nicolae Andronescu, cumnatul Saftai, declară următoarele în legătură cu acest hrisov: „că pricina hrisovului este din zilele răposatului, întru fericire domnu Șuțu. Cînd era să se ia moșia orașului s-au făcut cheltuieli mari, și în zilele răposatului întru fericire domnu Grigore Ghica ni s-au slobozit hrisov supt iscălitura Mării Sale, care l-au luat în păstrare răposatul frate-meu, Dumitru, soțul jăluitoarei, fiindcă aceștia cheltuise mai mulți bani în pricina acestui hrisov. După aceia au dat jalbă la Tribunalul local copiii răposatului Tolea, tot de aici din Tîrgoviște, zicînd că tatăl lor au cheltuit sumă de bani pentru hrisovul de mai sus și orășanii nu le-au mai dat banii cheltuiți. Judecătoria a luat hrisovul de la Safta și l-a dat copiilor lui Tolea, în locul banilor, „pînă vor eși banii din oraș“, (Ibidem, f. 263).

²⁷ În urma procesului, mulți din aceștia arată că au fost siliți de către prezidentul Magistratului să contribuie cu bani pentru hrisov (un Vasile Vătămănu a dat 1700 lei, alții mai puțin), cu toate că dascălul Cristea (Hristea) afirmă, în tacirul său, că banii nu s-au luat cu sila (Ibidem, f. 164).

Ghica, la 8 noiembrie 1839, scria Departamentului Trebilor din Lăuntru referitor la reprezentanții ȋrgoviștenilor ȋn această acțiune: „subt fătărnicie de a dăseperi documenturi sporitoare pămintului acelu oraș și nesocotindu-se că pșesc spre vătămarea și a proprietăților ce acum ȋn, pentru căci deși s-ar dovedi vreun document doveditor de adevărata stare a pămintului orașului domnesc ȋrgoviște, tot acel pămȋnt neapărat ar fi al obștii, iar ȋn parte al niciunuia din cei ce ȋl ȋn împărțit, căci nici un lucru al obștii nu să coprinde de cinevași fără plată ȋn folosul aceștii, au ȋnșălat buna simplitate a obștii lăcuitoilor acelu oraș și au alcătuit contribuție asupra acestora prin ȋncheiere de jurnaluri chiar ȋn presudșia Sfatului Oroșănesc al pomenitului oraș, spre ȋrguirea și cumpărarea acelu plastografisit hrisov. Cu asemenea dar lăcomitor cuget și cu ȋnvinovătoare neȋnțelegere arătȋndu-se mādularile Sfatului Oroșănesc de acolo, precum și Ioan Tolea, Nae Vlășceanu, Nicolae Tănăsescu și Cirstea dascălu, socotȋnd să se folosească din niște asemenea dăfăimate ȋnscrisuri, urmare ce pravila osindește anume, poruncim a să da ȋn canal de judecată criminală atȋt lucrătorii acelu plastografist hrisov cȋt și mai sus pomeniții“, pentru nepravilnica lor faptă, arătȋndu-se „că ar fi lucrȋnd ȋn folosul obștii ai căria erea mādulari, și să-ș primească fiecare osȋnda ce pravila le-a prevăzut“.

Prezidentul orașului, Mihalache Vlădescu, și Ioan Tolea au fost ȋnvinuȋți de complicitate cu Ștefan Vilceleanu. Pornind de la răspunsul plastografului la o ȋntrebare pusă ȋn cursul interogatoriului, s-a tras concluzia că cei doi au colaborat cu el. La ȋntrebarea a zecea, care cerea lămuriri ȋn legătură cu semnele de hotar, inculpatul a răspuns: „Pentru semnele doveditoare pentru fiecare hrisov, adică pietrele și alte semne doveditoare ale hotarilor pămintului, că de unde le-am știut eu, răspunzu că pentru al ȋrgoviștii mi-au dat știință, prin ciornă, dumnealui d. Vlădescu, prezedent de Maghiștrat, și cu dumnealui d. Tolea“²⁸. Și, drept urmare, Ocȋrmuirea județului Dimbovița răspunde Logofetiei Dreptății, la 18 iulie 1839, că cei doi au fost suspendați din posturile lor, iar la 20 iulie erau trimși la Departamentul din Lăuntru, ȋmpreună cu hrisovul, urmȋnd să fie judecați²⁹. După cercetările ce li s-au făcut la Agia orașului București, s-a văzut că, deși bănuiala ce căzuse asupra lor ȋși avea originea ȋn răspunsul lui Vilceleanu, ulterior inculpatul a arătat că „această ȋnsemnare i-ar fi dat-o nu pentru ȋntreprindere de asemenea faptă, ci numai ca să să confrunteze cu hrisovul ce el făgăduise a-l da, a se vedea dacă este potrivit cu poziția locului și dacă acel hrisov ar fi putut favorisi orașul“³⁰. Ei sȋnt eliberați la 4 august³¹ și repuși ȋn funcții.

Activitatea de depistare a acestor falsuri și de descoperire a făptașilor a pornit de la sesizarea pe care un Alexandru Bulgărescu o făcea domnului, ȋnainte de 16 aprilie 1839, că niște cunoscuți ai lui, grecii Mihale și Dumitru, i-au destăinuit că au un hrisov „al coroanei ȋnstiției Vistierii, făcut de răposatul ȋntru fericire domn Vlad Radu vodă“ pentru orașul Pitești, pe care doresc să-l vȋndă, fiind scăpătați³². El anexează la jalbă o copie a hrisovului, care s-a dovedit a fi a unui fals. Domnitorul Alexandru Dimitrie Ghica, prin rezoluția pusă pe jalbă, la 16 aprilie 1838, avȋnd ȋn vedere că „poate cinevași a să ȋnșala să cumpere acest hrisov, cu socotȋnță că ar putea să-ș ȋnsușească acele păminturi“, porunceea Departamentului Trebilor din Lăuntru să aducă la cunoștința locuitoilor că „oricine s-ar arăta cu acest fel de document va ȋntreprinde lucru zadarnic, fiindcă drep-

²⁸ Arh. St. Filiala Municipiului București, fond Agia orașului București, dosar 1686/1839, f. 15 v. punctul 10. Vezi anexa 3.

²⁹ Arh. St. București, fond Vornicia din Lăuntru, dosar 2226/1839, f. 26, 27, 51.

³⁰ Ibidem, f. 105.

³¹ Arh. St. Filiala Municipiului București, fond Agia orașului București, dosar 1686/1839, f. 39. Rămȋne totuși o mare nedumerire: oare cȋnd spune Vilceleanu adevărul — prima sau a doua oară?

³² Arh. St. București, fond Vornicia din Lăuntru, dosar 2226/1839, f. 1.

turile de stăpînire ce au proprietarii de astăzi pe acele locuri nu sã pot strãmuta nicicum".³³ La rîndul sãu, Departamentul din Lãuntru cerea tuturor ocîrmuirilor județene, Agiei, redacției Buletinului Statului, „Curierului Românesc” sã comunice locuitorilor porunca domnului.³⁴ La o sumarã cercetare s-a vãzut cã hrisovul este fals, deși din dosarele procesului nu reiese cine și cum a depistat falsurile.³⁵

Nu reiese nici cum s-a ajuns la autorul falsurilor — Ștefan Vilceleanu — dar nu-i greu de presupus cã Mihale Costandin, cel ce dorea sã vindã hrisovul orașului Pitești, fiind adus la Agie³⁶ și cercetat în legãturã cu proveniența acestuia, a mãrturisit de la cine îl are. Așa încît, la 15 iulie, Agia orașului București îi ia interogatoriu lui Ștefan Vilceleanu³⁷, care mãrturisește cã i-a dat negustorului grec trei hrisoave false și a primit de la el, numai pentru cel al Tîrgoviștei, „72 icosari, 40 de rubiele și 20 de împãrãtești, 1 cal”, iar pentru cele ale Piteștilor și Ploieștilor nu a primit nimic. Vilceleanu mai aratã cã Mihale nu știe nimic despre plastografie, autorul falsurilor fiind el, în complicitate cu vecinul sãu, Iancul Spirea.

În tacirul (interogatoriul) lui, Ștefan Vilceleanu dã și cîteva date biografice : s-a nãscut la Iași, în 1802, și a rãmas orfan de mic ; în 1816 a plecat la București, unde a slujit la diferiți boieri, iar în 1827 a intrat în Școala Naționalã, dar aceasta „s-au stricat” cînd cu venirea rușilor în București. În anul 1830 s-a dus în județul Argeș și s-a cãsãtorit cu o nepoatã a lui Dincã Brãtianu, deputatul aceluia județ, fiica lui Toma Gãleşescu. Prin 1837—1838 s-a sfãtuit cu prietenul și vecinul lui, Iancu Spirea, și a fãcut primul hrisov fals, cel al orașului Pitești, urmat apoi de cele ale Tîrgoviștei și Ploieștilor și de douã ocolnițe — una a moșiei m-rii Radu Vodã și alta a moșiei Zãrnești.

În tacir el aratã și cum a fãcut falsurile. Aceastã primã declarație în privința numãrului falsurilor realizate este completatã ulterior cu alte șase documente. Într-o „Arãtare de cîte bucãți de hîrtii s-au plastografiat de mine însumi, nenorocitul suptiscãlit”³⁸, cãtre Agia orașului București, Ștefan Vilceleanu indicã

³³ Ibidem, f. 1v.

³⁴ În poruncile circulare trimise ocîrmuirilor județene, Buletinului și gazetelor se cere ca aceasta sã fie comunicatã locuitorilor, prin bisericile tuturor satelor, și cei care au cumpãrat asemenea documente, de la cei menționați, sã le aducã la Departament ; fruntașii și preoții satelor sã dea adevãrinite de îndeplinire. Sînt numeroase adevãrinite de acest fel în dosarul Vorniciei din Lãuntru, nr. 2226/1839. Mai mult de atît, unii locuitori, alertați de cele petrecute, cer atestarea unor documente de proprietate, a unor zapise de împrumut. Așa a fost cazul moșnenilor din Corbi, jud. Argeș, care au prezentat la judecata ce aveau cu cei din Cuca, jud. Olt, un hrisov de la Mircea voievod Bãtrînul, din 1546 (7054), un zapis al Bereascãi, din 1533 (7041) și alte documente. Hotarnicul, Gr. Pleșoianu, socotește cã ele pot sã fie plastografiate, dar Vilceleanu, fiind cercetat, declarã cã nu le-a falsificat, el avîndu-le de la egumenul Dimitrie al Rîmnicului Sãrat, care i le-a lãsat în pãstrare (Ibidem, f. 227, 236).

³⁵ Între metodele de cercetare a documentelor se folosea și critica internã. În procesul dintre moșnenii din Corbi cu cei din Cuca, amintit mai sus, hotarnicul Gr. Pleșoianu a cercetat hrisovul adus ca mãrturie, din 1546 (7054), dat de Mircea voievod Bãtrînul, și un zapis al Bereascãi, din 1533 (7041), și a constatat cã „dupã arãtarea hronologhii, nici Mircea voievod Bãtrînul, nici Radu voievod Cãlugãrul, nici boierii iscãliți de martori în zapisul Bereascãi n-au fost pe vremea și în anii însemnați într-acei hrisov și celelalte, ci cu mulți ani mai nainte”. Aceastã observație i-a determinat pe moșneni sã creadã cã documentele respective sînt false (Ibidem, f. 227). Consultînd o listã a domnilor Țãrii Romãnești, vom constata însă cã el s-a înșelat.

³⁶ La 16 iulie 1839, Departamentul din Lãuntru cerea Secretariatului Statului sã intervinã pe lîngã consulatul Marii Britanii pentru a-l preda Agiei pe supusul sãu, Mihale Costandin, fiind amestecat în pricina hrisoavelor mincinoase (Ibidem, f. 10).

³⁷ Arh. St. Filiala Municipiului București, fond. Agia, dosar 1686/1839, f. 14—16.

³⁸ Ibidem, f. 75.

11. documente falsificate : 1. un zapis pentru 260 tuzluci, dat de Dumitru Pănoiu socrului plastografului ; 2. ocolnița Zărneștilor, din jud. Argeș ; 3. un zapis de 20 galbeni ; 4. ocolnița moșiei Radu Vodă ; 5. ocolnița moșiei Samara, vindută moșnenilor cu 100 galbeni ; 6. un zapis al lui Mincul Găleşescu pentru o datorie de 1600 lei la socrul plastografului, Toma Găleşescu ; 7. ocolnica moșiei Țigănești, jud. Teleorman, vindută moșnenilor cu 1480 lei, din care a primit 200 lei ; 8. ocolnica satului Stroești, jud. Argeș, dată lui Anastase băcanu ca să o vindă ; 9. hrisovul moșiei Țirgoviște, vindut de Mihale cu 300 galbeni ; 10. hrisovul Piteștilor, găsit la Iamandi Geambaș din București ; 11. hrisovul Ploieștilor, găsit la Mihale Grecul.

Procesul a durat șase ani³⁹ și plastograful, după șase ani de detenție⁴⁰, a fost pedepsit conform pravilei vremii, „de la partea 5, capitolul 5, articolul 2, lista 83, ca un dovedit și mărturisit plăsmuitor de iscălituri și peceti domnești“⁴¹. Pravila vremii era *Legiuirea lui Caragea*, dar cu toată precizarea de mai sus, deoarece nu s-a găsit hotărîrea judecătii, nu știm dacă, pînă la urmă, i s-a aplicat pedeapsa prevăzută pentru plastografie, adică tăierea minii⁴².

Din cele 11 falsuri executate de Ștefan Vilceleanu s-au păstrat în dosarele create de instanțele de judecată⁴³, care s-au ocupat de această afacere⁴⁴, numai

³⁹ Nu vom intra în amănunte despre complicațiile dezbaterilor, datorate numărului mare de persoane implicate, cît și împrăstierii lor prin județe, citarea lor, în totalitate, la aceeași dată fiind imposibilă. Ștefan Vilceleanu a fost arestat la începutul lunii iulie 1839 (la 16 august 1839, într-o jalbă, către Agie, el arată că : „astăzi sînt patruzeci și una dă zile de cînd sînt ridicat de la casa mea“ — Arh. St. București, fond Vornicia din Lăuntru, dosar 2226/1839, f. 198, 217) și hotărîrea Înalțului Divan s-a dat la 6 iunie 1845 (Arh. St. București, fond Înalțul Divan, dosar 6/1843, f. 226, 227, 236).

⁴⁰ Despre condițiile detenției sale vorbește în cîteva jalbe (Arh. St. București, fond Vornicia din Lăuntru, dosar 2226/1839, f. 198, 217, 254, 293 ; fond Înalțul Divan, dosar 6/1843, f. 95, 97, 210).

⁴¹ La un moment dat — în decembrie 1839 — el a încercat să nege că ar fi autorul falsurilor, arătînd că hrisoavele i-au fost lăsate de un Osman Afendi, care a fugit în Rusia și i-a trimis de acolo o scrisoare, cu trei peceti, prin care îi cere să le păstreze bine. Dar în lada unde se păstrau hîrțile confiscate de la el, nu s-a găsit scrisoarea turcului (Arh. St. București, fond Vornicia din Lăuntru, dosar 2226/1839, f. 266, 270). S-a găsit însă un „blanchet cu pecetea poliției orașului Pitești“ (Ibidem, f. 31).

⁴² *Legiuirea Caragea*, la cap. 5 se referă la plastografi : „Art. 1. Plastografi zicem celor ce fac scrisori mincinoase, sau de tot, sau în parte. De tot mincinoase scrisori sînt în cîte pecetile sau iscăliturile sînt mincinoase. În parte mincinoase sînt în cîte cuvîntul celor scrise, sau înpreunarea slovelor, sau slovele, sau numerele, sau veiculul, sau luna, sau ziua sînt drese, sau rase și în locul lor scrise altele ; art. 2. Cîți fac iscălitura domnească, sau pecetea, să li să tae mîna, cîți dreg cuvinte, ori slovniri, ori slove, ori nume, ori veulat, ori lună, ori zi din scrisori domnești, să să osindească la ocnă în soroc de cinci ani ; art. 3. Cîți fac zapise mincinoase, de datorie particularii, să plătească îndoit de ceea ce era să ciștige cu zapisul cel mincinos ; art. 4. Iară cîți vor arăta cărți mincinoase, prin neștiință, și să va dovedi că nu le-au știut de mincinoase, aceia sînt nevinovați“ (*Legiuirea preainaltatului și preapavoslavnicului domn și oblăduitoru a toată Ungrovlahia, Ioan Gheorghe Caragea vv, cu toată cheltuiala dumnealor Constantin Caracș, dohtar, și dumnealut Răducanul Clînceanul, biv vel stolnic, și dumnealut Dumitrache Topliceanul, biv vel sluger, Țîpărită în privilehiata Tipografie a dumnealor ot Cișmeaoa răposatului întru fericire domn Maurogheni din București*, 1818, p. 85. Vezi și *Legiuirea Caragea*, ediție critică, București, 1955).

⁴³ S-au păstrat dosarele de judecată ale instanțelor : Agia orașului București (Arh. St. Filiala Municipiului București, fond Agia, dosar 1686/1839), Tribunalul Ilfov, Secția Criminală (Arh. St. București, fond Tribunalul ..., dosar 1694—1696/1839), Înalțul Divan (Arh. St. București, fond Înalțul Divan, dosar 6/1843). La acestea se adaugă un voluminos dosar creat la Vornicia din Lăuntru, dosar 2226/1839.

⁴⁴ La mijlocul secolului al XIX-lea, atît în Moldova cît și în Țara Românească au fost cîteva procese de plastografie cu larg ecou în epocă. Pentru acestea vezi :

copiile hrisoavelor orașelor Pitești și Tîrgoviște. Copia hrisovului orașului Pitești este cea făcută de Alexandru Bulgărescu și înaintată domnului. Hrisovul Tîrgoviștei s-a păstrat în 9 copii, care au fost adunate de autorități de la locuitorii orașului și ai satelor Mănești, Doicești, Dragomirești și Ocnița.

Nu vom mai discuta toate dovezile care probează că cele două hrisoave sînt false, neautenticitatea lor fiind dovedită cu peste 140 de ani în urmă. De altfel nu este necesar un efort prea mare pentru a constata că autorul lor a comis greșeli foarte vizibile pentru cei care lucrează cu documentele. De exemplu: în hrisevul orașului Pitești, Ștefan Vilceleanu atribuie anului 1438 concepțiile primei jumătăți a veacului al XIX-lea, și astfel el vorbește despre „descălcarea românilor în Dacia”, vîrsările de sînge „ce s-au făcut pentru această patrie”, hriseave ce s-ar fi făcut pentru pămînt „al aceștii Valahii și Moldaviei”; nu scapă din vedere nici claca și zeciuiala, toate noțiuni, realități ale veacului său pe care le aplică veacului al XV-lea. În hrisevul Tîrgoviștei, cu data 1640, pe domn îl întitulează „Io Matei Radu voevod”, introduce egalitatea între săraci și bogați în stăpînirea moșiei orașului, iar în ceea ce privește componența divanului domnesc⁴⁵ se dovedește un „creator” cu totul și cu totul neinspirat. Pe lîngă faptul că nu cunoaște numele nici unui dregător de al lui Matei Basarab și înșiră tot felul de nume, îi erau străine și dregătoriile epocii și, pe lîngă cîteva care erau și în epoca lui (logofăt, vistier, paharnic), introduce și aici bizarerii. Apar astfel între dregătorii lui Matei Basarab un Manea *beceru*, un Radu *stratornic*, un *on-gratie* Coman. Despre formularele hriseavelor emise de cancelariile domnești ale domnilor Vlad Dracul și Matei Basarab nu avea nici cea mai vagă idee.

Ștefan Vilceleanu se dovedește un total necunoscător al epocilor pentru care a creat aceste documente. Răspunsul lui la una din întrebările anchetatorilor este edificator pentru ignoranța lui: „Că de unde am avut eu știință pentru leaturile vechi, de zilele fiecăruia domn, o mărturisesc că din înfățișarea unui almanah ce mi-au dat știință chir Iancu Spirea, am pus și eu leaturile în pomenitele hriseave, iar vorbirea ce s-au făcut într-insele este de la sine-mi”.

El scăpase din vedere că și la noi, ca și în alte părți, cercetarea diplomatică a autenticității documentelor care atestau drepturi și privilegii se făcea de multă vreme și bizarerii de genul celor create de el nu puteau să treacă drept acte autentice.

1

1438 (6946) mai 4. Hrisovul fals creat de Ștefan Vilceleanu pentru orașul Pitești.

Fiindcă spre pomenire unor drepturi redobîndite de către rezedenția altor frați domni încă de la descălcarea romanilor în Dacia și din pricina pătrunselor și neadormitelor vitejii și vîrsări de sînge ce s-au făcut pentru această patrie, s-au făcut hriseave pentru cîteva părți de pămînt al aceștii Valahii și Moldaviei, pî unde au fost tabările de vrăjmași, ca să să stăpînească și de alți frați domni atît pămînturile cu toate veniturile lor, cît și daniile ce s-au închinat pî la sfîntile mînăstiri să nu să strice, înputernicindu-se de înalte stăpîniri după ajutoarele ce s-au făcut patrii noastre, ca și acest pămînt al acestui ocol al satului Piteștii, du pî apa Argeșului, și cu toate cîtunile du pîn prejur rămîn bune curate pî seama coroanii domneștii noastre. Vistierie, fiindcă în cuprinsul acestui ocol s-au făcut multă vîrsare de sînge, cînd s-au biruit taberile de vrăjmași de către alți frați

V. Apostolescu, *Cu privire la unele falsificări de materiale din trecut în Moldova*, în „Revista Arhivelor”, an VI, 1963, nr. 1, p. 244—266.

⁴⁵ Pentru componența divanelor domnești în această perioadă, vezi: M. D. Ciucă, *Divanele lui Matei Basarab. I (1632—1645)*, în „Revista Arhivelor”, an LXI (1982), vol. XLIV, nr. 3, p. 317—328.

viteji. Iar cătunile du prin prejur sînt acestea : Găvana, Gura Bascovului, Valea Rea, Zmeura, Igeștii și Prundu, și dă drept în apa Argeșului.

Și oricîți lăcuiitori să vor așeza cu lăcuința pă acest pămînt, datori sînt să plătească pă fieșcare an cîte cinsprezece parale la domnia (sic) noastră vistierie pentru ale lor zidiri și cîlădiri, iar pentru sădire și sămănături din toate rodurile să dea zeciuială, fiindcă ne-am milostivit și domnia noastră asupra lăcuiitorilor de nu le-am stricat vechiul obicei al altor frați domni, cu a le mai crește claca, spre înmulțirea norodului. Iar ei cînd nu să vor ținea să-și plătească datoria lor, ca să plătească pă tot anul precum mai sus să vorbește, pînă la zece ani, apoi vor fi supuși toți lăcuiitorii ca să plătească atît domneștii noastre Vistierii, cît și la alți frați domni, după pravila pămîntului ce să va lega și dă către alți frați. Iar cîți lăcuiitori să vor așeza cu șederea din dreptu Gurii Văi(i) ¹ Stanci(i), la deal, spre Miază-noapte, să vor cunoaște de clă(ca)și ai sfintii mănăstiri Radu Vodă, fiindcă din dreptu Gur(i) Văi(i) Stanci(i) cîtînd drept, fiind în apa riului și la deal spre Miazănoapte acel pămînt, este dat danie sfintei mănăstiri Radu Vodă, și supuși vor fi acei lăcuiitori ca să plătească și ei ca și clăcașii ce se vor înmulți pă pămîntu din ocolul Piteștilor al domnii noastre. Iar la vale, spre Miazăzi, în curgerea api(i) rîului, oricîți lăcuiitori să vor așeza, cu șederea, pînă la prund, să vor cunoaște de clăcași domnești, iar în susul api(i) merge pînă unde dă apa Bascovului în rîul Argeșului.

Și spre stăpînire și pomenirea altor frați domni, făcurăm acest hrisov, iscălinind și credincioșii domnii mele.

Leatul 6946 (1438) mai 4

Arh. St. București, fond Vornicia din Lăuntru, dosar 2226/1839, f. 2, copie.

2

1640 (7149) septembrie 31 (sic). Hrisovul fa's creat de Ștefan Vîlcănu pentru orașul Tîrgoviște.

Milostiiu Bojieiu, Io Matei Radu Basaraba voevod i gospodar zemli Vlahscoi.

După oarecare evlavie în zilele domnii mele, cea de Dumnezeu noo hărăzită, ne-am milostivit întru cucervicie, am lăsat toată moșia du pîn prejurul Tîrgoviștii, de sud Dîmboviță, cogod ² pă seama lăcuiitorilor tîrgovișteni, ca celor ce vor lăcui pe dînsa a să hrăni fără de bîntuială, adică din neam în neam, toți lăcuiitorii cîți să vor înscăuna lăcuind pă acest pămînt, și însumi domnia mea l-am împietrit, cu numiții jupani, de jur împrejur, cu semne nestrămutate, adică : copaci, movili, dealuri, vii, fintini, înpietrindu-le fieșcare cu numirea lor. Și să nu fie acești lăcuiitori supărați întru nimic atît de oricîți frați domni vor fi pă urma domnii mele, cît și oricare oameni răzași după în prejurul acestii moșii, și oricare va îndrăzni a supăra sau să le cotropească din pămînt, să fie căzut supt blestemul sfîntilor părinți. Și lăcuiitorii tîrgovișteni să aibă a să scula cu carte dă blestem asupra aceora carii vor călca arătatele semne. Însă și chiar lăcuiitorii să aibă a stăpîni deopotrivă cît bogatu și săracul, și spre a lor știință și pază de hotarele moșii, am pus semnele ce mai jos se arată, mergînd însumi domnia mea de jur împrejurul acestui hotar, împreună cu arătații jupani, adecă : de la Amiazăzi din plopii taberii, drept pă drumul Timpei la deal, pă drumul cel vechiu pînă la Săritoarea lui Negru Vodă, de acoloa drept în plaiul domnesc, și de acoloa drept în plopul bătrîn, și de acoloa în pluta trăsniță, și de acoloa în ulmul bătrîn, unde pusem și piatră, și de acoloa drept în pod, și de acoloa în Bojoreanca, și de acoloa în Călineasa, și de acoloa în Panaghia, și de acoloa în Bulgarul, și de acoloa în coasta viilor, și de acoloa în Gura Ocniții, și de acoloa în Fîntina cu pești, și de acoloa în Piatra Tătarului, și de acoloa drept în heleșteul domnesc, și de acoloa drept în rădăcina părului rătund, și de acoloa iarăși în plopii taberii.

Și spre odihnă și pomenire, mîncarăm la masa dă piatră împreună cu : jupan Manea postelnicu, jupan Stanciu vornicu, jupan Mihai logofătu, Dumitru

¹ Literele cuprinse aici și mai jos între paranteze unghiulare au fost omise în text.

² Așa în text, a vrut să fie, probabil, „slobodă“.

spătaru, i Cazan Sacov, i Stan Negrov, Cîrstea stolnec, Galea păharnec, Pahulea vistieru, Manea beceru, Radu stratornic, angratie Coman.

Și spre a avea hotărâle nestrămutată moștenire și nebîntuită supărare, le-am dat acest hrisov scris de logofătul Dan ot Gherghiță.

Leat 7149 (1640) septemvrie 31

Io Matei Radu Basarab vovoda, milostieiu Bojieiu (gospodară).

Pecetea gospod

(Insemnare): Copia aceasta, fiind scoasă de mine din cuvînt în cuvînt după cel adevărat hrisov, ce s-a afla la mîinile lui Mihale Costandin, supusul vretanicesc din Pitești, chear după cererea lui, în trecutele luni, în Canțelariia cinstitei K. K. Stărostii din Pitești, întocmai ca și aceasta, spre dovadă o încredințez cu iscălitura. În anul 1838 octomvrie 29.

Hagi Ioan Hagi Ianea

(Pe verso este adevărarea din partea starostelui Vacii):

Copia aceasta, fiind scoasă de scriitorul ce se vede, din cuvînt în cuvînt după cel adevărat hrisov, ce chear de Stărostie s-au văzut, s-au cetit, față fiind și chear din oroșanii țirgovișteni, spre dovadă se adeverează cu iscălitura și pecetea Stărostiei, spre aceiași urmare cu cel adevărat hrisov.

Hristu Vacii, starostea K. K.

1838 octomvrie 29

Sigiliul Stărostiei

(Adevărarea Judecătoriei județului Argeș)

Judecătoria județului Argeș

Locuitorii orașului Țirgoviște, pă lîngă jal(ba ce au dat din)³ parti-le, priimită la Judecătoria (supt numărul)³ 671, alăturînd și această, în dos, (copie scoasă)³ după un hrisov pentru moștenirea moșii orașului Țirgoviște, ce s-au găsit la un Mihalache Costandin, au cerut totodată a i să da adevărarea noastră. După care, Judecătoria, urmînd cu aducerea în a ei presudsvie atît a d-lui Vacii, starostea K.K., a căruia adevărare să vede dată într-această copie sub a d-lui iscălitură și pecete, la 29 octomvrie trecut, cît și a lui Hagi Ioan sin Hagi Ene, scriitoru acestii copii a numitului hrisov, precum să vede iscălit în josul ei, și a unui Anastasie Bulduș, martorul pentru aceasta, și mărturisind și prin chiar graiu d-lor că iscăliturile ce le-au pus sînt ale dumnealor, întemeind de adevărată această copie, de aceia, spre a-și avea încredințarea, s-au adevărat de Judecătoria cu iscăliturile noastre.

Anul 1838 noemvrie 26

No. 4266

(Pre)zident³, stolnic I. Cătuneanu

Judecători, N. Socolescu

Pomojnic, D. Zăgănescu

Sigiliul Judecătoriei

Ediție. Regest, Catalogul documentelor Țării Românești din Arhivele Statului, V, p. 98, doc. 202.

Arh. St. București, fond Vornicia din Lăuntru, dosar 2226/1839, f. 397. copie; alte copii, ibidem, f. 350, 351, 422, 423, 427—430.

3

1839 iulie 15. Tacrirul (interogatoriul) luat plastografului Ștefan Vilceleanu.

Constitulul dumnealui serdar Dumitrache Ioanidis, șeful Secției al 3-lea, al cînstitului Departament din Lăuntru.

³ Loc rupt.

La întrebările ce mi s-au făcut, precum am arătat prin viul graiu așa încredințez și printr-acest înscris, în frica lui Dumnezeu, cele următoare. Însă după chipul următor :

1. Adică la leat 1802 aprilie 22 sînt născut, în poliția Iașilor ot Moldavia, mahalaoa Treisfetitele, din părinți, răposatu Hristache vtori vistier, sin medelniceru Lascarache, și mumă Elena, fiica răposatului Manole medelniceru. Și din nenorocire am rămas sărmani de părinți cinci copii — 3 copii și 2 fete. Eu sint cel mai mic născut, pã urma jalniților miei frați. Și cum am cunoscut lumea cu ochii, neavînd altă căldură de către rudenii, am lăsat pe toți ai casii și m-am înstreinat pierzîndu-mi patria mea. Am slujit pe la unii-alții cercînd multe cata-dromii pînă streini periculoase, ce pot a să socoti și ale mele patimi într-acele însemnate halimale a unor nenorociți barbați.

2-lea. La leat 1816 am trecut hotaru țării Moldavii, am venit la București, am slujit pe la curți boerești pînă la leat 1827, când, atunci, văzînd și eu pe mulți tineri de seama mea mai norociți și adăpați de izvorul științii, și eu privindu-mă întru a mea nenorocire întocmai ca într-o oglindă prevozătoare, am pus toată nădejdea mea întru osteneală și, prin rugăciunea ce am făcut dumnealor boerilor Comiteți, am intrat în Școala Națională a poliției Bucureștilor. Am vîndut toate hainele du pã mine pentru hrana guri(i), apoi, cînd sã zic Doamne ajută! atuncea au venit muscalii și s-au stricat școala. De la urmatu și încetatu leat, după mulțimea ostenelelor mele, treaba m-au cerut și am slujit slujbe pub(1)ice¹.

3-lea. La leat 1830 am venit în județu Argeșului, unde m-am și căsnicit, luînd o nepoată a dumnealui stolnicu Dincă Brătianu, depotat al acelui județ Argeș.

4-lea. Pã la leat 1837 și pînă la leat 1838, adică leat încetat, ne-am povățuit și ne-am uneltit amândoi, cu d-lui chir Iancu Spirea, vecinul și prietenu meu, ce este cu șederea tot în satul meu, vărul dumnealui medelnicerului Iordache Spiropolu, ca sã facem un hrisov pentru orașu Pitești, pentru care cu dreptul adevăr l-am și făcut, precum sã va vedea. Iar eu pricepînd pã al meu prieten și tovarăș Iancu Spiru cu vicleniile întru al nostru jurămint, care l-am făcut cu sãrutarea a sfintelor moaște domnului nostru Isus Hristos, cum cã vom fi următori urmatului jurămint între noi, cu a nu ne defăima cumplita noastră povață a bunului nostru placu. Și deosebit de acel hrisov întru care vorbim, mai avem plămuite încă două, unul al Tirgoviștii și altul al Ploieștilor, și o ocolniță a moșii Radu Vodă, ce sã află astăzi la dumnealui chir Iancu Spirea. Deosebit, o ocolniță ce mai făcusem pent(r)u¹ moșia Zărneștii, care sã se întrebe un Iorgu Pănoi ot Zărnești, căci în favorul lui au privit. Și d-lui Iancu Spirea au dat acea ocolniță în mîna d-lui căminarului Iancu Mavrodolu, fostului prezident, și prin mijlocirea fostului prezident au silit pã acel Iorgu Pănoiu și au vîndut atît partea sa de moșie cît și alte părți streine dumnealui pitarului Tache Zisu din București. Care bani i-au primit căminaru Iancu Spirea și, prin multe învîrteli și ceapuri ale dumnealor, m-au făcut sã tac, care de la pricini va dovedi (cã gura) am închis-o siluit fiind.

5-lea. Văzînd vicleniile dumnealui chir Iancu Spirea, cã m-au înșelat de la ocolniță ce au mijlocit cu dumnealui căminaru Ioan Mavrodolu și au dat dumnealui pitarului Tache Zisu, pentru care nu știu de vor fi toți la un complot sau nu, adică de au și d-lor vreo știință de plastografie sau nu, iar la enteres s-au în-părțit toți.

6-lea. După ce am făcut chear eu însumi aceste cinci hîrtii, adică trei hrisoave și dooă ocolnițe, pentru care sã vorbește mai sus, cu știrea și povața dumnealui chir Iancu Spirea, numai dooă ocolnițe i le-am dat la mînă, pentru care una au luat bani cu dumnealui căminaru, fostul prezedent, iar alta o ține și acum. Nu știu de va fi luat cevași. Așadar cunoscîndu-i viclenia, m-am tras cu celelalte trei hrisoave, la o parte dîndu-le și încredințându-le în mîna unui Mihale Grecu, suditul englezesc, de la care am primit, pentru hrisovul Tirgoviștii 72 de icosari, 40 de rubiele și 20 de împărătești, 1 cal și alt nimic. Iar pentru celelalte doă hrisoave, adică al Piteștilor și al Ploieștilor, n-am primit nimic de la Mihale. Și lui Mihale nu i-am pomenit nimic pentru urmata plastografie, nu știe nimic, numai eu și Iancu știm, la ideea mea. Iar Iancu, de va fi mai spus căminarului, eu nu știu.

7-lea. La aceste trei hrisoave și două ocolnițe ce să vorbește într-acest tacir, n-am avut nici o deosebită uneltă sau instrument și ergalii sau vreo pecete de domnu să fac, decât numai hirtie și cerneală și niște iscălituri streine și incurcate am făcut, precum să vor și vedea.

Și eu, fiind născut pravoslavnic creștin, după a mea credință și adevăr, în frica lui Dumnezeu, într-acești chip știu și într-acești chip mărturisesc și prin viu graiu unde voi fi întrebat.

Anul 1839 iulie 15

Ștefan Vâlceleanu, de la moșia mea Vâlcilile, din jud. Argeș

8-lea. Mai adaog și aceasta că prieteșugu meu cu acel Mihale Grecu, care i-am încredințat pomenitele hrisoave, s-au iscat într-acești chip: că mergînd eu oricînd la Pitești trăgeam la gazdă la acel han unde îl ținea numitu în arendă, de sânt acum doi ani de zile de cînd avem cunoștință.

9-lea. Că de unde am avut eu știință pentru leaturile vechi, de zilele fiecăruia domn, o mărturisesc, că din înfățișarea unui almanah ce mi-au dat știință chir Iancu Spirea, am pus și eu leaturile în pomenitele hrisoave, iar vorbirea ce s-au făcut într-insele este de la sine-mi.

10-lea. Pentru semnele doveditoare pentru fieșcare hrisov, adică pietrile și alte semne doveditoare ale hotarelor pămîntului, că de unde le-am știut eu, răs-punzu că pentru al Tîrgoviștii mi-au dat știință, prin ciornă, dumnealui d. Vlădescu, precedent de Maghiștră, și cu dumnealui d. Tolea. Iar pentru al Piteștilor, chir Iancu Spirea, iar pentru al Ploieștilor singuri lăcuiitorii mi-au dat știință că ar avea trebuință de asemenea semne precum și hrisovu coprinde.

11-lea. În fărșitul dărilor acestor pomenite hărtii numitului Mihale și avînd desfăcută numai o hărtie a Tîrgoviștii, cu luare de bani, și alte două hărtii nu le avea dăsfăcute cu luarea banilor, și s-au publicuit de către înalta stăpînire cu a nu să mai priimi asemenea hărtii de la mîna numitului Mihale, apoi/au venit la mine acasă Mihale și întrebându-mă că nu mai am niscarevași hrisoave să-i mai dau, ca să mai ia cevași spre hrana vieții, eu cu totul m-am letirat cu a nu mai avea înclinare cu dănsul și i-am răspuns că nu mai am. Așadar, el au scos un cutiț în casa mea, făcîndu-mi felurimi de jurăminte că mă omoară de nu voi mai da vreunul, două hrisoave. Eu, ca să scap de numitu, i-am făgăduit că mai am încă un hrisov al domnului Miloș, dar nu că îl aveam sau am cugetat a-l pune în lucrare precum și celelalte, ci numai și numai ca să scap de numitul cu viață i-am făgăduit că îl am, dar nu-l am lîngă mine, ci la București. Și, de frica numitului, ca nu care cumvași să-mi calce casa în vreo noapte, am și plecat cu dănsul la București. Și mergînd cu dînsul pînă la Potlogi, m-am furișat de dînsul și, împreună cu sluga mea, și am fugit trecînd apa Argeșului, am mas noaptea în plasa Ogrăzenilor, împreună cu dumnealui suptocîrmuitoru Băicoșeanu și cu alte obraze. Și de atunci și pînă acum nu l-am mai văzut.

Intr-acești chip știu tot șiru pricinii și așa mărturisesc, în frica lui Dumnezeu, că am fost înșălat și amăgit de multa apilpisie și sărăcie, și cu mila domni voastre veți milostivi asupra unui tic(ăl)os¹.

1839 iulie 15

Ștefan Vâlceleanu

Orice corespondenție am avut cu Mihale Costandin în pricina a trei hrisoave de mai sus au urmat prin mijlocirea fratelui dumisale Petrache ot Pitești, și toate scrisorile sale îndată ce le priimiam, îndată le rupeam, și de aceea nu s-au putut găsi acum de domnia voastră.

1839 iulie 15

Ștefan Vâlceleanu

Acest tacir a lui Ștefan Vâlceleanu să adeverează și de suptiscăliții, spre încredințare.

D. Ioanid, pentru d. ocîrmuitor Simion R...

Pentru d. procuror I. Cioranu (?) ajutor, carele au întrebat pă Ștefan Vâlceleanu de este al lui acest tacir și au răspuns că în adevăr nu numai iscălit, dar și scris de însumi este, și că este dat de voie și sânt adevărate arătările-mi.

Arh. St. București. fond Agia orașului București, dosar 1686/1839, f. 14—16, orig.

RÉSUMÉ

Dans la première moitié du XIX-ème siècle, la ville de Tirgovîște, ancienne capitale de la Valachie, s'est vue dans la situation d'être réduite à l'état de dépendance féodale, ce qui était arrivé aussi à d'autres villes et bourgades vers la fin du XVIII-ème siècle et au commencement du XIX-ème. La lutte menée par les citadins pour défendre leur bien a mis cependant en évidence qu'ils n'étaient pas en possession du document qui, à leur avis, les consacrait en tant que propriétaires des terres de leurs aïeux. En profitant de la situation, un faussaire a vendu aux citadins un diplôme par lui confectionné. Des circonstances similaires doivent avoir conduit aussi à la falsification de tels documents pour les villes de Ploiești et Pitești.

L'auteur de l'article présente les conditions qui engendrèrent le document falsifié en faveur de la ville de Tirgovîște, les circonstances dans lesquelles les citadins ont contacté le faussaire, ainsi que l'action déployée pour la découverte du faux et la punition du coupable. Il fournit ensuite quelques données biographiques sur celui-ci et brièvement des preuves de l'inauthenticité des documents concernant Tirgovîște et Pitești. Les textes des faux sont reproduits dans l'annexe, ainsi que l'interrogatoire pris par les autorités au faussaire.

PRÉCIS

Tirgovîște, the old capital of Wallachia, was, in the first half of the 19th century, in the position to fall under the feudal dependency as was the case with other towns and townlets at the end of the 18th century and the beginning of the 19th century. During the townspeople's struggles for their estate, it came to light the fact that they didn't possess the record that they pretended to sanction the possession upon their ancient land. Taking advantage of this situation a forger of documents sold a charter made by himself to the townspeople. Nevertheless that the same circumstances caused the falsification of similar records for Ploiești and Pitești.

The author of the article shows the conditions that led to creation of the false record in favour of Tirgovîște, the circumstances under which the townspeople came in touch the forger of documents as well as the discovery of forgery and author's punishment.

There are also given some biographical data of the forger of documents and, briefly, some evidences that prove the lack of authenticity of the records concerning Tirgovîște and Pitești. The texts of the false records are enclosed together with the interrogatory of the forger of documents by the authorities.

Simpozionul „Mircea cel Mare — 600”

(București, 15 iulie 1986)

Omagem anul acesta șase veacuri de la urcarea pe tronul Țării Românești a voievodului Mircea, organizator de țară, viteaz comandant de oști, diplomat iscusit, ale cărui pilduitoare fapte au rămas înscrise în cartea de aur a țării.

Manifestarea dedicată de Direcția Generală a Arhivelor Statului evocării lui Mircea cel Mare se înscrie în cadrul amplelor acțiuni consacrate, la nivelul întregii țări, figurii marelui domnitor.

Cuvîntul de deschidere, rostit de Maria Pirvulescu, director adjunct al Arhivelor Statului, a reprezentat o succintă trecere în revistă a anilor domniei lui Mircea voievod, a contextului intern și extern în care s-a implicat personalitatea domnitorului, a contribuției acestuia la consolidarea țării sale, la afirmarea acesteia printre țările luptătoare pentru libertate.

Cele patru comunicări susținute de Radu Constantinescu (Direcția Generală a Arhivelor Statului): *Contribuții privind limitele cronologice și teritoriale ale stăpînirii lui Mircea cel Bătrîn*, Sergiu Iosipescu (Centrul de teorie și istorie militară): *Contribuții la politica dunăreano-pontică a lui Mircea cel Mare*, Valeriu Veliman (Direcția Generală a Arhivelor Statului): *Mircea cel Mare în lumina istoriografiei otomane*, Virgiliu Z. Teodorescu (Direcția Generală a Arhivelor Statului): *Mircea cel Mare în conștiința posterității*, au contribuit cu date și interpretări noi la conturarea domniei și personalității domnului român.

Studierea, compararea și reinterpretarea izvoarelor interne și externe aruncă o nouă lumină asupra împrejură-

rilor venirii la tron a lui Mircea cel Mare cît și asupra limitelor teritoriale ale Țării Românești în timpul domniei acestuia.

Informațiile oferite de cronicile turco-osmane atestă faptul că, în timpul domniei lui Mircea cel Mare, în Țara Românească, s-au stabilit o serie de principii și norme politico-juridice valabile pentru întreaga evoluție a relațiilor româno-otomane. Aceste izvoare cuprind mărturii referitoare la participarea oștilor românești la bătălia de la Kossovo (1389); incursiunea lui Firuz bey la nord de Dunăre (1381), expediția lui Mircea împotriva acingiiilor de la Karinovași (1393); invazia otomană și lupta de la Rovine (1394—1395); perioada interregnelui otoman cu episodul sosirii lui Musa Celebi în Țara Românească, la solicitarea lui Mircea (1410), expediția sultanului Mehmed I Celebi împotriva „răzvrătitului Mircea” (cum se exprimă unii cronicari otomani), și acceptarea plății haraciului (1417).

Eforturile depuse de voievodul Mircea pentru consolidarea economică, politică, organizatorică, socială și culturală a Țării Românești l-au impus pe acesta atît contemporanilor săi, fie ei prieteni sau dușmani, cît și urmașilor, preocupați de a perpetua opera și memoria marelui domnitor. Epitetele de „cel Bătrîn”, „cel Mare” acordate de contemporanii lui ori de posteritate, sînt expresii ale deosebitelor sale însușiri intelectuale și fizice, de om politic, diplomat și conducător militar.

ANA-CRISTINA HALICHIAS

Al IX-lea simpozion național de istorie și retrologie agrară (Tulcea, 11—14 iunie 1986)

Desfășurat sub egida Academiei de Științe Agricole și Silvici, Academiei de Științe Sociale și Politice, Ministerului Agriculturii, Direcției Generale a Arhivelor Statului, Comitetului Exe-

cutiv al Consiliului popular județean, a altor instituții centrale și locale cu preocupări în acest domeniu, simpozionul a avut ca temă generală „Tradiție și progres în agricultura românească”.

Lucrările au fost deschise de Ileana Colesnicencu, secretar al Comitetului județean Tulcea al P.C.R., care a transmis participanților un salut calduros din partea Comitetului județean de partid și a Consiliului popular județean.

În continuare, Vasile Dranovițeanu, secretar al Comitetului județean de partid, a prezentat principalele coordonate ale dezvoltării economico-sociale a județului Tulcea în anii socialismului.

A urmat cuvîntul profesorului universitar doctor docent Miheea Gheorghiu, președintele Academiei de Științe Sociale și Politice, care a subliniat printre altele că această mare manifestare științifică se înscrie în contextul general de dezvoltare și înflorire a satului românesc contemporan, subliniat recent de hotărîrile Congresului al III-lea al țărănimii.

„Cercetători și oameni de știință, a spus vorbitorul, sînt datori să reliefeze prin noi argumente istorice teza de mare valoare științifică a tovarășului Nicolae Ceaușescu, privind rolul țărănimii ca forță socială de bază a societății românești, ca și noile aspecte ale impactului revoluției agrare asupra satului românesc contemporan.“

În plenul simpozionului au prezentat comunicări: Ștefan Olteanu de la Institutul de Arheologie București: *Raportul dintre agricultură și demografia pe teritoriul României (secolele IV—XI)*, precum și Eugen Constantin Mewes, din Ministerul Agriculturii: *Istorie și retrologie*.

În zilele de 11—12 iunie în cadrul a șapte secțiuni (agricultură generală, cultura plantelor și creșterea animalelor, apicultură, silvicultură, instituții agrare, relații și ideologii agrare, viața rurală), au fost prezentate 263 comunicări, care au fost audiate cu mult interes de către participanți.

Din partea Direcției Generale a Arhivelor Statului în cadrul secției de „Istoria agriculturii“ au susținut comunicări: Constantin Gîrneată de la Filiala Arhivelor Statului Iași: *Evoluția agriculturii în județul Vaslui în prima jumătate a secolului XIX*; Nicolae Mocioiu de la Filiala Arhivelor Statului județul Brăila: *Industria morăritului în Brăila (secolul XIX — începutul secolului XX)*.

În cadrul secției „Cultura plantelor și creșterea animalelor“ Mihai Colesneciu, de la Filiala Arhivelor Statului județul Ialomița, a prezentat comuni-

carea *Particularități ale creșterii animalelor în județul Ialomița în prima jumătate a secolului XIX*, iar Valentin Postelnicu de la Filiala Arhivelor Statului județul Tulcea a susținut comunicarea: *Creșterea animalelor în județul Tulcea la începutul secolului XX*.

Varvara Aioanei, de la Direcția Generală a Arhivelor Statului, a prezentat la secția „Silvicultură“, comunicarea: *Aspecte privind împăduririle în județul Tulcea (secolul XIX)*, iar la secția „Instituții agrare“ au prezentat comunicări: Adriana Mihai de la Filiala Arhivelor Statului municipiul București: *Aspecte din activitatea Institutului Național Zootehnic privind întemeierea pe baze științifice a zootehniei românești (1926—1938)*; Ioan Ranca de la Filiala Arhivelor Statului județul Mureș: *Raporturile rurale din Transilvania în lumina legislației feudale. Codex Tripartitum (secolele XVI—XVII)*; Ioan Suciu de la Direcția Generală a Arhivelor Statului: *Izvoare documentare privind începutul cooperativizării agriculturii*.

La secția „Relații și ideologii agrare“ au fost prezentate comunicările: *Reglementarea problemei funciare în Dobrogea după unirea acestora cu țara*, de Marin Stanciu, de la Filiala Arhivelor Statului județul Constanța; *Aspecte ale aplicării reformei agrare din 1864 în zona de cîmpie a județului Prahova*, de Elisabeta Negulescu, de la Filiala Arhivelor Statului județul Ploiești; *Stratificarea socială a populației rurale de pe Cîmpia Transilvaniei la 1820*, de Ioan Ranca de la Filiala Arhivelor Statului județul Mureș; *Relații agrare și mișcări țărănești în județul Ialomița în perioada 1920—1940*, de Constantin Tudor, de la Filiala Arhivelor Statului județul Călărași.

Lucrările prezentate, bazate pe o bogată documentație de arhivă au fost urmărite cu interes de către participanți și apreciate pentru valoarea lor științifică și contribuția la cunoașterea problemelor referitoare la istoria agriculturii a României.

Participanții la simpozion au vizionat, apoi Secția de artă a Muzeului „Deia Dunării“ și un spectacol de muzică clasică și românească susținut de un grup de artiști amatori și interpreți profesioniști de la Școala populară de artă și de la Biblioteca județeană.

Cu prilejul excursiilor documentare, din zilele de 13—14 iunie, făcute în județ participanții au admirat realiză-

rile obținute de tulceni în domeniul economiei și culturii, cât și frumusețea Deltei Dunării.

Simpozionul organizat la Tulcea se înscrie în suita acțiunilor de cercetare complexă a istoriei agrare, subliniind preocupările oamenilor de știință din

domeniul științelor sociale, politice, agricole și silvice pentru sintetizarea experienței umane acumulate de-a lungul veacurilor în domeniul vieții rurale.

VALENTINA POSTELNICU

RECENZII ȘI PEZENTĂRI

Costin Feneșan, **IZVOARE DE DEMOGRAFIE ISTORICĂ. Vol. I. Secolul al XVIII-lea. TRANSILVANIA.** Direcția Generală a Arhivelor Statului din Republica Socialistă România, București, 1986, 434 p. + 9 anexe.

S-a făcut remarcă îndreptățită că în ultimii ani demografia istorică a realizat progrese considerabile, devenind o disciplină „de vîrf” a istoriei și demografiei. În accepția sa modernă, demografia istorică datează de 3—4 decenii, așa cum a fost definită de L. Henry, J. Dupâquier, T. Hollingsworth și alții. Lăsînd la o parte discuția privind obiectul și specificul metodelor sale, diferența dintre demografia istorică și istoria populației¹, un lucru este sigur în ceea ce privește geneza acestei discipline în noua sa formă: rolul decisiv pe care l-a jucat arhivistica. De altfel, lucrarea clasică a demografiei istorice², ca metodologie și problematică, se datorează unui demograf, statistician și istoric, Louis Henry, și unui istoric arhivist, M. Fleury, și este consacrată metodelor de prelucrare a informațiilor cuprinse în registrele parohiale și de valorificare a acestora. Dacă acceptăm una din definițiile date demografiei istorice ca „studiu al populațiilor vechi și în special al acestora pentru care nu dispunem de date statistice în formele moderne” (R. Pressat, 1979) sau „demografia istorică se ocupă de populațiile din trecut pentru care dispunem de izvoare scrise” (L. Henry, 1981), ajungem cînd să circumscriem domeniul demografiei istorice la înregistrări prestativice de tipul *conscriptiei*, în diferitele sale forme, precursora recensămîntul populației, și la registrele de stare civilă, de tipul *registrelor confesionale*. Or, dacă despuiera conștiințelor ne dă informații despre numărul și structurile populației (demografice, etnice, sociale, economice, profesionale etc.), exploatarea registrelor confesionale, prin prelucrarea adecvată

a informațiilor privind nașterile, decesele și căsătoriile, ne furnizează elemente pentru cunoașterea mișcării naturale a populației. Cele două modalități se completează, pe baza lor se pot întocmi serii cronologice ale numărului populației și dinamicii demografice, făcînd posibil dezideratul istoriei populației și, mai departe, al istoriei sociale, economice etc., dar care nu este cu puțință fără istoria populației. Obiecția înfîntată uneori în literatura de specialitate că termenul de „demografie istorică” ar trebui înlocuit cu cel de „istorie demografică”, analog cu cel de istorie socială sau economică, sau, mai simplu, de „istorie a populației”³, justificată în sine, are nevoie de o explicație: înainte de a se face o istorie a populației, este necesară reconstituirea datelor privind numărul populației și fenomenele demografice. Abia apoi se poate studia rolul populației ca factor determinant al societății și influența factorilor sociali, economici, culturali asupra populației, în cadrul cunoscutelor sintagme „populație — societate” sau, cu un termen modern „populație—dezvoltare”. Desigur, populația a fost prezentă întotdeauna în studiile istoricilor, mai mult sau mai puțin explicit; abia însă pe baza achizițiilor demografiei istorice se va putea întocmi o istorie a populației și se va acoperi integral dezideratul „demografia — dimensiune a istoriei”. Pentru aceasta identificarea și valorificarea izvoarelor demografiei istorice au o importanță considerabilă, iar rolul istoricului arhivist, dotat cu mijloacele analizei demografice, este hotărîtor, chiar dacă munca sa, migăloasă și răbdătoare, este doar aceea de a pregăti — după expresia lui J. Dupâquier⁴ — „cărămizi” pentru marea construcție a istoriei populației.

¹ Vl. Trebici, *Demografie și istorie: spre o nouă sinteză?*, în „Revista de istorie”, tomul 37, Nr. 5, 1984, p. 417—421.

² M. Fleury, L. Henry, *Des registres paroissiaux et l'histoire de la population. Manuel de dépouillement et d'exploitation de l'état civil ancien*, I.N.E.D., 1956 (reeditări 1965 și 1976).

³ Alain Girard, *L'homme et le nombre des hommes*, Presses Universitaires de France, Paris, 1984, p. 45 și 55.

⁴ J. Dupâquier, *Histoire et Démographie*, în: *Hommage à Louis Henry*, în „Population”, 32-e année, septembre 1977.

Considerațiile de mai sus mi s-au părut necesare drept cadru introductiv la aprecierea volumului recent apărut și datorat istoricului dr. Costin Feneșan, nume bine cunoscut istoricilor și demografilor.

Cîteva cuvinte despre conținutul cărții și alcătuirea ei. Un studiu introductiv al autorului — asupra căruia vom reveni dată fiind valoarea sa — prefațează o culegere de 28 documente și 12 tabele (în anexă), referitoare la Transilvania, între anii 1703—1785. Pentru a preveni eventualele nedumeriri, autorul explică opțiunea sa, precum și criteriile adoptate.

Transilvania dispune de un număr mare de conscripții fiscale, militare și confesionale efectuate în secolul al XVIII-lea. Documentele referitoare la aceste conscripții se găsesc în arhivele diferitelor orașe din Transilvania, constituind o sursă insuficient valorificată. Documentele cuprind, în mare măsură, indicații oficiale cu privire la efectuarea conscripțiilor și sînt importante sub raport metodologic, deoarece calitatea datelor centralizate, fiabilitatea lor statistică, depind de calitatea înregistrării, de cuprinderea populației, de perioade de timp etc., condiții bine cunoscute statisticienilor. Cît privește tabelele, autorul a optat pentru cele ale căror date ridică mai puține obiecții și care sînt semnificative din punct de vedere etnic. Modul în care editorul volumului a ales documentele și tabelele, dintr-o masă mare de informații, este judicios; în realitate, s-a obținut un „esantion” care este „reprezentativ” pentru Transilvania secolului al XVIII-lea.

Pentru unele conscripții se dau numai elementele metodologice; pentru altele se furnizează și informații numerice. Conscripția din 1703 ne este cunoscută numai ca proiect de instrucțiune, în care se găsesc o serie de elemente ce vor fi dezvoltate cu prilejul altor conscripții. Pentru istoricul statisticii ele prezintă mult interes. Să nu uităm că secolul al XVIII-lea este, în spațiul germanic, anul de afirmare a așa-numitei statistici descriptive (Achenwall, de pildă); „aritmetica politică”, apărută în Anglia, în cea de-a doua jumătate a secolului al XVII-lea (W. Petty, J. Graunt), se va răspîndi mult mai tirziu în Europa. Și totuși, conscripțiile din Transilvania vădese o „propensiune” foarte puternică pentru elementul cifric. Din conscripțiile 1713—1714, 1721—1723, 1733, 1747—1748, 1760—1762, 1766—1767 și 1784—1786, o valoare deosebită prezintă conscripția confesională din

1733, inițiată de episcopul Ioan Inochentie Micu, din care rezultă că din cele 2078 localități recensate în principatul Transilvaniei, 1141 erau locuite numai de români, 795 aveau populație mixtă, iar în cazul altor 142 nu a fost indicată în mod expres apartenența etnică a populației. Interesant este, de asemenea, că alături de familie s-au înregistrat nominal persoanele și, în general, programul de înregistrare s-a îmbogățit treptat cu noi caracteristici. Cea mai amplă conscripție este cea din 1784—1785, căreia autorul — pe drept cuvînt — îi recunoaște caracteristicile unui recensămînt modern al populației, așa cum pentru Țara Românească asemenea caracteristici sînt recunoscute recensămîntului din 1838 (I. Donat și G. Retegan). Remarcabil este faptul că la această conscripție au fost folosite foi individuale ale familiilor; de asemenea, s-a proiectat ca pe baza rezultatelor conscripției să se instituie un registru al populației, idee nouă în istoria recensămîntelor populației. Atît pentru conscripția din 1784—1786, cît și pentru registrul proiectat de populație dispunem și de instrucțiuni în limba română, reproduse în volumul de față cu toată rigoarea, corectîndu-se, pe alocuri, textul publicat de L. Moldovan în 1966. Filologii se vor apleca cu mult interes asupra acestor texte în limba română; statisticianul și demograful vor reține încercările de adaptare a unor termeni tehnici. Așa, de pildă, se cunoștea că termenul de „populație” s-a folosit pentru prima dată în 1811, de către Alexandru Ipsilanti, sub forma de „population”. Or, în instrucțiunile în limba română (1784), înțîlim expresia „popuație”, deci anterior datei de 1811. Este de cea mai mare utilitate publicarea datelor centralizate ale recensămîntului din 1784—1786 (Tab. XII); pe această bază, după un examen critic, se vor putea face studii istorice și demografice pertinente.

Studiul introductiv al lui C. Feneșan poate servi ca model pentru orice editor de izvoare de demografie istorică: spirit critic, muncă și competență de benedictin, acribie filologică, căroră li se adaugă pasiunea pentru punerea în evidență, în mod obiectiv, a informațiilor privind prezența românilor în Transilvania. Reproducem, în acest sens, concluzia studiului introductiv: „Analiza comparativă, complexă și obiectivă, a izvoarelor de demografie istorică a Transilvaniei din veacul al XVIII-lea a demonstrat și va demonstra oricînd o realitate de ne tăgăduit: în tot cursul „secolului lu-

minilor“ țara românească din interiorul arcului carpatic a fost locuită, în proporție de aproape două treimi, de români, populația din vechime și din-
todeauna a acestui pământ“ (p. 17). Volumul pus la dispoziția cercetătorilor — despre care editorul afirmă justificat că este „primul de acest gen din istoriografia română“ (p. 5) — înseamnă un ajutor neprețuit pentru studiile de demografie istorică. Întrucât este

vorba de primul volum, ne exprimăm convingerea că el va fi urmat și de altele, prin osîrdia aceluiași editor căruia i se cuvine să-i exprimăm întreaga noastră grațitudine, și va stimula și pe alți cercetători pasionați să ne dea acel „corpus“ de izvoare de demografie istorică indispensabil pentru istoria populației României.

VLADIMIR TREBICI

Direcția Generală a Arhivelor Statului din R. S. România, POPORUL ROMÂN ȘI LUPTA DE ELIBERARE A POPOARELOR DIN BALCANI (Ediție întocmită de : Ioana Burlacu, Radu Constantinescu, Maria Dogaru, Olimpia Guțu, Vasile Matei, Ioana Alexandra Negreanu, Gheorghe Radu, Mircea Spiridoneanu, Natalia Trandafirescu), București, 1986, 661 p.

Recent, sub egida și auspiciile Direcției Generale a Arhivelor Statului, a văzut lumina tiparului un volum care, sîntem convinși, va fi primit cu îndreptățit interes nu numai de cercurile de specialitate din țară și de peste hotare, ci, deopotrivă, de toți cei dornici să cunoască mai aprofundat, cu nuanțările cuvenite, istoria atît de zbuciumată a popoarelor din Balcani. Acest interes este cu atît mai îndreptățit, cu cît istoria ultimului mileniu a popoarelor balcanice constituie într-o anumită măsură istoria legăturilor neîntrerupte dintre ele, în dorința comună de afirmare a individualității lor, de împlinire a idealului de libertate și neatințare națională. Continuînd în aceste împrejurări o preocupare mai veche a istoriografiei române, ilustrată cu atîta strălucire de Nicolae Iorga, volumul apărut nu de mult vine să întregască în chip fericit nu numai imaginea contribuției românești la evoluția generală a popoarelor din Balcani, ci și să afirme o dată mai mult vocația de pace și colaborare a românilor prin pilde dintre cele mai alese. Într-adevăr, — așa cum reiese în chip pregnant din documentele cuprinse în volum — Țările Române din timpul evului de mijloc, iar mai apoi România modernă, au constituit atît un loc de refugiu pentru frații oprimați de la sudul Dunării și de mai departe, cît și deopotrivă, pămîntul făgăduinței, de unde, sub ocrotirea plină de înțelegere și cu sprijinul generos al românilor, s-au născut planuri și au pornit fapte contribuind fiecare în parte și toate împreună la împlinirea dorinței și voinței de libertate națională și socială a popoarelor din Balcani. În același timp, documentele înmănușiate în volum scot din nou în evidență însemnătatea relațiilor in-

terbalcanice — chiar și atunci cînd acestea sînt dominate de imperativele luptei de eliberare național-politică — pentru îmbogățirea reciprocă a patrimoniului spiritual și material pe calea progresului istoric. De aceea se cuvine subliniat cu atît mai mult faptul că aportul românilor la opera de propagare a popoarelor din Balcani a fost posibil în mare măsură numai datorită păstrării neîntrerupte — ca singur popor din tot sud-estul european — a unei organizări politice și de stat autonome, în pofida încercărilor repetate de suprimare.

Din marele număr de izvoare — mai puține pentru veacurile de început, sporind însă neîncetat și devenind tot mai variate pe măsura apropierii de epoca modernă — editorii au optat pentru 250 de piese, ilustrînd perioada cuprinsă între anul 1369 și izbucnirea primului război mondial (1914). Fie că au mai fost editate (în cazul documentelor pînă la 1832), fie că văd acum pentru prima oară lumina tiparului (cum este cazul majorității documentelor din epoca modernă) ori reprezentă stiri de presă (multe intrate pentru prima dată în circuitul științific), asocierea acestor izvoare într-un anumit context îngăduie înțelegerea lor într-un unghi de vedere altul decît cel obișnuit. Pentru realizarea acestui volum cu un caracter mai deosebit, editorii au procedat — pe lîngă selecția critică și riguroasă în edițiile de izvoare și colecțiile de presă — la o investigație minuțioasă, dar cu atît mai bogată în rezultate, în fondurile și colecțiile de documente păstrate la Arhivele Statului București (Casa regală, Ministerul de Interne, Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, Colecția de microfilme etc.), la arhivele din Brăila, Galați și Giurgiu ori în colec-

țiile Academiei Republicii Socialiste România. Se mai cuvine evidențiat faptul că editorii s-au văzut confrunțați adeseori cu dificultatea decurgând din pluralitatea limbilor în care au fost redactate documentele (latină, greacă, slavonă, franceză, engleză, germană, bulgară, italiană), sarcină de împlinirea căreia s-au achitat însă cu prisosință, iar acestea cu atât mai mult, cu cât documentele sînt publicate — acolo unde e cazul — în versiunea lor originală, însoțită de traducerea în limba română.

Problematica reflectată de documentele cuprinse în volum, variată încă de la început, sporește pe măsură ce ia amploare procesul de deșteptare a conștiinței naționale moderne la popoarele din Balcani. Astfel, izvoarele din secolele XIV—XVIII privesc mai cu seamă următoarele aspecte: protejarea populației de la sudul Dunării de către unii domni români (Mircea cel Bătrîn, Vlad Dracul, Mihai Viteazul) sau așezarea sistematică de bulgari și sîrbi în unele părți din Țara Românească (vezi în acest sens și privilegiile acordate de Constantin Șerban, Antonie Vodă din Popești și Constantin Brâncoveanu, în cursul secolului al XVII-lea); înzestrarea materială și sprijinirea financiară a mănăstirilor athonite ori a celor din Serbia de o seamă de domni români sau sprijinul acordat dezvoltării spirituale a popoarelor din Balcani prin produsele tiparnițelor din Țara Românească și Moldova (Matei Basarab, Vasile Lupu, Constantin Brâncoveanu); planuri ale unor coaliții militaro-politice urmărind și eliberarea popoarelor sud-dunărene de sub jugul străin (Ștefan cel Mare, Petru Cercel, Vasile Lupu, Matei Basarab, Mihnea al III-lea) sau sprijinul dat în cursul secolului al XVIII-lea de unii domni români (Constantin Mavrocordat, Constantin Moruzi) dezvoltării unor școli din Elada.

Odată cu prima jumătate a secolului al XIX-lea documentele cuprinse în volum ilustrează o multitudine de aspecte, dintre care ne mărginim să atragem atenția, în cazul Bulgariei, asupra următoarelor: tipărirea în Țara Românească, la 1828, a unui abecedar în limba bulgară; privilegiile acordate bulgarilor stabiliți în Moldova (1830) și Țara Românească (1832) iar mai apoi în Principatele Unite (1861); sprijinul acordat de statul român la înființarea de școli cu limba de predare bulgară, precum și la publicarea gazetelor bulgărești „Albina Bulgară” (1863), „Viitorul” (1863—1864), „Apărătorul” (1864), sau cu ocazia înființării „Comitetului revoluționar al tinerilor

bulgari” (1863) ori a Comitetului secret bulgaro-român” (1866), vizind eliberarea de sub suzeranitatea otomană; sprijinirea diplomatică și faptică a insurecției naționale bulgare din 1876.

În ceea ce privește sprijinul acordat de români luptei de eliberare a poporului albanez, amintim următoarele aspecte reflectate de documentele publicate în volum: tipărirea în Țara Românească a primului abecedar în limba albaneză (1845); sprijinul dat înființării și activității ulterioare a societăților albaneze „Drita” (1885) și „Bașkimi” (1906). Documentele din prezentul volum ilustrează și unele aspecte ale relațiilor de colaborare româno-sîrbă în lupta pentru dobîndirea deplină a independenței: amplificarea raporturilor diplomatice amicale după 1841; transporturi de arme din România spre Serbia (1862); încheierea tratatului de alianță româno-sîrb (1868); sprijinirea luptei armate a Serbiei împotriva Imperiului otoman (1875—1876). De același interes s-a bucurat din partea românilor și lupta de eliberare națională a Greciei, dovadă fiind documentele care atestă sprijinul dat de guvernul român „Asociației Centrale Filantropice” (1866), precum și unor societăți culturale cu vădit scop politic.

O semnificație aparte se cuvine acordată inițiativelor românești menite să contribuie la lupta de eliberare deplină a popoarelor din Balcani, luare de poziție ilustrată așa cum se cuvenea și prin unele documente din prezentul volum: înființarea „Ligii Balcanice” (1909), a „Ligii balcanice din România” (1913) și a „Institutului de studii sud-est europene” (în 1913, din inițiativa lui N. Iorga și G. Murgoci), toate urmărind o mai bună cunoaștere reciprocă și colaborarea între popoare legate printr-o îndelungată comunitate de tradiții și aspirații.

Firește, aceste citeva rînduri sînt departe de a fi putut cuprinde bogăția de fapte și semnificații oferită de documentele reunite în volum. Toată această problemă este însă înfățișată pe larg, cu o argumentație istorică solidă, în introducerea substanțială la volum (p. 3—47) datorată lui Nicolae Ciachir. Deosebit de binevenită socotim anexarea, la finele volumului a unei bibliografii cuprinzînd cele mai însemnate contribuții ale istoricografilor din țările balcanice (p. 643—660), a unei bibliografii selective cu privire la problemele abordate de documentele acestui volum. Un indice consistent (p. 618—642) vine să întregască în chip necesar această realizare lăudabilă a Arhivelor românești.

COSTIN FENEȘAN

Revistă bianuală (aprilie și octombrie) a Asociației Britanice a Documentelor (British Records Association)*, „Archives” este un instrument necesar, în primul rând, pentru publicarea rezultatelor cercetării în Arhive ale membrilor Asociației și, în mai mică măsură, a unor lucrări de teorie și practică arhivistică.

Se rezervă un spațiu amplu în paginile revistei studiilor bazate pe bogate și serioase izvoare de arhivă, cum sînt: *Episcopul Ralph Neville, cancelarul regelui Henric III, și corespondența sa — o reevaluare*¹ și *Documentele Companiei aurarilor*².

Aspecte interesante sînt prezentate în articolul *Registre uitate, istoricul legislației și al economiei — spicuri din colecția de documente economice Adam Smith*³. Deși documentele la care se referă autorul sînt îndeosebi de importanță locală sau, poate „națională” (fondul a fost creat în Scoția), problema arhivelor economice, a ponderii și utilității lor, este de interes general.

Slaba preocupare a cercetătorilor arhivelor economice pentru registrele de conturi, considerate ca „inconsistente, deci nefolositoare”, determină întrebări asupra utilității și păstrării lor. Pe de altă parte, cercetătorii practicii ținerii evidenței contabile, ai dezvoltării întreprinderii industriale sau comerciale sînt mai interesați de acest tip de documente.

Balanța aprecierii este influențată

* A luat ființă în noiembrie 1932 ca organizație națională. Are drept scop coordonarea și încurajarea muncii particularelor, autorităților, instituțiilor și societăților interesate în păstrarea și folosirea documentelor.

¹ Jeanne și Lionel Stores, *Bishop Ralph Neville, chancellor to King Henry III, and His Correspondence: A Reappraisal*, nr. 71, p. 227—257.

² Susan M. Hare, *The Records of the Goldsmiths' Company*, nr. 72, p. 376—384.

³ Michael Moss, *Forgotten Ledgers, Law and the Business Historian: Gleanings from the Adam Smith Business Records Collection*, nr. 72, p. 354—375.

mai ales de latura practică, atenția din partea cercetării fiind relativ redusă. Autorul conchide: „dacă folosirea (unor asemenea genuri de documente — Al. N.) nu crește, arhivistii, care se întreabă deja despre utilitatea păstrării unor serii voluminoase de documente economice (constînd majoritatea în registre de conturi) vor putea cu greu să justifice preluări ulterioare într-o vreme cînd spațiul este la mare preț. Mulți pregătesc deja planuri pentru o eșantionare drastică a documentelor economice”.

Semnificația unor documente de o importanță aparent minoră este subliniată în articolul *Publicațiile efemere — o cronologie și bibliografie*⁴. Subiectul este definit prin afișe, reclame, bilete, manifeste, orare de masă, programe, cărți poștale etc. „Valoarea interesului modern pentru acest material — spune autorul — este stimulul descoperirii și conservării lui, precum și al creșterii conștientizării acestei probleme și a semnificației sale sociale și artistice”.

O linie de forță a sumarelor revistei care face obiectul acestei prezentări o constituie semnalarea unor fonduri, colecții sau documente din arhive englezești sau străine. Și în acest caz, datorită specificității strict britanice, ne vom mărgini doar la enunțarea citorva titluri: *Două arhive din Oxford de la începutul secolului al XVII-lea*⁵ și *Arhive engleze în Biblioteca Congresului*⁶.

În fine, este interesant de remarcat un lucru mai puțin obișnuit cititorului român: aproximativ jumătate din economia revistei este afectată recenziilor și prezentărilor unor lucrări și reviste atît englezești, cît și străine.

ALEXANDRU NASTOVICI

⁴ Richard Storey, *Printed Ephemeris: A Chronology and Bibliography*, nr. 71, p. 278—284.

⁵ C. M. Woolgar, *Two Oxford Archives in the Early Seventeenth Century*, nr. 71, p. 258—272.

⁶ N. W. Alcock, *English Archives at the Library of Congress*, nr. 71, p. 273—277.

LA GAZETTE DES ARCHIVES, nr. 128—131, 1985, 264 p.

Revista Asociației arhiviștilor francezi continuă să prezinte în anul 1985 principalele direcții ale teoriei și practicii arhivistice franceze, din care menționăm pe cele de interes mai larg.

În articolul *Salvarea arhivelor economice: experiența unei regiuni industrializate inegal, Franche-Comté*¹ (nr. 128, p. 6—17), F. Jeanney și Fl. Ott prezintă o inițiativă a Direcției Arhivelor Naționale și a celor din Franche-Comté, dubla investigare a conservării arhivelor economice și a celor sindicale din regiune, în vederea stabilirii unui program de măsuri pentru securitatea lor. Rezultatele anchetei au confirmat temerile inițiale. Majoritatea posesorilor de arhive le consideră o povară, le distrug masiv și fără chibzuință. Ancheta a scos în evidență valoarea patrimoniului scris al firmelor economice, de foarte multe ori distrus din ignoranță și lipsă de interes. Experiența regională ar trebui să fie primul pas într-o acțiune efectivă și coerentă la nivel național.

Articolul lui A. Cartier-Bresson și M. Quétin, *Păstrarea fotografiilor. Notă asupra unui colocviu recent* (nr. 128, p. 17—50) este rezultatul unei întâlniri care a avut loc la Paris în zilele de 17 și 18 noiembrie 1984, la inițiativa municipalității orașului, dedicată conservării și restaurării fotografiilor. În prima zi, consacrată tehnologiei și structurii imaginilor fotografice, s-a discutat despre: istoria și fabricarea dagherotipurilor — o metodă de identificare a vechilor fotografii, procesul de fabricație și stabilizare a imaginilor foto, efectele asupra mediului înconjurător și asupra conservării materialelor fotografice. În cea de-a doua zi, rezervată tratamentelor de restaurare, s-au ținut expuneri despre: metodele și operațiunile de restaurare a fotografiilor, rezultatele obținute în analiza și restaurarea fotografiilor în cadrul Centrului de Investigare al Universității din Texas, activitatea Centrului francez de investigare în domeniul conservării documentelor grafice referitoare la stabilitatea fotografiilor contemporane, o experiență de reproducere a originalelor ș.a. Discuțiile care au urmat s-au ocupat în mod special de marile colecții publice de fotografii, precum și de laboratoare.

Arhivele în Turnul lui Babel — probleme de terminologie arhivistă internațională (M. Duchein, nr. 129, p. 103—114) este urmarea recentei publicări a *Dicționarului de terminologie arhivistă* editat de Consiliul

Internațional al Arhivelor în mai multe limbi. Deosebirile de teorie și practică arhivistă de la o țară la alta — chiar și în cadrul aceleiași arii lingvistice — fac foarte dificilă traducerea exactă a termenilor de specialitate. Chiar și cuvântul *Archives* nu are același înțeles în Franța, Regatul Unit și S.U.A., pentru a cita numai un exemplu. Autorul atrage atenția asupra unora dintre dificultățile întâmpinate în alcătuirea *Dicționarului*.

Spre o informatică arhivistă (P. René-Bazin, nr. 129, p. 119—125) descrie programul „Varenne” pentru tratarea informatică a arhivei Primului Ministru și a birourilor sale. Sistemul a fost conceput pentru a răspunde problemelor variate, urgente, adeseori imediate ale beneficiarilor săi de acum, dar și pentru ca să facă față nevoilor viitorilor istorici. Munca de pregătire și opțiunile care urmau să fie făcute au rezultat dintr-o reflecție asupra folosirii bazei de date de către arhiști, pentru a se ameliora calitatea serviciilor oferite și a permite creșterea productivității fără abandonarea metodelor tradiționale de analiză și descriere. Astfel „Varenne” face valabile elementele de gândire și învățăminte ale unei experiențe care contribuie la crearea unei teorii bine fondate a informaticii arhivistice.

Numerele 130—131 ale revistei, contopite, sint dedicate temei „Dreptul la informare, dreptul la secret. Comunicarea arhivelor contemporane”, care a făcut subiectul zilei de studii a Asociației arhiviștilor francezi (Paris, 4 decembrie 1984).

Mai mult decât a spicui din numărul ni se pare superfluu, o apropiere de cele discutate fiind obligatorie pentru cel interesat.

În secțiunea „Compararea unor cazuri naționale” sînt reunite articolele: E. G. Franz, *Arhivele contemporane — probleme juridice și practice în R. F. Germania* (p. 183—189); O. Gauye, *Comunicarea arhivelor contemporane în Elveția* (p. 189—196); E. Katelaar, *Accesul în arhive în Țările de Jos* (p. 196—202); J. Favier, *Comunicarea arhivelor contemporane în Franța — drept și practică* (p. 202—210).

A doua secțiune, „Armonii și disonanțe ale cadrului legislativ francez”, include următoarele titluri: J. le Potier, *Comunicarea documentelor publice contemporane — sinteză a dărilor de seamă ale reuniunilor regionale ale Asociației arhiviștilor francezi* (p. 213—225); H. Maisl, *Arhivele și legislația*

„Informatica și libertățile“ (p. 225—230); J. Bégné, *Cadrul legislativ francez în materie de comunicabilitate a statisticilor* (p. 230—233) și P. Ripoché, *Comunicarea către public a arhivelor și documentelor administrative* (p. 233—238).

Ultima secțiune înscrie articolul *Regimul juridic al documentelor legate de exercițiul unei funcții publice*: lip-

să sau ușurință? de J. Laveissière

Sînt prezentate, de asemenea, rezultatele discuțiilor purtate în secțiuni, precum și cîteva anexe: *Comunicarea arhivelor publice*, *Texte legislative și regulamentare*, *jurisprudență*, *Referințe principale* (p. 255—257) și *Bibliografia elementară* (p. 257—258).

SIMONA CEAUȘU

SOMMAIRE

CONTENTS

600 ANNÉES DEPUIS L'AVÈNEMENT DU PRINCE REGNANT MIRCEA LE GRAND

R. CONSTANTINESCU — Considérations
sur les limites chronologiques et territo-
riales du pouvoir de Mircea l'Ancien
(1386—1393) (II) 361

V. VELIMAN — Une chronique turque sur
le regne de Mircea Le Grand 372

„ASTRA“. 125 ANNÉES DEPUIS SA FONDATION

*** — Documents 366

THÉORIE ET PRATIQUE ARCHIVISTIQUE

A. C. HALICHIAS — L'édition des docu-
ments écrits en langue latine (table ronde) 416

NOUVEAUX ACCROISSEMENTS

*** — A la F.A.E. Argeş, Teleorman . 426

REVUE DES FONDS ET DES COLLECTIONS

ŞT. CERVATIUC — Documents concernant
le domaine Cordăreni gardés aux Archives
d'État de Botoşani 430

POINTS DE VUE

A. ADAMACHE — Suggestions pour une
théorie de l'évaluation du document
d'archives 442

SCIENCES SPÉCIALES

M. D. CIUCĂ — Un faussaire de documents
et les diplômes falsifiés de la ville de Tir-
govişte et de celle de Piteşti 449

CHRONIQUE DE LA VIE SCIENTIFIQUE . 465

COMPTES RENDUS 468

LA REVUE DES REVUES 472

600 YEARS SINCE MIRCEA THE GREAT'S ASCENDING THE THRONE

R. CONSTANTINESCU — Considerations on
chronological and territorial limits of
Mircea the Great's reign 361

V. VELIMAN — A Turkish cronicle on
Mircea the Old's reign 372

„ASTRA“. 125 YEARS SINCE ITS SETTING UP

*** — Records 366

ARCHIVAL THEORY AND PRACTICE

A. C. HALICHIAS — Publishing of records
written in Latin (a round table) . . 416

NEW ACCESSIONS

*** — The State Archives of Argeş and
Teleorman counties 426

PRESENTATIONS OF FONDS AND COLLECTIONS

ŞT. CERVATIUC — Records relating to
Cordăreni estate kept at the State Archi-
ves in Botoşani 430

VIEWS

A. ADAMACHE — Suggestions for a theory
of archival records appraisal 442

SPECIAL SCIENCES

M. D. CIUCĂ — A forger of documents and
the false charters of Tirgovişte and Piteşti 449

CHRONICLE OF SCIENTIFIC LIFE 465

BOOK-REVIEWS AND PRESENTATIONS . . 468

NOTES 472

400 JAHRE SEIT DER THRONBESTEIGUNG DES FÜRSTEN MIRCEA DES GROSSE

R. CONSTANTINESCU — Bemerkungen über
die chronologischen und territorialen Gren-
zen der Herrschaft Mircea des Alten
(1386—1393) (II) 361

V. VELIMAN — Eine osmanische Chronik
über die Herrschaft Mircea der Grosse . 372

„ASTRA“. 125 JAHRE SEIT DER GRÜNDUNG

*** — Dokumente 386

ARCHIVTHEORIE UND -PRAXIS

A. C. HALICHIAS — Die Herausgabe der
lateinisch verfassten Urkunden (Rund-
tischgespräch) 416

NEUERWERBUNGEN

*** — Die Archivzweigstellen Argeş und
Teleorman 426

BESTANDS- UND SAMMLUNGS- VORFÜHRUNGEN

ST. CERVATIUC — Urkunden zur Ges-
chichte des Gutes Cordăreni bei der
Zweigstelle Botoşani der Staatsarchive . 430

MEINUNGSÄUSSERUNGEN

A. ADAMACHE — Gesichtspunkte zur
einer Wertungstheorie der Archivurkunde 442

HILFSWISSENSCHAFTEN

M. D. CIUCA — Ein Urkundenfälscher und
die gefälschten Schenkungsurkunden der
Städte Tirgovişte und Piteşti 449

CHRONIK DES WISSENSCHAFTLICHEN LEBENS

. 465

BUCHBESPRECHUNGEN UND -VORFÜHRUNGEN

468

ZEITSCHRIFTENSCHAU

. 472

600 JET S MOMENTA ROŞESTVIA NA TRON GOSPODARA MIRCI VELIKOGO

H. KONSTANTINEŢCU — Соображения о
хронологических и территориальных границах
владения Мирчи Старого (1386 — 1393) (II) 361

B. VELIMAN — Турецкая летопись о господ-
стве Мирчи Великого 372

„ASTRA“. 125 JET S MOMENTA SOZDANIA

* * * — Документы 386

ARCHIVISTICHESKAYA TEORIYA I PRAKTIKA

A. — K. HALIKHIAS — Издание документов, на-
писанных на латинском языке (круглый стол) 416

NOVYE PRIOBRETENIYA

* * * — Ф. А. С. Арджеш, Телеорман . . . 426

PREDSTAVLENIE FONDOV I KOLLEKTSII

ST. CERVATIUC — Сохранившиеся в Государ-
ственном архиве в Вотошань документы, каса-
ющиеся поместьев Кордэреşti 430

MNENIYA

A. ADAMACHE — Предложения в связи с тео-
рией использования архивных документов . . 442

SPEZIALNYE NAUKI

M. D. CIUCA — Фальсификатор документов
и подделанные грамоты городов Тырговиште
и Питешти 449

XRONIKA NAUCHNOY JIZNI

465

RETSENZII I PREDSTAVLENIYA

468

OBSOR ZHURNALOV

472

Abonați-vă la

REVISTA ARHIVELOR

Abonamentele se fac la oficiile și agențiile P.T.T.R. din toată țara și la filialele județene ale Arhivelor Statului.

Prețul abonamentului este 25 lei pe număr și 100 lei pe un an.

Revista poate fi cumpărată de la sediile Direcției Generale și ale filialelor județene ale Arhivelor Statului, precum și de la librării.

Revista Arhivelor publică studii și comunicări de teorie și practică arhivistică, de paleografie, diplomatică, sigilografie, heraldică, miniaturistică, izvoare, instituții și alte științe speciale ale istoriei, studii și articole de istorie bazate pe documente noi de arhivă, prezentări de fonduri și colecții arhivistice, recenzii și prezentări de reviste și cărți de specialitate, cronici, note și informații bibliografice.

Autorii sînt rugați să trimită materialele în două exemplare dactilografiate la două rînduri, cu trimiterile infrapaginale numerotate în continuare și cu un scurt rezumat. Documentele trimise spre publicare trebuie să fie însoțite de reproduceri (fotocopii, xerox etc.)

Responsabilitatea asupra conținutului materialelor revine în exclusivitate autorilor. Articolele nepublicate nu se restituie.

ABONNEMENTS

ROMPRESFILATELIA

sectorul export-import presă,
P. O. Box. 12—201, telex
10376, presfir București,
Calea Griviței nr. 64—66,
telefon 17.60.10

R. M. ISSN 0034 — 7043

Articles appearing in this journal are
abstracted and indexed in HISTORICAL
ABSTRACT and AMERICA HISTORY
AND LIFE

c. 2552 — I. P. „INFORMAȚIA”
Str. Brezoianu, nr. 23—25, București,
Republica Socialistă România

